

”Väkivaltatilanteet on arkipäivää”

**Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin
kohdistama työpaikkaväkivalta**

Sari Matikainen

Pro gradu -tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Yhteiskuntatieteiden laitos

Sosiaalityö

Kevät 2018

Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta, Yhteiskuntatieteiden laitos, Sosiaalityö

MATIKAINEN SARI: *"Väkivaltatilanteet on arkipäivää"*. Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin kohdistama työpaikkaväkivalta

Pro gradu -tutkielma, 95 sivua, 8 liitettä

Tutkielman ohjaajat: YTT Heli Tirola ja YTT Veli-Matti Poutanen

Avainsanat: kehitysvamma, väkivalta, työpaikkaväkivalta, erityishuolto, oikeuslaitos, syntakeettomuus

Tiivistelmä:

Tutkielma tarkastelee, millaista väkivaltaa kehitysvammaiset tekevät erityishuollon piirissä työskenteleviä ammattilaisia kohtaan. Tutkimus on tehty Pohjois-Karjalan erityishuollon työntekijöiden haastattelujen ja eri puolille Suomea lähetetyn kyselytutkimuksen kautta. Tutkimus tarkastelee sitä, miten työpaikkaväkivalta ilmenee ja miten ympäröivä yhteiskunta suhtautuu kehitysvammaisten väkivaltaisuuteen ja mitä seurauksia se aiheuttaa työntekijöille. Tutkielma tarkastelee mitä työpaikkaväkivalta on kehitysvammahuollossa ja millaisia rangaistuksia syntakeettomat voivat saada sekä mitä oikeuksia työntekijöillä eri lakien mukaan väkivaltatilanteen jälkeen on.

Työn tarkoitus ei ole tarjota ratkaisukeinoja väkivallan vähentämiseksi vaan tuoda ongelma esille ja herättää ihmiset huomaamaan paljolti pimentoon jääneen erityishuollon työntekijöiden kohtaama väkivaltaisuus ja saada ihmiset huomaamaan, että työntekijöilläkin on oikeus väkivallattomaan työympäristöön. Työssä käydään lyhyesti läpi, mitkä ovat yleisimmin väkivaltaisten kohtausten aiheuttajia. Tutkielmassa tarkastellaan miten oikeuslaitos käsittää kehitysvammaisuuden ja syntakeettomuuden sekä miten poliisi suhtautuu kehitysvammaisten tekemiin rikoksiin. Lisäksi tuodaan eri rikoskategorioiden esimerkkien kautta esille aivan käytännön arjen tapauksia mutta myös harvinaisempia tapauksia.

Väkivaltaisten tilanteiden aiheuttajia on useampia kuin on erityishuollossa asiakkaita. Kukin tilanne on omanlaatuisensa ja vaatii henkilökunnalta tilannekohtaista tietotaitoa, miten käsitellä asiakasta. Oikeus ja poliisi ja muut viranomaiset katsovat kehitysvammaiset useimmiten syntakeettomiksi ja näkemys on juurtunut niin syväälle yhteiskunnan ajatusmalliin, että työntekijät ovat omaksuneet samat ajatukset mutta ovat samalla osittain kyynistyneet työpaikkaväkivaltaan ja työnantajien lähes välinpitämättömyyteen.

University of Eastern Finland, Faculty of Social Sciences and Business Studies, Department of Social Sciences, Social work

MATIKAINEN SARI: “*Violent situation is ordinary affair*”. Work related violence directed at professionals by challengingly behaving intellectually disabled

Master's thesis, 95 pages, 8 appendices

Advisors: PhD Heli Tirola and PhD Veli-Matti Poutanen

Keywords: intellectual disability, violence, work related violence, special care, judicial system, criminal irresponsibility

Abstract

This study examines what kind of violence intellectually disabled people are conducting against special care professionals. It is done through interviews with special care workers in North Karelia and questionnaire sent to different parts of Finland. The study examines also how violence appears and how the surrounding society reacts to intellectually disableds' violence and what consequences violence causes to workers. The thesis studies what work related violence is at the special care and what kind of punishments criminally irresponsible people might get and what rights workers have according to different Finnish laws after the violent situation.

The purpose of this study is not to offer solutions to diminish the amount of violence but to bring forth the problem and to wake up people to notice mostly hidden special care's violence experienced and told by professionals and to make people notice that workers also have a right to non-violent working conditions. This study briefly examines what the most common causes to violent attacks are. The thesis observes how the judicial system comprehends intellectual disability and criminal irresponsibility and how the police react to the crimes committed by intellectually disabled. Furthermore, different examples crime categories are brought forth through every day cases but also through more uncommon cases.

There are more causes of violent situation than there are special care clients. Each situation is unique and requires situational knowhow from the staff and how to deal with a violent client. The justice system, the police and other officials, most of the time think, that intellectually disabled are criminally irresponsible and the opinion is so deeply rooted to the society's way of thinking, that workers have adopted the same ideal but have also become partially cynical because of the work-related violence and near indifference of employers.

KIITOKSET TEKNISESTÄ TUESTA JA AVUSTA

JARI MATIKASELLE JA ANNE LIHRILLE

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	3
2.1 Tutkimuskysymykset	3
2.2 Tutkimuskirjallisuus ja käsitteiden määrittely	4
2.3 Tutkimuksen metodologia ja analyysi	8
2.4 Eettiset kysymykset	12
3. KEHITYSVAMMAISUUS	16
3.1 Mitä kehitysvammaisuus on?	16
3.2 Fyysinen ja psyykinen väkivalta	19
3.3 Syntakeettomuus ja mielentilatutkimus	23
3.4 Poliisin toiminta esitutkinnassa.....	28
4. TYÖPAIKKAVÄKIVALTA	34
4.1 Työturvallisuuden vastuut.....	34
4.2 Väkivalta ja trauma	37
4.3 Väkivalta, laki ja korvaukset	42
5. KEHITYSVAMMAISTEN VÄKIVALTAISUUS	45
5.1 Väkivaltaisen käytöksen häivyttäminen ja todellisuus	45
5.2 Vainoaminen ja häirintä	50
5.3 Seksuaalinen häirintä.....	53
5.4 Pahoinpitely	59
5.5 Henkirikokset	65
6. VÄKIVALTA KEHITYSVAMMATYÖSSÄ	68
6.1 Väkivaltaisuuden syitä	68
6.2 Työyhteisön ja muun ympäristön reagointi väkivaltaan	71
6.2.1 Ilmoitusten teko ja työyhteisön suhtautuminen	71
6.2.2 Oikeudellisista toimenpiteistä luopuminen	77
6.2.3 Väkivallan terveydelliset seuraamukset.....	80
6.2.4 Työntekijöiden suojautumiskeinot	85
7. POHDINTA	88
LÄHTEET	95
LIITTEET	102

1. JOHDANTO

Ylen Silminnäkiä -ohjelma teki verkkokyselyn työpaikkaväkivallasta vuonna 2014 ja sai 1153 vastausta. Tutkielman yläotsikon puhekielinen sitaatti, joka oli näiden vastausten joukossa, on erityishuollossa työskennelleen työntekijän sanoma kohtaamastaan väkivallasta. Kyselyn vapaissa vastausosioissa yleisenä viestinä oli se, että muistisairaiden ohella kehitysvammaisten väkivaltaisuus oli tabu, josta ei puhuta (yle.fi 2014). Haluan ravistella hieman sitä tabua tuomalla asian esille suomalaisen tutkimuksen piiriin omalta osaltani ja tutkimukseni aiheenani onkin siksi haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten väkivaltaisuus. Koska kehitysvammaisten kommunikointitaidot ovat usein varsin rajallisia eri syistä, enkä itse osaa tuki- tai muunlaisia viittomia, tutkin kehitysvammaisia väkivallan tekijöinä näiden parissa työskentelevien työntekijöiden kautta.

Kyselin tutkielman teon alussa alan ihmisiltä ja kehitysvammaisten omaisilta, olivatpa nämä Pohjois-Karjalasta tai Hämeestä, olisiko heillä antaa neuvoja tutkimuskirjallisuuden suhteen. He olivat kaikki hyvin kannustavia mutta vastauksena oli yleensä, ettei asiasta ole tehty tutkimusta. Myös itse sain havaita varsin pian, että Suomessa aiheen tutkimus on lapsen kengissä. Lisäksi yleisinä kommentteina olivat, että vaikka töissä tuleekin turpaan, siitä tehdään kirjaus, ja asia jää siihen sekä kehitysvammaisten väkivaltaisuus on tabu.

Kehitysvammaisten asema on hyvin hankala kaikista heidän oikeuksistaan ja palveluistaan huolimatta vielä nykyajankin Suomessa. Heidän asemaansa ja mainettaan ei haluta tahrata väkivaltaisten henkilöiden käytöksen esiintuomisella ja naisvaltaisen alan työturvallisuudella ja joskus jopa työntekijöiden hengenvaaralla. Tutkielman tarkoitus ei ole väkivaltaisen vähemmistön takia leimata kaikkia kehitysvammaisia ihmisiksi, jotka tulisi kaiken varalta lukita lukkojen taakse tai ylilääkitä tolkuttomaan tilaan. Eikä tutkielman tarkoitus ole leimata työnantajien suhtautumista lepsuksi asiakkaiden väkivaltaisen käytöksen suhteen. Sen tarkoitus on herätellä sekä työntekijöitä, työnantajia, alan opiskelijoita ja ihmisiä ylipäättään huomaamaan, etteivät kehitysvammaiset aina ole sellaisia kuin esimerkiksi Toisenlaiset frendit -televisio ohjelmassa esitetään, vaan ihmisiä, joilla on niin hyvät kuin huonot päivänsä, aivan kuten muillakin ihmisillä. Kun huonoon päivään yhdistää esimerkiksi kommunikointikyvyttömyyden tai väärin opitun tavan saada tahtonsa läpi sekä työntekijän kenties väärän sanan, ilmeen tai eleen, seurauksena on äkillisiä väkivaltaisia tilanteita työntekijöitä kohtaan.

Tutkielman tarkoitus on antaa työntekijöille ääni ja tulla kuulluksi ja kenties saada jopa heidät itsensä ymmärtämään ja miettimään, että heilläkin sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöinä on oikeus

väkivallattomaan työpaikkaan ja hekin voivat tehdä väkivaltaisuuksista rikosilmoituksen. Tutkielman tarkoitus on saada selville, miten eri toimijat suhtautuvat väkivaltaan. Lisäksi sen tarkoituksena on saada sanotuksi, että väkivaltaisuuksia ei tulisi ottaa oleellisena ja luonnollisena osana työpäivää. Työn tarkoitus on saada sanotuksi, että vaikka sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset ovat itse ammattinsa valinneet, hekin ovat lihaa ja verta olevia ja tuntevia ihmisiä, eivät nyrkkeilysäkkejä, joiden tulee ottaa kaikki vastaan stoalaisen tyynesti.

Tutkielman on myös tarkoitus kiinnittää myös sosiaalialan opiskelijoiden ja sosiaalityön koulutuksen huomio vammaispalvelujen ja erityisesti kehitysvammaisuuden väkivaltaisuuteen, joka on jäänyt vaaralliseksi mainittujen lastensuojelun ja aikuissosiaalityön varjoon. Erityishuollossa sosiaalityöntekijät ovat fyysisen väkivallan suhteen suhteellisen turvassa. Heidän tulee kuitenkin miettiä ja selvittää väkivallan jälkipyykkiä, sillä sosiaalityöntekijät ovat ne henkilöt, joiden on mietittävä esimerkiksi minne haasteellisesti käyttäytyvä ja aggressiivinen asiakas asutetaan uudelleen, jos ja kun asuminen entisessä paikassa ei enää onnistu väkivaltaisuuksien takia. Asiakas joudutaan kenties esimerkiksi palauttamaan omaan kotikuntaansa tai takaisin laitokseen edullisemmasta asuinpaikasta. Sosiaalityöntekijän tehtävä on myös miettiä ja kysellä hyväksytäänkö tämän takia kalliit laitoshoitopaikat. Uusien sosiaalityöntekijöiden tulee tiedostaa toisten kehitysvammaisten väkivaltaisuus ja paitsi ymmärtää asiakasta myös antaa tukeaan väkivallan kohteina olleille työntekijöille ja koettaa selvittää ongelmatilanteet mahdollisimman nopeasti siten, etteivät muut työntekijät tai asiakkaat joudu kärsimään väkivallasta ainakaan byrokratian tai asioiden selvittelyjen venymisten takia. Mutta ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden on ammattinsa tavoin mietittävä, miten toimia ja ehkäistä kierre jo *ennen* kuin väkivaltaisuutta pääsee tapahtumaan ja haastavan käyttäytymisen malli opitaan perheessä, johon kehitysvammaisen lapsi on syntynyt. Miten neuvoa vanhempia, joita kehitysvammaisen lapsi tai nuori voi halutessaan psyykkisesti pyöritellä mielensä mukaan ja miten neuvoa asettamaan järkevät rajat ja hyvät toimintamallit.

Kehitysvammaisten erityishuolto, aivan kuten sosiaali- ja terveydenhuollon ala yleensäkin, on nais-työntekijäpainotteista. Vaikka miesten osuus on hieman kasvanut 2000-luvulla, heidän osuutensa on siitä huolimatta pieni. Miehiä kaivataan alalla ja niin vanhoilliselta kuin se vaikuttaakin, laitosympäristössä heidät toisinaan lähetetään paikkaan, jossa tarvitaan fyysistä voimaa, hillitsemään ja rauhoittamaan mahdollisia väkivaltatilanteita. Erityishuollon piirissä toimii useita eri alan ammattilaisia. Väkivalta on erityishuollossa arkipäivää. Sen voi sanoa ilman tutkimustakin. Eri asia on, millaista väkivalta on, miten laajaa se on ja miten siihen työpaikalla ja työpaikan ulkopuolella suhtaudutaan.

2. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuskysymyksiäni ovat

- Millaisia työpaikkaväkivalta tapauksia työntekijät ovat kokeneet?
- Millaisia terveydellisiä seuraamuksia työntekijöille on koitunut väkivallasta?

Työntekijöiden osalta tarkoitus on tutkia asiaa työsuojelullisesta näkökulmasta, miten työntekijät itse ja muu työyhteisö sekä heidän sukulaisensa ovat reagoineet väkivaltaisuuksiin, miten työntekijät ovat toimineet kohdatessaan työpaikkaväkivaltaa kehitysvammaisten taholta, miten eri osapuolet ovat toimineet tilanteessa ja sen jälkeen, onko väkivalta yksittäisiä kertoja silloin tällöin vai jokapäiväistä ja/tai jatkuvaa sekä miten usein väkivallasta tehdään rikosilmoituksia, miten rikosprosessi on edennyt sekä miten työntekijät suhtautuvat automaattisesti syyntakeeton -olettamukseen. Koska syyntakeettomuus -olettaus on hyvin vahva kehitysvammaisten ollessa kyseessä, tarkastelen myös sitä, miten poliisi- ja oikeuslaitos ovat tarpeen tullen suhtautuneet ilmoituksiin. Haluan tutkia tätä siksi, että ollessani sosiaalityön harjoittelussa kehitysvammayksikössä, yllätyin väkivallan määrästä ja siitä, miten hoitajat ja muu henkilökunta ottavat sen kuin oleellisena osana työtään, jolle ei voi mitään eikä tehdä mitään. Haluan tutkia, onko asia todella näin ja miksi se olisi siten. Tarkastelen myös syitä kehitysvammaisten väkivaltaisuuksille.

Pajuoja kirjoitti myöhäiskeskiajalla eläneen ylioikeustuomari Brianin todenneen: ”Ihmisen ajatuksista ei pidä käydä oikeutta, koska ihmisen ajatuksia ei tiedä itse pirukaan” (Pajuoja 1995, 47). Vaikka Brianin sanojen mukaisesti väkivaltaisen ihmisen ajatuksia on hankala tutkia ja kommunikointirajoitteen kehitysvammaisen henkilön vielä sitäkin vaikeampi, tarkastelen hieman taustalle johdannonomaisesti sitä, mikä yleensä saa kehitysvammaiset väkivaltaisiksi ja miksi. Selvitän mitä seurauksia heille sekä työntekijöille väkivallasta on tullut sekä kokevatko työntekijät kehitysvammaisten pääseen liian helpolla vammaisuutensa takia, ymmärtävätkö he väkivallan syyn tunnetasolla vai jääkö etenkin henkinen väkivalta kaivertamaan heidän mieltään ja olisivatko työntekijät estää väkivaltaa tapahtumasta toimimalla jotenkin toisin.

Tutkielmani on sekä sosiaali- että oikeustieteellisestä näkökulmasta. Käytännön sosiaalityössä ajankohtaisten lakien tuntemus painottuu hyvin vahvasti ja rikoslakien ja työntekijänä omien oikeuksien ja työsuojelun kannalta olennaisten lakien tuntemus on jäänyt lähes olemattomaksi asiakkaiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin keskittyvissä sosiaalityön opinnoissa. Kehitysvammahuolto on osa sosiaali- ja terveydenhuollon erityishuoltoa ja tarkastelen aihetta pääosin laitospöytäympäristössä asuvien ja käyvien asiakkaiden väkivaltaisuutta työntekijöitä kohtaan. Kyseisten työpaikkojen työkuva on moniammatillista, johon osallistuvat sairaanhoitajien ja lääkäreiden lisäksi opettajat, sosiaalityöntekijät, ohjaajat, toiminta- ja fysioterapeutit ja seksuaaliterapeutit.

Tutkimuksen suuntaus on fenomenologinen eli korostan havaintoihin ja kokemuksiin perustuvan tiedon tuottamista. Dorothy Smithin mukaan arjen elämän ja eletyn kokemuksen tulee olla tutkimuksen alkuna mutta ei lopputuloksena. Smithin mukaan tieteellisten teorioiden ei ole mahdollista olla objektiivisiä ja totuuden etsintä ei saa nojata niihin vaan sitä tulee etsiä analysoimalla jokapäiväistä elämää. Smithin mukaan totuutta ei tule ratkaista auktoriteetteihin nojaamalla tai yhteisön uskomusten perusteella. (Kuronen 2014, 88, 90–91.) Pro gradu -tutkielmassani pyrin haastatteluilla ja kyselylomakkeella murtamaan tabuiksi muodostuneita raja-aitoja, joita eri tahot ovat vuosikymmenten ajan pystyttäneet. En katsoisi tutkielmaani feministiseksi mutta naistutkimuksen ja feministisen teorian saralla kuuluisaksi tullut Smith arvostelee sellaista feminististä tutkimusta, jonka tavoitteena on kuvata naisten kokemuksia ja antaa heille ”ääni” (Kuronen 2014, 88, 90–91), joka on eräänä tavoitteenani tässä tutkielmassa. Pyrin kuitenkin osoittamaan, että paikallisten naisten ”ääni” on laajempi, alan kansallinen mielipide ja ilmiö. Olennaista ovat siis työntekijöiden haastatteluista saatavan tiedon yksilölliset kokemukset. Vaikka lähestyn tutkimusaihetta avoimin mielin, minulla on jo jonkinlainen mielikuva työpaikoilla tapahtuvasta väkivallasta ja siten fenomenologian ilman ennalta määrättyjä oletuksia -piirre ei toteudu tässä kohdin (Koppa.fi 2015). En vedä suoraan yhtäläisyysviivoja koskemaan tuloksia koko maata mutta lähtöoletukseni on, että tutkimustulos on hyvinkin paljon suuntaa antavaa koskemaan koko maan erityishuollon kehitysvammatyöntekijöiden kokemuksia.

2.2 Tutkimuskirjallisuus ja käsitteiden määrittely

Kehitysvammaiset on hankala tutkittava ryhmä. Heitä ei haluta asettaa syytetyn asemaan mistään ja siksi heitä onkin pääosin tutkittu uhrin näkökulmasta. Kehitysvammaiset väkivallan tekijöinä on, jos ei nyt aivan unohdettu, niin ainakin hyvin vähäisesti huomioitu. Lisäksi ongelmana

tutkimuskirjallisuudessa on se, että kehitysvammaiset usein niputetaan samaan kategoriaan joko mielenterveyspotilaiden tai muiden vammaisten kanssa, eikä aina erotella mistä asiakasryhmästä kulloinkin on kyse.

Suomenkielinen aineisto on paljolti ammattikorkeakoulujen lopputöitä, joissa tutkimus on keskittynyt lähinnä hoitohenkilökuntaan toisista näkökulmista. Kontion väitöskirja *Laitoksessa asuvan kehitysvammaisen vanhuksen haastava käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaikuttamiskeinoja* keskittyy nimensä mukaisesti vanhuksiin ja on hyvä johdatteleva teos, joskin hieman kaunopuheinen väkivallan suhteen, kehitysvammaisten vanhusten väkivaltaisuuteen mutta puutteellinen tutkimukseni kannalta sen suhteen, ettei väitöskirja käsittele lainkaan työpaikkaväkivaltaa vaan kehittämiskeinoja haastavaan käyttäytymiseen. Saaren ja Hedreniuksen teokset ovat erinomaisia yleiskuvauksia trauman oireista, sen aiheuttajista ja kriisityöstä ja sen tarpeesta.

Työpaikkaväkivaltaa käsittelevät teokset ovat pääosin oppaiden kaltaisia yleisteoksia aiheesta ja niiden sisältö painottuu paljolti siihen, mitä tehdä väkivaltatilanteessa. Lisäksi ne käsittelevät kaikkia työaloja samoissa kansissa painottuen kuitenkin usein kauppaja- ja ravintola-aloille. Useimmiten niitä on luettava tarkasti myös sen takia, että niissä käytetään termiä työväkivalta, joten ensiksi on tarkasteltava, etteivät ne käsittele työpaikkojen sisäistä väkivaltaa. Niissä kehitysvammaisten osuus on joko hyvin minimaalinen tai sitä ei olla mainittu lainkaan ja mainittu sosiaalityökin käsittelee lähinnä aikuissosiaalityötä.

Erinomainen hyvin kehitysvammaisten rikollisuutta kuvaava oli Männynsalon Lauran (et al.) *Forensic psychiatric perspective on criminality associated with intellectual disability* -artikkeli, jossa tutkittiin rikoksista tuomittujen paitsi itse rikoksia, kehitysvammaisten päihde- ym. historiaa ja näiden perheolosuhteita. Männynsalon (et al.) artikkeli ei kuitenkaan puuttunut mitenkään työpaikkaväkivaltaosuuteen tai ylipäätään siihen, missä väkivaltaisuudet olivat tapahtuneet. Kehitysvammaisten seksuaalisuudesta vuonna 1990 kirjoittaneen Bernsteinin artikkelin *Sexuality in adolescent retardates* henki oli kaikkea muuta kuin liberaalinen kehitysvammaisten seksuaalioikeuksia korostava. Artikkelia lukiessa piti pariin kertaan tarkistaa kirjan julkaisuvuosi, koska tekstin ajatusmaailma oli ikään kuin jäänyt keikkumaan aikaan, joka ei tiennyt kannattaako pakkosterilointia vai ei.

Käytän Finlexistä löytyviä oikeustapauksia tutkiakseni, miten kehitysvammaisia koskevat tapaukset ovat päättyneet oikeusistuimissa. Esimerkiksi KKO 2010:15 ja KKO 1995:125 tapauksissa

selvitetään vakuutusyhtiön ja korkeimman oikeuden päätösten erilaisuus sekä kehitysvamman vaikutus annettuun tuomioon ja eri oikeusasteiden päätökset.

Oikeustapausten osalta Paula Korhosen *Syytetyn mielentilan tutkiminen* -artikkeli antaa hyvää syvää luotaavaa tietoa siitä, miten syyntakeettomuutta arvioidaan. Jussi Pajuoja puolestaan on tutkinut väitöskirjassaan rikollisen mieltä ja taustaa sekä eri maiden rikoslakeja eri aikoina. Hänen mukaansa Suomessa alentunut syyntakeisuus otettiin rikoslaissa ensimmäisen kerran huomioon vuonna 1875 julkaistussa rikoslakiehdotuksessa. Sen mukaan

”jos joku, joka on tehnyt rangaistavan toiminnan, nähdään tehneeksi sen taudin, vanhuuden, heikkouden, hämmennyksen, johon hän ilman omaa syytään oli joutunut, tahi muun hänen tahonsa vapautta rajoittavan syyn vaikutuksesta, vaikkei häntä voida...pitää rangaistuksesta vapaana, rangaistusta vähennetään...”

Vaikka Pajuoja käsittelee väitöskirjassaan pääosin eri mielenterveyden häiriöitä, hän kirjoitti myös mielentilatutkimuksista, joissa myös kehitysvammaisuus otetaan nykyisin huomioon. Pajuojan mukaan mielentilatutkimusten määrä nousi paljon 1970-80-luvulla. (Pajuoja 1995, 68, 103) Lakeja ja oikeustapauksia käsittelevissä teoksissa on otettava huomioon se, että niiden tieto vanhentuu hyvin nopeasti, joten kaikkien vuotta vanhempien lähteiden lait, niiden luvut ja pykälät on tarkistettava. Lait muuttuvat lähes jokaisella vuosikymmenellä, lakeja toteuttavat organisaatiot yhdistyvät ja muuttuvat ja samoin toimia toteuttavat ja niistä vastuulliset tahot niiden myötä.

Husson THL:n Väkivaltatyö Itä-Suomessa -hanke tutki perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa. Sen loppuraportin mukaan kuitenkin sosiaalialan ammattilaiset eivät kysy asiakkailta väkivallasta riittävästi eivätkä tunnista väkivaltaa niissäkään tapauksissa, joissa fyysisen väkivallan merkit ovat selkeästi nähtävissä. (Husso et al. 2015, 8) Myöskään Terhi Mattilan Huoltoriidat ja perheväkivalta -artikkeli ei antanut kiitosta sosiaalityöntekijöille. Hän kirjoittaa, että sosiaalityöntekijät jättivät tutkimusten mukaan väkivallan selvitysten ulkopuolelle ja koettivat piilottaa väkivallan lausunnoissaan kiertoilmaisuihin käyttäen epämääräistä kieltä ja välttämällä kannan ilmaisuja. (Mattila 2013, 124)

Mietin näitä etenkin sen jälkeen, kun törmäsin itse väkivaltatilanteisiin, jossa vahvemmat reaktiot tulivat aina kirjauksia myöten muilta työntekijöiltä kuin sosiaalityöntekijöiltä. Mietin syitä tähän ja ajattelin, että sosiaalityöntekijän on otettava monta tekijää huomioon väkivallan tekijän käytöksen syitä miettiessään mutta sekään ei selitä kirjausten puuttumisia ja muita vaillinaisuuksia. Se, että

sosiaalityöntekijän tulisi olla neutraali eikä niin sanotusti valita puolta, ei tulisi olla Leo Nyqvistin mukaan ainakaan syynä. Nyqvist kirjoittaa artikkelissaan *Lähisuhdeväkivalta - rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen*, että neutraalius -periaatetta ei saa soveltaa missään väkivaltatilanteessa ja fyysinen ja seksuaalinen väkivalta ei ole millään perusteltavissa ja ovat rikos rikoslain mukaan. (Nyqvist 2006, 161–162)

Haastavalla käyttäytymisellä tarkoitetaan tilanteelle ja paikalle epätavallista toimintaa, joka vaatii ympäristöä reagoimaan jotenkin (Emerson 2001, 7). Haastavalle käytökselle ominaista on, että ympärillä olevat henkilöt kokevat sen jotenkin häiritseväksi tai jopa vaaralliseksi (Kontio 2000, 23) joko henkilölle itselleen tai ympäröiville henkilöille. Marita Malmin mukaan käytöshäiriöillä eli haastavalla käytöksellä tarkoitetaan lääketieteellisen määritelmän mukaan jatkuvaa epäsosiaalista, hyökkäävää, aggressiivista tai uhmaavaa käytöstä (Malm 2004, 360). Emersonin mukaan haastavaksi käytökseksi lasketaan aggressiivisuuden ja tuhoavan käytöksen lisäksi itsensä vahingoittaminen, yliaktiivisuus, epäsopiva sosiaalinen tai seksuaalinen käytös, outo manerismi sekä epäsopivien esineiden syönti (Emerson, 2001, 1). Vaikka väkivalta ja haastava käyttäytyminen tarkoittavat toisinaan eri asiaa, käsittelem niitä tutkimuksessa lähes samana etenkin haastattelujen osalta, koska haastavaksi käytökseksi voidaan luokitella niin kapinointi, kiljuminen ja vastustelu kuin suoranainen kaikenpuolinen fyysinen väkivaltaisuus ja tuhoava käytös (Kontio 2000, 24). Lisäksi käsittelem niitä lähes synonyymeinä, koska kysyn haastateltavilta väkivaltaisesta käytöksestä ja kehitysvammayksikössä huomasi usein puhuttavan haastavasta käytöksestä, kun kyseessä oli ollut väkivaltainen tilanne tai tapahtuma.

Euroopan komission mukaan *työpaikkaväkivallalla* tarkoitetaan "tapahtumia, joissa henkilöitä loukataan sanallisesti, uhataan tai pahoinpidellään heidän työhönsä liittyvissä oloissa ja jotka suoraan tai epäsuorasti vaarantavat heidän turvallisuutensa, hyvinvointinsa tai terveytensä." (OM 2014) Oikeusministeriön mukaan *työväkivalta* on *työpaikkaväkivaltaa* yleisempi käsite, sillä työväkivalltaan kuuluu asiakkaiden työpaikalla tekemän väkivallan lisäksi paitsi työmatkalla kohdattu väkivalta myös työnantajan ja kollegoiden tekemä väkivalta. (OM 2014)

Työpaikkaväkivalta jaetaan yleensä fyysiseen ja henkiseen väkivallaan. Henkisen väkivallan osalta Suomen laki on vielä hieman aikaansa jäljessä siinä mielessä, ettei siitä ole omaa säännöstä vaan silloin sovelletaan pahoinpitelyn säännöstöä. Henkiseen väkivallaan kuuluvat esimerkiksi uhkailu fyysisellä väkivallalla, hengellinen väkivalta, kiusaaminen, ahdistelu ja vapauden riisto, johon

kuuluvat esimerkiksi vainoaminen, sosiaalinen eristäminen ja pakottaminen eristämällä uhri jonnekin (RL, 39/1889). Asiakastyöväkivallalla tarkoitetaan työnantajan ja asiakkaan, potilaan tai tämän omaisen työntekijään kohdistamaa väkivaltaa. Asiakastyöväkivallan ja työväkivallan ero on vain se, että työväkivallassa tekijänä voi olla myös kollega. (Rantaeskola et al. 2015, 7.) Tässä tutkielmassa käytän termiä työpaikkaväkivalta.

Suomessa työpaikkaväkivaltaa koetetaan lisäksi suitsia paitsi Rikoslain esimerkiksi seksuaalirikokset - ja henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset -luvuilla (RL 39/1889) myös Työturvallisuuslailla (TTL 2002/738), jonka tarkoituksena on ”parantaa työympäristöä ja työolosuhteita työntekijöiden työkyvyn turvaamiseksi ja ylläpitämiseksi sekä ennalta ehkäistä ja torjua työtapaturmia, ammattitauteja ja muita työstä ja työympäristöstä johtuvia työntekijöiden fyysisen ja henkisen terveyden...haittoja.”. (TTL 2002/738, 1§) Tästä huolimatta Heiskanen 1990-luvun lopulla tekemän tutkimuksen mukaan työpaikkaväkivalta on ainoa väkivallan muoto, joka vain kasvaa joka vuosi (Heiskanen 2002, 125, 143).

2.3 Tutkimuksen metodologia ja analyysi

Aloitin pro gradu -tutkielman tekemisen tammikuussa 2017. Aihevalinta oli kuitenkin yllättävän vaikea ja tutkimuskirjallisuutta oli vaikea löytää. Alun perin tarkoituksena oli tehdä vain kyselytutkimus. Olin kuitenkin ollut harjoittelun aikana erityishuollon paikassa, jossa olin tutustunut työntekijöihin ja silloin alustavasti kysellyt ihmisten halukkuutta haastatteluihin. Koska halukkuutta löytyi ja tutkielman edetessä hitaasti tutkimuslupia odotellessa laajensin lähteitä myös haastatteluihin saadakseni syvällisempää, arjen käytännön tietoa aiheesta. Halusin sisällyttää mukaan sekä kvalitatiiviset että kvantitatiiviset lähteet, koska aiheesta on tehty niin olemattoman vähän tutkimusta, että ajattelin jokaisen tiedonmurusen olevan tärkeä. Osittain lähes olemattoman taustakirjallisuuden takia ja osittain sen takia, että primäärimateriaalia sain kerättyä melkoisen hyvin, esittelen aiheen lähtökohtia, teoriaa ja taustaa aivan alussa mutta melko pian tuon esille ja sekoitan haastatteluissa ja kyselytutkimuksissa esille tulleita tuloksia muuhun lähdekirjallisuuteen sen sijaan, että jättäisin kaikkien tulosten esittelemisen aivan loppuun. Näin saan eri lähteet ikään kuin keskustelemaan keskenään sen sijaan, että ne olisivat aivan erillään toisistaan.

Tutustuin ensin kehitysvammaisuutta, heidän väkivaltaisuuttaan ja työpaikkaväkivaltaa käsittelevään kirjallisuuteen siinä määrin kuin sitä oli löydettävissä. Kirjallisuuden pohjalta tein

tutkimusongelmaan liittyvät kysymykset seitsemään erilliseen puolistrukturoituun teemahaastatteluuun. Haastatteluilla pyrin saamaan syvällisempää ja henkilökohtaisempaa tietoa aiheesta kuin kyselylomakkeella. Kyselyt puolestaan antavat yleistettävissä olevaa tietoa eri puolilta Suomea. Haastattelut olivat melkein pä avoimen ja teemahaastattelun välimuotoja. Niissä oli valmiit teemat ja kysymykset mutta keskustelun kulkua tai kysymysten järjestystä en lyönyt lukkoon. Ne etenivät paikotellen haastateltavan ehdoilla ja annoin tilaa haastateltavien kokemuksille, mielipiteille, muistoille, tuntemuksille ja perusteluille.

Tutkimuskysymykset olivat periaatteessa samat kaikille haastateltaville poliisia lukuun ottamatta. Hain haastateltavia Pohjois-Karjalasta riippumatta näiden ammatista tai koulutuksesta ja vain sillä valintakriteerillä, että he työskentelivät tai olivat työskennelleet kehitysvammaisten kanssa ja olivat kokeneet näiden taholta työpaikkaväkivaltaa jossain muodossa. Tein haastattelut kehitysvamma-alalla työskenteleville eri ammattiryhmien edustajille sekä yhden poliisille. Heidän joukossaan oli lähihoitajia, sairaanhoitajia, esimiehenä toiminut henkilö, sosionomiksi tapahtumien aikaan opiskellut nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaaja, seksuaaliterapeutti sekä erityisluokanopettaja. Kaikilla haastateltavilla oli kokemusta kehitysvamma-alalta ja työpaikkaväkivallasta muutamista vuosista lähes pariin kymmeneen vuoteen.

Haastattelut tein haastateltavien työpaikalla ja yhden tein paikallisen kirjaston tiloissa. Jokainen haastateltava allekirjoitti tutkimukseen suostumislupa-paperin (ks. liite 3). Yksi haastatteluista kesti vain noin 35 minuuttia mutta loput olivat noin 45 minuutista lähes kahteen tuntiin. Pohjois-Karjalan poliisilaitoksen poliisiin halusin haastateltavaksi, vaikkei tämä varsinaisesti olekaan sosiaali- ja terveysalan henkilö eikä toimi vakituisesti kehitysvammaisten kanssa, koska halusin poliisin näkökulman kehitysvammaisten väkivaltaisuuteen laitosten ulkopuolella sekä tietoa siitä, miten poliisit ovat kokeneet kehitysvammaisten tekemän työpaikkaväkivallan ja siihen liittyvien rikostapauksiksi kehittyneiden tapausten osalta ja miten he ovat käsitelleet omalta osaltaan kehitysvammaisten väkivaltaiset rikostapaukset sekä sitä, miten vammaisten rikostapauksissa yleensä käy sekä esitutkinnassa ja myöhemmin oikeuskäsittelyssä. Poliisiin haastattelussa käytin erilaisia kysymyksiä kuin muille haastateltaville.

Poliisin edustajan osalta selvitin tilastoja laatimatta miten usein kehitysvammaiset ovat rikoksen ja työpaikkaväkivallan tekijöinä, miten esitutkinta edistyy kehitysvammaisten kohdalla ja mitä seurauksia heille tulee oikeusprosessissa vai tuleeko heille mitään sekä millainen rooli

kehitysvammaisuudella on rikosasiaa tutkittaessa vai vaikuttaako se asiaan lainkaan. Myös otetaanko kehitysvammaisten tekemiä rikosilmoituksia, miten ”tosissaan” vai sanotaanko vain, että tämä on taas syyntakeeton tapaus syylliseksi epäillyn kehitysvammaisuuden takia.

Haastattelut olivat yksittäisten henkilöiden sekä yhdelle ryhmälle tehtyjä. Tämä näin yksinkertaisesti siitä syystä, että joitain ammattiryhmiä tai jonkun tahon edustajia en ole saanut haastatteluun kuin yhden henkilön verran. Sosiaalityöntekijät ilmeisesti kokevat olleensa sen verran turvassa, ettei yksikään monista kyselyistä huolimatta ilmoittautunut halukkaaksi haastatteluun. Sairaanhoidajista ja lähihoitajista sain ensikyselyn perusteella useita haastateltavia, joten heidän tapauksessaan päädyin ryhmähaastatteluun. Heidän kohdallaan päädyin ryhmähaastatteluun myös siksi, että toiset epäröivät olisiko heillä tarpeeksi sanottavaa ja kun ehdotin ryhmähaastattelua, jolloin keskustelua tulisi enemmän ja luonnollisemmin, epäröijätkin suostuivat. Tein kaikki haastattelut yhtä lukuun ottamatta tutkimusluvan mukaisesti haastateltavien työaikana työpäivien loppupuolella. Työajasta johtuen hoitajia väistämättä poistui ja tuli takaisin haastattelun aikana. Haastateltavat olivat sekä miehiä että naisia yllättävän tasapuolisesti. Haastatelluista kaiken kaikkiaan seitsemän oli naisia ja viisi oli miehiä. Tunnelma ryhmähaastattelussa oli suhteellisen rento ja vapaa.

Työpaikalla tehtävien haastattelujen sivujuonteina olivat pienet keskeytykset. Erään haastattelun aikana hoitaja vastaili sivussa hiljaa kuiskailien asiakkaille. Toisessa haastattelussa toinen työntekijä kävi välillä pyytämässä haastateltavalta avaimia ja kolmannessa haastattelussa huoltomies tuli tekemään kesken haastattelun huoneeseen palovaroittimen tarkastusta. Nämä eivät kuitenkaan häirinneet merkittävästi varsinaista haastattelua. Poliisin haastattelussa sain nähdä elämäni ensimmäisen kerran kuulusteluhuoneen Pohjois-Karjalan vastavalmistuneessa poliisi- ja oikeuslaitoksessa, sillä haastattelu suoritettiin kuulusteluhuoneessa. Siellä tuoli oli pultattu kiinni lattiaan ja haastateltavan ja haastattelijan välillä oli matala heiluriovi, jonka tarkoitus oli tarpeen tullen suojata kuulustelijoita asiakkaiden äkillisiltä aggressiivisilta purkauksilta. Nyt heiluriovi oli kuitenkin auki. Sosiaalityön opiskelijaa ei koettu uhkaksi.

Jokainen sosiaali- ja terveydenhuollon alan haastateltava ilmaisi aiheen olevan tärkeä ja sen, että on hyvä, että aihetta vihdoinkin tutkitaan. Haastattelijana koetin olla kysymyksiä lukuun ottamatta mahdollisimman neutraali kommentoinneissa ja ilmaisin kuulleen vain mmm, joo, okei -tyylisillä kommentteilla. Ryhmähaastattelussa oli muutama henkilö, joka oli enemmän äänessä ja koetin vetää muitakin keskusteluun mukaan ja yhtä lähes paitsioon jäänyttä henkilöä lukuun ottamatta tämä

onnistuikin melko hyvin. Toisinaan haastateltavat eivät ymmärtäneet kysymystä ja silloin tein tarkentavia kysymyksiä tai annoin esimerkkejä. Toisinaan he vastasivat kysymyksen vierestä mutta joko annoin sen olla tai kysyin asiaa uudestaan hieman toisin.

Nauhoitin haastattelut ja tallensin ne tietokoneelle. Litteroin kaikki haastattelut kokonaan, käytinpä niistä lainauksia myöhemmin tai en. Litteroitaessa käytin eksaktia litterointityyliä, jolloin haastattelun kirjoitusasu kuvastaa osittain paitsi Pohjois-Karjalassa nykyisin käytettävää karjalan ja savon sekaista murretta myös työntekijöiden itsensä käyttämiä sanoja ja mielialoja, kuten huvittuneisuutta ja turhautuneisuutta. Työntekijöiden käyttämät painotukset merkitsin lihavoinnilla. Litteroitaessa niitä tekstinkäsittelyohjelmalla merkitsin haastattelijan h-kirjaimella ja ryhmähaastattelussa haastateltavat sairaanhoitajina ja lähihoitajina toimineet työntekijää merkitsevillä tt- ja 1-7 numero -merkinnöillä. Muissa, yhden henkilön haastatteluissa, merkitsin aikaisemmin nuoriso- ja vapaa-ajanohjaajana aikaisemmin toimineen haastateltavan pelkällä tt -merkillä ilman numerointia, sosiaaliohjaajan so -merkillä, esimiehen em -merkillä ja seksuaaliterapeutin st-merkillä, erityisluokanopettajan eo -merkillä sekä rikoskomisarion rk -merkillä.

Litteroinnin jälkeen jaottelin eri henkilöiden ja ammattiryhmien vastaukset kysymyksittäin, tein yhteenvetoja eri haastatteluista pää- ja alatutkimuskysymysten mukaisesti ja etsin vastauksista vastavuuksia ja eroja. Vastaukset olivat hyvin pitkälti samoilla linjoilla. Vain seksuaaliterapeutti toi kehitysvammaisten oikeuden eri kantilta esille tavalla, joista kerron kyseisten lainausten kohdalla. Tutkielmassa käytän sellaisia haastattelujen lainauksia, jotka kuvastavat useimpien tai kaikkien mielialoja ja mielipiteitä. Jos lisäksi esille on tullut hyvin radikaalisti erilaisia, toisista poikkeavia, vastauksia, kuten esimerkiksi mainitun seksuaaliterapeutin esille tuomat kehitysvammaisten oikeudet, mainitsen myös niistä erikseen.

Toiseksi laadin e-lomakkeella kyselyn (ks. liite 1), josta lähetin internet -linkin eri puolilla Suomea toimivalle yksityiselle kehitysvammaisten asumispalveluja järjestävän yrityksen työntekijöille ja esihenkilöille. Ensimmäisen kerran lähetin kyselyn loppukeväästä ja uudemman kerran alkusyksyllä työntekijöiden kesälomien päätyttyä 2017. Kyselylomake lähetettiin samoin eri puolilla Etelä-Suomea toimivan yksityisen kehitysvamma-alan toimijan tutkimusvastaavan kautta koko henkilökunnalle sekä vastaavalle savolaisen toimijan henkilöstölle. Lähetin kyselyn myös julkista puolta edustavalle, esimerkiksi koko Pohjois-Karjalassa ja Heinäveden osalta Etelä-Savossa toimivan Siun soten alueen asiakkaiden asioita hoitavalle kehitysvammahoitolaitokselle, yksiköiden esihenkilöiden kautta

yksiköiden kaikille työntekijöille sekä asumisyksiköiden johtajan kautta heidän työntekijöilleen. Kyselyt lähetettiin kaikille osallisille neuvolla olla rajaamatta ketään pois ammatin perusteella eli kysely meni kaikille erityishuollon piirissä työskenteleville.

Lomakkeessa oli sekä kyllä/ei -vastattavia kysymyksiä, monivalinta- että avoimia kysymyksiä. Lomakkeen mukana lähetin saatekirjeen (ks. liite 4), jossa selitän tutkimuksen aiheen ja tarkoituksen lyhyesti. Vastaajat tallensivat vastauksensa itse sähköisesti suoraan e-lomakkeeseen ilman välikäsiä. E-lomakeohjelma kerää vastaukset yhteen, josta tulokset ovat otettavissa Exceliin. Tarkastelen tuloksia Excel -taulukko-ohjelmalla laadittavilla kaavioilla. Yhteyshenkilöiltä saamieni niiden henkilöstömäärätietojen perusteella, joille kysely oli mennyt, vastausprosentti oli hyvin alhainen mutta vastauksia tuli silti selvästi yli tutkielmaan tarvittavan määrän. Vastauksia tuli 55 kappaletta. Näiden lisäksi tuli viisi keskeneräistä vastausta, jotka otin myös huomioon.

Kyselyyn vastasi lähihoitajia, sairaanhoitajia, terveydenhoitajia, asumisohjaajia, esimiehiä, seksuaaliterapeutteja, sosionomeja, ohjaajia, fysioterapeutteja, työtoiminnan ohjaajia, päivätoiminnan ohjaajia, palveluavustajia ryhmäkodin vastaavia ja nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaajia. Eli kyselyyn vastasi varsin kattavasti erityishuollon ammattilaisten lähes koko kirjo niin terveydenhuollon kuin sosiaalialan ammattilaisia asiantuntijapuolen lääkäreitä, psykologeja ja sosiaalityöntekijöitä lukuun ottamatta. Vastaajista suurin osa (40 %) oli 42-52-vuotiaita ja toiseksi eniten oli (lähes 31 %) oli 20-30-vuotiaita ja vähiten (alle 7,3 %) oli yli 53 -vuotiaita. Vastaajien keski-ikä oli noin 38.5 -vuotta. Kuitenkin koska kyselyssäni viimeisenä ikäluokkana oli 53-63-vuotta tai yli, ei ole varmuutta siitä, josko joukossa oli joku esimerkiksi 70 -vuotias, joka olisi nostanut keski-ikää mutta keski-ikä on laskettu ikävuosien 53-63 osalta ja siihen vastanneiden henkilöiden kappalemäärän mukaisesti. Kyselytulosten mukaan kaikki vastanneet, yhtä lukuun ottamatta, olivat kokeneet työpaikkaväkivaltaa jossain muodossa ja henkilökohtaisesti työpaikkaväkivallan kohteena oli ollut 94.5 % vastaajista.

2.4 Eettiset kysymykset

Aiheen valinta johtuu puhtaasti omasta mielenkiinnosta yhteiskunnan ja työntekijöiden kohtaamia epäkohtia ja epäoikeudenmukaisuutta kohtaan. Suurena toiveena tutkielmalle on auttaa edes yhtä ihmistä nyt tai tulevaisuudessa vaikuttamalla tutkielmalla esimerkiksi muuttuneiden käytäntöjen kautta. Henkilökohtaisesti itselläni on nollatoleranssi väkivallan suhteen, joten se väistämättä vaikuttaa

jossain määrin objektiivisuuteen mutta kuten kaikki tietävät, jokainen tutkija on yhteiskuntansa ja ympäristönsä tuote, sen sijaan, että olisi elänyt elämäänsä umpiossa muista vaikutteista eristäytyneenä.

Työn tarkoitus ei ole yleistää eikä leimata kaikkia kehitysvammaisia väkivaltaisiksi ja siksi tutkielman otsikossa onkin eritelty ”haastavasti käyttäytyvät”. Myös Wiberg varoitti erityisryhmien ja vähemmistöjen stigmatisoinnista (Wiberg 1991, 223) ja olenkin koettanut välttää sitä useaan otteeseen eri puolilla tekstiä tuomalla esille, että tutkimus ei koske kaikkia kehitysvammaisia.

Haastattelut perustuvat täysin vapaaehtoisuuteen ja itsemääräämisoikeuden varmistamiseksi pyysin jokaiselta allekirjoituksen vapaamuotoiseen tutkimuslupaun, jossa ensin oli tutkimuksesta kertova tiedote. Myös kyselyyn osallistuneille lähetin paremman kuvauksen tutkielmasta tiedotteen ja saatekirjeen muodossa heidän yhteyshenkilöidensä kautta¹. Kenellekään haastateltavalle tai kyselyyn vastanneelle ei tarjottu missään vaiheessa minkäänlaisia palkintoja tai muita etuisuuksia vastaamista vastaan. Viralliset tutkimusluvut hain kahdelta eri erityishuoltopalveluja toimittavalta taholta, joista toinen oli yksityinen ja toinen julkinen.

Vaikka tutkielman kyselyssä vastausprosentti oli hyvin pieni ja tuo esille vain tietynlaisia aiheesta kiinnostuneiden vastaajia ja vastauksia, se ei vähennä vastausten luotettavuutta. Olen kirjannut ja tilastoinut kyselystä saamani numeraaliset tulokset ja avoimet vastaukset täsmälleen sellaisina kuin ne tulivat. Väistämättä ryhmässä käy usein niin, että joku jää hieman muita hiljaisemmaksi mutta koetin saada haastateltavia kuitenkin puhumaan ryhmähaastatteluisa suhteellisen tasaisesti siten, ettei yksi henkilö dominoinut tilannetta.

Kyselyn toteuttaminen eri puolilla Suomea varmistaa tutkielman tulosten tasapuolisuuden ja anonyymiuden. Kehitysvamma-alan ammattilaisten piirit yhdellä paikkakunnalla ovat suhteellisen pienet ja siksi koko Suomen työntekijöiden mielipiteiden ja vastausten ”sekoittaminen” toisiinsa vaikeuttaa tunnistettavuutta. Se mahdollistaa enemmän sananvapautta ja luottamuksellisuutta. Sillä, että sisällytin kyselyyn eri ammattikuntien edustajia, pyrin samaan mutta myös siihen, että tuloksista tulisi kattavammat ja yleistettävämmät. Tutkimuksessa saadut aineistot säilyvät ainoastaan tutkijan hallussa. Tutkielman tulokset tulevat myös yliopiston kautta julkiseen tietoon internettiin. Tutkimustuloksissa

¹ Ks. liitteet 4-5.

haastattelut julkaistaan anonymieinä; työntekijöiden, mahdollisesti puheissa esille tulevien asiakkaiden nimiä, pienien työyksiköiden tai työnantajien nimiä ei julkaista vaan tiedot muutetaan tai poistetaan. Mainittakoon kuitenkin, että haastattelut on tehty, kuten edellä on jo käynyt ilmi, Pohjois-Karjalassa kolmella eri paikkakunnalla.

Vain kahden haastateltavan kanssa olin jutellut aikaisemmin enemmän kuin parisen sanaa, jonka ansiosta he todennäköisesti kertoivat haastattelussa asioista avoimemmin kuin olisivat muuten tehneet. Muita haastateltavia olin tavannut korkeintaan vain pikaisesti harjoittelun aikana ja toisia en lainkaan, joten tuttuus ei ollut siinä suhteessa vaikuttamassa heidän sanomisiinsa. Sen sijaan en tunne asiakkaita, joista haastateltavat mainitsivat. Tosin useimmiten he viittasivat tarkoittamiinsa asiakkaisiin ainoastaan nimettöminä henkilöinä, asiakkaina tai esimerkiksi kehitysvammaisena miehenä tai naisena.

Haastattelujen herättämiä mahdollisia pahoja mielialoja tai muistoja en pysty ehkäisemään mutta kysyn lomakkeessa mitä tuntemuksia kysely aiheutti. Jos kysely on traumatisoivaa, voin vain kehottaa osallistuneita kääntymään työterveyshuollon puoleen tai puhumaan esimerkiksi työohjauksessa kollegoiden ja esihenkilön kanssa. Heiskanen kirjoittaakin tilastotieteellisessä *Väkivalta, pelko, turvattomuus* -tutkimuksessa, ettei haastattelija voi ruveta haastateltavien terapeutiksi ja liiallinen empatia voi estää vaikeiden kysymysten esittämisen (Heiskanen 2002, 87).

Wiberg mainitsi artikkelissaan *Mitä etiikka yhteiskuntatieteilijöille kuuluu?* seikan, jonka voin vain toivoa jäävän toteutumatta. Wiberg listasi erääksi harmiksi tutkimuskohteille näiden ammattiuran vaarantumisen ja taloudelliset harmit. Esimerkkinä hän kertoi, että työpaikkaviihtyvyytutkimuksen tulokset voivat vaikuttaa kielteisesti tutkittavien mahdollisuuksiin edetä työpaikallaan. (Wiberg 1991, 222-223.) Tämä tosin sotii tieteellisen vapauden periaatetta vastaan, jonka mukaan tiedettä ei tulisi alistaa minkään jumalan, ideologian, auktoriteetin, dogmin eikä taloudellisen, hallinnollisen tai intressitahojen ohjaukseen (Hirvonen 2006, 40). Mietin jo ennen Wibergin artikkelin lukemista tutkimukseen osallistuneiden osallistumisen seurausten ja totuuden kertomisen suhdetta. Hirvonen kirjoitti, että eettisesti hyvä yliopisto on totuuden, epäilyn, kriittisyyden, vastarinnan, toisinajattelun ja tottelemattomuuden institutionaalinen tila (2006, 46) ja olen sisäistänyt tämän ajatusmallin. Siksi katsoin paremmaksi kertoa totuuden koettaen muotoilla työntekijöiden sanomiset vähemmän jyrkiksi kuin ne minulle vastauksissa tulivat ilmi mutta kuitenkin siten, ettei tutkielman ja siihen

osallistuneiden viesti vesittyisi matkan varrella. Sitaatit ovat täsmällisiä lainauksia kirjoitusvirheineen kaikkineen.

Francis Baconin vanha sanonta ”tieto on valtaa” muuttui Löppösen artikkelin *Tiede, tiedepolitiikka ja tutkimusetiikan ongelmat* mukaan 1960 -luvulla kasvaneen tieteen kritiikin aikoihin muotoon ”tiede on lisävaltaa vallanpitäjille” (Löppönen 1991, 26). Toivon, että tätä tutkielmaa johtoasemassa olevat mahdollisesti lukevat osaavat käyttää esille tulevia tietoja kaikkien osallisten kannalta positiivisesti sekä eettisesti ja moraalisesti oikein.

3. KEHITYSVAMMAISUUS

3.1 Mitä kehitysvammaisuus on?

Kehitysvammaisuus todetaan useimmiten joko ennen lapsen syntymää tai lapsena pitkän ja moniammatillisen seurannan tuloksena. Kehitysvammaisuus luokitellaan usein lieväksi, keskivaikeaksi, vaikeaksi tai syväksi älylliseksi kehitysvammaisuudeksi. Kehitysvamman voi aiheuttaa tai siinä voi olla osallisena useita kymmeniä eri sairauksia, tutuimpia ovat esimerkiksi ADHD, epilepsia, Touretten syndrooma, Downin oireyhtymä, autismi ja CP-vamma. Esimerkiksi Sallan tauti on suomalaisen tautiperimään kuuluva aineenvaihduntasairaus, joka johtaa yleensä vaikeaan tai syvään kehitysvammaan. (Vernerinet 2017.)

Kehitysvammaisuus on hyvin monimuotoinen ja sitä voivat aiheuttaa useat eri tekijät. Yleisimpiä ovat äidin raskaudenaikainen infektiotai myrkytys (esimerkiksi alkoholi ja muut päihteet), kromosomipoikkeavuus ja geneettiset häiriöt, sikiön hapen puute synnytyksen aikana, synnytyksen aikainen aivovaurio, ennen synnytystä tai sen jälkeen tapahtuneet onnettomuudet ja tapaturmat ja synnytyksen aineenvaihdintahäiriö. Perintötekijöihin liittyvien syiden osuus on pienentynyt hieman sikiöseulontojen myötä. Syy jää kuitenkin selvittämättä jopa 30–40 % tapauksista (Rantaeskola et al. 2015, 125). Perinteisesti kehitysvammaisuutta on useimmiten määriteltä lääketieteen kautta. Nykyisin määritelmiin otetaan mukaan paitsi sosiaalinen näkökulma, eli se miten riippuvainen henkilö on muista, tuleeko henkilö syrjityksi erilaisuutensa takia ja miten hän tulee toimeen muiden kanssa myös toimintakyvyn näkökulma eli se, miten henkilö tulee toimeen arjen aivan yksinkertaisemmissakin eri toiminnoissa. (Vernerinet 2017.)

Moniammatillisen tiimi diagnosoi kehitysvamman laadun, kun havaitaan, ettei lapsen psykososiaalinen, motorinen ja kognitiivinen kehitys etene normaalisti. Kehitysvammaisuus ilmenee fyysisenä ja psyykkisenä vajavuutena, joka rajoittaa henkilön fyysistä tai sosiaalista toimintakykyä. Olennaista kehitysvammaisuudessa on, että se vaikuttaa henkilön älylliseen ymmärtämis- ja käsityskykyyn, joten pelkkä fyysinen vamma ei muodosta kehitysvammaisuutta. Tämän takia kehitysvammaisilla on suurempia vaikeuksia uusien asioiden ymmärtämisessä ja omaksumisessa. Siihen useimmiten liittyy niin sanottuja liitännäissairauksia, joista hyvin yleisiä ovat esimerkiksi epilepsia, autismin kirjon häiriöt, ADHD tai Alzheimer eli erilaiset neurologiset sairaudet. Useimmat Downin syndroomaa sairastavat luokitellaan jonkin asteiseksi kehitysvammaisiksi. Nämä liitännäissairaudet voivat joskus

aiheuttaa tai pahentaa kehitysvammaa tai jäädä toisissa tapauksissa jopa kehitysvammaisuuden varjoon ja jäädä kokonaan diagnosoimatta. Erityisesti lievemmat näkö- ja kuulovammat jäävät usein huomaamatta ja pahentavat kehitysvamman aiheuttamia vaikeuksia (Vernerinet 2017).

Yhdysvaltalainen AAMR, eli *American Association on Mental Retardation*, (vuodesta 2006 lähtien *American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, AAIDD*), määritteli kehitysvammaisuuden vuonna 2002 seuraavanlaisesti:

”Kehitysvammaisuus on vammaisuutta, jota luonnehtivat huomattavat rajoitukset sekä älyllisissä toiminnoissa että adaptiivisessa käyttäytymisessä, ilmeten käsitteellisissä, sosiaalisissa ja käytännöllisissä adaptiivisissa taidoissa. Vammaisuus on saanut alkunsa ennen kuin henkilö on täyttänyt 18 vuotta.” (Matikka et al. 2003, 7-8)

Kehitysvammaisuus jaetaan Suomessa WHO:n ICD-10 -tautiluokituksen mukaan lieväksi, keskivaikeaksi, vaikeaksi, syväksi tai määrittelemättömäksi älyllisen, fyysisen ja sosiaalisen toimintakyvyn mukaan. Pedagogiselta kannalta kehitysvammaiset jaetaan lapsina niin sanotusti koulutuskelpoisiin ja harjaantumiskelpoisiin. Jälkimmäisellä tarkoitetaan sitä, että lapsella on vaikeuksia tulla toimeen mukautetussa opetuksessa mutta hän voi oppia huolehtimaan itsestään ja tulla toimeen tutussa ympäristössä (Edu.krs.fi 2017). Syvästi kehitysvammaiset tarvitsevat jatkuvaa erityishoitoa ja -kuntoutusta kotona, laitoksessa tai laitosmaisessa ympäristössä.

Kehitysvamma- diagnoosi annetaan hyvin eritasoisille ihmisille ja tason määrittelyt tulevat itse henkilön ulkopuolelta. Yhteiskunta on hyvin leimaava kehitysvammaisuuden suhteen. Vasta tarkempi määrittely ja luokittelu erottelevat eritasoiset henkilöt mutta kaikkien mukana kulkee päädiagnoosi, jonka kautta ihmiset useimmiten määrittellään millä tahansa elämän alueella.

Monilla kehitysvammaisilla on jonkinasteisia tai -muotoisia kommunikointirajoitteita. Toiset eivät ole oppineet kirjoittamaan ja/tai lukemaan peruskouluopetuksesta huolimatta, kun taas toisilla suullinen ilmaisu tuottaa vaikeuksia ja he eivät kykene puhumaan selvästi. Materon mukaan noin puolet autistisista ihmisistä ei opi puhumaan lainkaan (2004, 219). Monet ilmaisevatkin itseään kuvakansioihin tai mukana kulkeviin kuvakortteihin koottujen arjen toimintoja ja asioita kuvaavia kuvien avulla, ilmeillä, eleillä, äänneillä tai tukiviittomilla. Monet, syvästi kehitysvammaisia lukuun ottamatta, ovat kuitenkin rajoituksistaan huolimatta eteviä esimerkiksi tablettien tai matkapuhelinten käyttäjiä ja osaavat etsiä esimerkiksi tabletilla tai tietokoneella haluamiaan asioita.

Toimintakyky puolestaan jaetaan kansainvälisen International Classification of Functioning eli ICF – luokittelun perusteella neljään osa-alueeseen: kehon toiminnot, ruumiin rakenne, suoritukset ja osallistuminen sekä ympäristötekijät (Vernerinet 2017). Toimintakyvyn kannalta mietitään, miten kehitysvammaisen tulee toimeen arjessa. Pystyykö hän esimerkiksi pukeutumaan itse sään mukaisesti, pystyykö hän laittamaan itse ruokaa tai syömään itse, huolehtimaan hygieniastaan, huolehtimaan lähdöstä esimerkiksi kouluun tai työtoimintaan, ymmärtääkö hän kodin ja ympäristön turvallisuusnäkökohdat, onko hän oma-aloitteinen ja miten hän tulee toimeen muiden ihmisten kanssa. Muun muassa näitä asioita selvitetään myös kehitysvammaisille tehtävissä kuntoutus- ja palvelusuunnitelmissa. Toimintakyvyn käsite siis käsittää laajalti henkilön fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toiminnan (Vernerinet 2017). Lisäksi kehitysvammaiset eivät välttämättä hallitse tilanteen mukaisia käyttäytymismalleja (Rantaeskola et al. 2015, 125). Puutteelliset asiakaspalveluympäristöt ja kiireinen aikataulu edesauttavat sellaisen huomiota hakevan kehitysvammaisen haastavaa käytöstä, joka ei tiedä miten tulee toimia kulloisessakin tilanteessa ilman kommunikointimenetelmiä ja muiden laatiman kiireisen aikataulun mukaisesti.

Suomessa on noin 40 000 kehitysvammaista. Virallisena tavoitteena on lopettaa kehitysvammaisten laitosasuminen kokonaan vuoteen 2020 mennessä. Terveysten- ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2015 tilastojen mukaan kehitysvammaisten määrä laitoksissa on laskenut koko 2000-luvun ajan. Asiakkaiden määrä asumispalveluissa, joissa henkilökuntaa on vuorokauden ympäri, on noussut keskimäärin seitsemän prosenttia vuodessa, kun taas laitoshoidon asiakasmäärä on vähentynyt kuutisen prosenttia. THL:n vuoden 2015 tilastojen mukaan laitoksissa oli 1093 ja autetun asumisen piirissä 7728 asiakasta. (thl.fi, b 2017, 8.)

Kehitysvammaisilla on mielenterveyden häiriöitä aivan kuten muullakin väestöllä. Mielenterveyshäiriöt ovat kehitysvammaisilla 2-3 kertaa yleisempiä kuin muulla väestöllä mutta ne kuitenkin jäävät diagnosoimatta useammin kuin muulla väestöllä. Mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöitä on jopa 30–50 %:lla kehitysvammaisista. (Männynsalo et al. 2009, 280; Koskentausta 2006, b.) Kehitysvammaisilla on Koskentaustan mukaan todettu enemmän muun muassa psykooseja, käytöshäiriöitä ja autistisia häiriöitä. Käytöshäiriöille ominaisia piirteitä ovat epäsosiaalisuus, aggressiivisuus ja uhmakkuus, jotka ilmenevät muun muassa tappelemisena, kiusaamisena, vaikeina raivokohtauksina, tottelemattomuutena, toistuvana valehteluna, julmuutena, varasteluna, omaisuuden tuhoamisena sekä tulipalojen sytyttämisinä. (Koskentausta 2006, b.) Aikuisilla kehitysvammaisilla yleisiä mielenterveysongelmia ovat ahdistus ja masennus (Männynsalo et al. 2009, 280). Vaikka aikaisempien

kansainvälisten tutkimusten mukaan mielenterveysongelmien osuus olisi ollut paljon suurempi rikoksen tehneillä kehitysvammaisilla (12-43 %), Männynsalon tutkimuksen mukaan ne ovat olleet vähemmistössä (5 %). Hänen tutkimustensa mukaan reilulla kolmanneksella syytetyistä oli niin sanotusti kolmoisdiagnoosi: kehitysvammaisuus, päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveyshäiriö. (et al., 2009, 285.) Kuitenkin kehitysvammaisten määrä rikoksista epäillyille tehtävissä mielentilatutkimuksissa on vähentynyt ja väkivaltarikollisuus on niin sanotusti taputeltu piiloon pahimpia tapauksia lukuun ottamatta, kuten seuraavissa luvuissa käy ilmi.

3.2 Fyysinen ja psyykkinen väkivalta

Puhekielessä aggressio ja väkivalta menevät usein sekaisin. Aggressiolla tarkoitetaan itsestä pois päin toisiin kohdistuvaa tahallista vahingoittavaa tai häiritsevää käytöstä. Väkivaltaisella käytöksellä taas tarkoitetaan fyysistä aggressiota, johon nykyisin sisällytetään myös henkinen väkivalta. Käytännössä niillä tarkoitetaan samaa asiaa. Suoraa aggressiota ovat esimerkiksi uhkailu tappelulla tai suorainen kiinnikäyminen, kiroilu tai toisen haukkuminen. Epäsuoraa aggressiota ovat tavaroiden tai ovien paiskominen ja kiristäminen ja uhkaukset. (Soisalo 2011, 26–27.) Krug (et al. 2005, 21-22) kirjoittaa WHO:n määrittelevän väkivallan fyysisen voiman tai vallan tahalliseksi käytöksi tai niillä uhkaamiseksi. Tämän määritelmän mukainen ”vallan käyttö” käsittää myös psyykkisen väkivallan. Tahallisuus ei välttämättä merkitse tahallista, aiottua seurausta. Tämä määritelmä keskittyy kuitenkin nimenomaan tekoon, ei sen lopputulokseen tai tahattomuuteen.

Aggressio voidaan jakaa myös reaktiiviseen ja proaktiiviseen. Reaktiivisessa, aggressio on henkilön reaktio johonkin kokemaansa uhkaan tai provokaatioon. Proaktiivisessa, aggressio ei tarvitse mitään ärsykettä. Käyttäytymisen teoriat eivät aina yhdellä teorialla pysty selittämään henkilön aggressiivisuutta vaan siihen vaikuttaa jokaisen kohdalla erilaiset tilannetekijät. Niin henkilön persoonallisuus, ympäristötekijät kuin biologisetkin tekijät ovat vaikuttamassa siihen, mikä saa ihmisen milloinkin väkivaltaiseksi. Tilannetekijöitä ovat esimerkiksi tietyt epämiellyttävät tilanteet, provokaatiot, turhautuminen, kipu, paha mieli, huono itsetunto, sosiaalinen stressi, liian korkea lämpötila, ahtaat tilat esimerkiksi ylikansoitetuilla osastoilla, väkijoukot, alhainen verensokeri, nälkä, lääkkeet ja päihteet. Ympäristötekijöihin lukeutuvat esimerkiksi sosioekonominen asema, asumismuoto, ystävät, työ, vapaa-ajan harrastukset, (kasvatus)kulttuuri ja (väkivalta)media. Biologian osalta geneettiset ja neurologiset tekijät vaikuttavat aggressiivisuuteen. Esimerkiksi vakavan pahoinpitelyn seurauksena saadut

aivovammat voivat altistaa väkivaltaiselle käytökselle. Testosteroni on tunnetusti usein väkivaltaisten tapahtumien ylläkkeenä. (Soisalo 2011, 28–29; Weizmann-Henelius 1997, 17, 19.)

Aggressio ei aina näyttäyty negatiivisina tunteina. Usein siihen liittyy tunteiden kuten vihan ja pelon lisäksi mielihyvää ja iloa (Weizmann-Henelius 1997, 11). Kehitysvammaisten parissa työskentelevän haastatelluista työntekijöistä muutaman mukaan jotkut asiakkaista nauttivat toisen vahingoittumisesta ja kivusta. He tulevat nautiskellen katsomaan, jos työntekijällä on esimerkiksi haavoja tai mustelmia käsissään tai iloitsevat, jos työntekijä esimerkiksi vahingossa lyö varpaansa tuoliin.

” tt: Tämä yksi, joka sitte sai miun mielestä sitä nautinttoo, ni se myös muisti, mihinkä, jos hän oli vaikka osasyyllinen vaikka joltakulta työntekijältä on murtunu polvi, ni se vielä tänäköö päivänä, jos se kyseinen henkilö, jolta on murtunu polvi, ni hoitaisi tai ohjaisi häntä, ni se näyttäs, että, hää ei puhunu, ni viittomilla, että minä ja polvi [tt osoittaa itseään ja polveaan] ja sitte se oottaa sitä vasttausta, että, nii, sinä oot rikkonu minun poloven. Ja se on vähä niiku saavutus. Et mulla oli jottain naarmuja käsissä ja se näytti, että hää oli tehny jonku pitkän haavan, mitä ei ennää tänä päivänä näy, mutta että näyttää että, niiku viittoo sitä kohttaa mistä on raapassu ja mie et, nii, tai jos se jälki on siinä, kukas tämä on tehny, ni viittoo ja näyttää rintalasttaa ja ihtteesä, että minä. Et ties mitä hää on tehny, ja tiedosti kuka on tehny.”

Niin sanotulla ekspressiivisellä väkivallalla ilmaistaan sellaisia tärkeitä tunteita, joita ei muuten kyetä ilmaisemaan, kuten esimerkiksi pelkoa, kipua, ahdistusta tai turhautumista (Antikainen-Juntunen 2009, 47). Viha ja pelko ovat luonnollisia puolustuskeinoja kaikilla. Niiden avulla suojellaan omaa koskemattomuutta, oikeuksia, etuja ja asemaa. Viha nousee usein, kun joku tai jokin koetaan uhkaavana. Aggressiivisuus näyttäytyy hyvin usein juuri pettymyksen, turhautuneisuuden tai ahdistuksen seurauksena. Mikäli pahan olon tunteet toistuvat usein, henkilö saattaa oppia reagoimaan aggressiivisesti myös pieniin pettymyksiin. Syynä vihantunteisiin voivat olla esimerkiksi monet kokemukset hylkäämisistä. Tällöin pienetkin lähestymisyritykset voivat laukaista vihaisuuden. Aggressiivisuuden taustalla voi myös olla aivan yksinkertaisesti vääränlainen opittu käytösmalli, jossa esimerkiksi aggressiivinen kehitysvammainen on huomannut saavansa vihaisuudella ja väkivaltaisudella tehokkaasti tahtonsa läpi. Tämän oppimisteorian mukaan aggressiivinen henkilö on oppinut käytöksensä takia saamaan palkkionsa muodossa tai toisessa. (Tazzari 1999, 378–379; Weizmann-Henelius 1997, 14.)

Väkivaltaisesti käyttäytyvälle on aina syynsä käytökselleen, vaikka syyt eivät aina näy ulkopuolisille eivätkä nämä tunnista syitä. Se ei tarkoita, että uhrin olisivat syypäitä väkivaltaan, vaan heidät voidaan kokea pettymyksen aiheuttajiksi tai väkivallan tekijän toiminnan esteiksi. (Isotalus et al. 2007, 34) Soisalo kirjoitti esimerkin väkivaltaisesta tilanteesta, jossa normaalisti aurinkoinen kehitysvammaisen nuori mies, jolla oli hankaluuksia ilmaista itseään, oli iltapalan aikaan liikehtinyt levottomasti huoneessaan. Kun hoitaja oli mennyt kutsumaan miestä iltapalalle ja kysynyt mikä oli vialla, nuori mies oli yhtäkkiä lyönyt hoitajan nyrkillä maahan ja hoitajan ollessa maassa, hän oli lyönyt vielä muutaman kerran, jonka jälkeen mies oli itse lyyhistynyt huoneensa nurkkaan. Syyksi äkilliseen väkivaltaiseen purkaukseen ilmeni myöhemmin iso ja kivulias reikä hampaassa, josta mies oli koettanut saada kerrottua omalla tavallaan muille mutta häntä ei ollut ymmärretty. (Soisalo 2011, 30.)

Männynsalon (et al. 2009) lainaamien aikaisempien tutkimusten mukaan kehitysvammaiset aloittavat väkivaltaiset tekonsa nuorena iässä ja seksuaaliset rikkomukset ja tuhopoltot ovat yllätyksellisiä kehitysvammaisten rikostilastoissa. Männynsalo kuitenkin korostaa, että kokonaisvaltaisten väestötutkimusten ollessa puutteelliset, näyttää enemmän siltä, että kehitysvammaisten rikollisuus on aivan samankaltaista kuin muunkin väestön. (Männynsalo et al. 2009, 280.) Koskentaustan mukaan 7-21 %:lla kehitysvammaisista esiintyy aggressiivisuutta toisia kohtaan, esineitä tuhoavaa käyttäytymistä 4.15 %:lla ja itsensä vahingoittamista 4-16 %:lla (2006, 4827).

Väkivalta käsittää sekä fyysisen väkivallan että psyykkisen väkivallan. Fyysistä väkivaltaa ovat ihmisen ruumiillisen koskemattomuuden loukkaukset kuten esimerkiksi lyönnit, läimäykset, huitominen, sylkeminen, pureminen, töniminen, tukistukset ja muu hiuksista vetäminen, potkut ja raiskaukset. Henkinen väkivalta käsittää niin nimittelyä, halveksuntaa, haistattelua, ammattitaidon ja persoonan väheksyntää, joko jostain asiasta tai jotain aivan pelkkää suoranaista huutamista, seksuaalista häirintää, alistamista, kiristämistä, pelottelua fyysisellä väkivallalla, itsemurhalla, oikeudenkäynnillä tai esihenkilölle annettavilla perättömillä lausunnoilla tai mitä tahansa muuta sellaista, joka henkisesti estää uhrin tekemästä jotain tai joka jää ikävästi kaikumaan uhrin mieleen. Useimmiten unohdetaan, että henkinen väkivalta on usein moninkerroin vahingollisempaa kuin fyysinen väkivalta. Henkiseksi väkivallaksi voidaan laskea Savolaisen mukaan jopa hiusten leikkuu vastoin uhrin tahtoa (2010, 26).

Myös uhkailut väkivallalla ovat osa työpaikkaväkivaltaa. Uhkauksia voivat olla fyysisellä väkivallalla uhkailu, työntekijän liikkumisen estäminen, tavaroiden heitteleminen ja paikkojen rikkominen ja huonekalujen potkiminen (Antikainen-Juntunen 2009, 42). Henkinen väkivalta, aivan kuten

fyysinenkin, voi lamauttaa uhrinsa toimintakyvyttömäksi vuosikausiksi tai jopa vuosikymmeniksi. Lamautuminen ja henkinen pahoinvointi voivat kasvaa entisestään, jos väkivaltaa on esiintynyt myös fyysisessä muodossa. Väkivaltainen tilanne on aina jossain määrin traumaattinen kokemus ja se loukkaa ihmisen koskemattomuutta ja itsetuntoa (Isotalus et al. 2007, 52).

Vaikka henkinen väkivalta on rikoslain alainen rikos, on se useimmiten vaikeampi todistaa oikeudessa ja siksi työpaikoilla siitä ilmoitetaan harvemmin. Vaikka henkisen väkivallan myönnetään olevan merkittävä ongelma, se Soisalon mukaan jätetään huomiotta suomalaisessa uhritutkimuksessa (2011, 20). Sosiaalityöntekijöiden kokemaa työpaikkaväkivaltaa tutkineen Antikainen-Juntusen mukaan henkinen väkivalta jätetään usein tutkimuksissa vähälle huomiolle, koska eri ihmiset kokevat sen hyvin eri tavoin ja myös eri tilanteissa samankaltaisten asiakkaiden teot koetaan eri tavoin. Henkinen väkivalta on siis hyvin tilannesidonnaista ja subjektiivista. Vähälle huomiolle henkinen työpaikkaväkivalta jää myös sen takia, että sitä ei ole tutkimuksissa eroteltu työpaikkojen sisäisestä - kollegoiden ja esimiesten harjoittamasta -väkivallasta. Sitä mitä ei tunneta tai josta ei puhuta, ei voida tutkia eikä siihen voida puuttua. (Antikainen-Juntunen 2009,41) Henkisen pahoinpitelyn uhri voi saada henkisestä kärsimyksestä kärsimyskorvausta muun muassa vahingonkorvauslain² perusteella.

Männynsalon (et al. 2009) lainaamien kansainvälisten vuonna 2003 tehtyjen tutkimusten mukaan kymmenen prosenttia kehitysvamma-palveluita käyttäneistä oli ollut tekemisissä tuomioistuinten kanssa syytettynä jossain elämänsä vaiheessa. Ruotsalaisen tutkimuksen mukaan kehitysvammaiset miehet olivat kolme kertaa todennäköisemmin tehneet jonkin rikkomuksen ja viisi kertaa todennäköisemmin syyllistyneet väkivaltarikokseen kuin terveet miehet. Samaisen, vuodelta 1992 olleen, tutkimuksen mukaan kehitysvammaisilla naisilla vastaavat luvut olivat neljä kertaa suuremmat ja väkivaltarikoksen ollessa kyseessä, todennäköisyys oli jopa 25 kertaa suurempi. (Männynsalo et al. 2009, 280.)

Sosiaalityöntekijät toimivat useimmiten hieman niin sanotusti kauempana asiakkaasta suullisessa vuorovaikutuksessa kuin esimerkiksi hoitajat, joilla kontaktit asiakkaaseen ovat läheisempiä. Sosiaalityöntekijät virallisempina asemaa ja valtaa edustavina kokevat Antikainen-Juntusen mukaan tämän

² Ks. lisää korvauksista luvusta 4.2.2 Väkivalta, laki ja korvaukset

takia enemmän henkistä väkivaltaa, kun taas hoitajat ja perhetyöntekijät ja kotihoidon työntekijät kokevat asiakkaiden taholta enemmän väkivallan fyysistä puolta. (Antikainen-Juntunen 2009, 44.)

3.3 Syyntakeettomuus ja mielentilatutkimus

Rangaistusvastuun edellytyksenä on syytetyn rikosentekohetken henkinen terveys eli syyntakeisuus. Rangaistusvastuuta mietittäessä otetaan huomioon myös teon tahallisuus. Tahallisuus puolestaan jaetaan tiedolliseen, eli tekijä oli tietoinen teostaan, ja tahdolliseen, eli syytetty teki rikoksen tahtoen jotain. (Melander 2010, 103, 106.) Rikosoikeudellisesti syytetyt jaetaan syyntakeisiksi, alentuneesti syyntakeisiksi ja syyntakeettomiksi. Ennen kyseisiä termejä, syyntakeiseksi katsotun henkilön teosta käytettiin ilmaisua ”teki teon täydessä ymmärryksessä”, joka maallikolle selittää kenties termin merkityksen paremmin. Lähtökohtaisesti syytetty on syyntakeinen, ellei toisin todisteta. (Korhonen 2006, 75; Melander 2016, 209; RL 1889/39, 3:4.1) Syytetty katsotaan syyntakeettomaksi jos

”hän ei tekohetkellä kykene... syvän vajaamielisyyden... vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syytä ratkaisevasti heikentynyt” (RL 1889/39, 3:4.2),

tai alentuneesti syyntakeiseksi jos

”hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään on mielisairauden, vajaamielisyyden... vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut” (RL 1889/39, 3:4.3).

Alentuneesti syyntakeisilla on siis alentunut toisintoimimismahdollisuus (Melander 2016, 209). Syyntakeettomuudessa syytetyn syyllisyys ei varsinaisesti poistu mutta rangaistusvastuu poistuu eikä henkilöä tuomita rikosoikeudelliseen rangaistukseen. Alentuneessa syyntakeisuudessa henkilön syyllisyys säilyy mutta tällöin rangaistus annetaan alennetulla asteikolla (Melander 2010, 104–105). Piirtolan mukaan tuomioistuimella on laaja päätäntävalta käyttääkö tuomioon lievennettyä vai normaalia rangaistusasteikkoa. Käytännössä lievennettyä asteikkoa käytetään useimmiten mutta normaalia asteikkoa käytettäessä tuomioistuimen ei tarvitse perustella tuomiotaan erikseen. (Piirtola 2004, 328–329.)

Alentunut syyntakeisuus vaikuttaa rangaistusasteikkoon myös siten, että käyttöön otetaan rangaistuksen erityisen minimin sijaan yleinen minimirangaistus. Esimerkiksi rikoslain 21:1.1 mukaan taposta saa vähintään 8 vuotta vankeutta. Alentuneen syyntakeettomuuden tapauksessa rikoslain 6 luvun 8 §:n mukainen lievennetty rangaistusasteikko on 14 päivästä 12 vuoteen koska vankeuden yleinen vähimmäismäärä on 14 vuorokautta. (Melander 2010, 105; RL 1889/39) Alentunut syyntakeisuus mahdollistaa tuomion vähentämisen muissa paitsi elinkautisen vankeustuomion mahdollisuuden sisältävissä rikoksissa vankeuden sijasta sakkoon, jos tähän on erityisen painavia syitä (Piirtola 2004, 328)³.

Suomessa tehdään vuosittain keskimäärin 200 mielentilatutkimusta, joista 2-3 % tehdään kehitysvammaisille. Männynsalon mukaan vuosina 1996-2006 mielentilatutkimus tehtiin 44 kehitysvammaiselle, joista 54 % sai vankeustuomion ja 59 % todettiin alentuneesti syyntakeisiksi. (Männynsalon et al. 2009, 280-281, ks. liite 6.) Nykyisin Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL, on se taho, joka määrää tällöin kehitysvammalain 32 §:n mukaisesti erityishuollon piiriin tahdonvastaiseen hoitoon, jonka lisäksi Korhosen mukaan kehitysvamman vuoksi syyntakeettomaksi määritellylle ei määrätä muuta rangaistusta. (Korhonen 2006, 76–77) Melanderin mukaan kriminaalipotilaan tahdosta riippumaton hoito on käytännössä pitkäaikaista. Hänen mukaansa vuosien 1980–2000 välillä päättyneiden tahdosta riippumattomat hoidot kestivät keskimäärin 9,4 vuotta⁴. Männynsalon lähes samalle aikavälille sijoittuneen tutkimuksen mukaan kehitysvammaisten tahdonvastaisen hoidon keskimääräinen kesto oli kaksi vuotta ja psykiatrisen puolen potilaiden tahdonvastainen hoito lähemmäs Melanderin yhdeksää vuotta. (Melander 2016, 213; Männynsalon 2009, 283, 285.)

Rikoslaissa on käytetty sanaa ”vajaamielinen” koska Melanderin mukaan kehitysvammainen -sanan on katsottu olevan liian leimaava (Melander 2016, 211). Rikoslain 3 luvun 4.2 §:ssä mainitulla syvällä vajaamielisyydellä ei tarkoiteta kehitysvammaluokan mukaista syvää kehitysvammaisuutta vaan sekä keskivaikea, vaikea että syvä kehitysvammaisuus -diagnoosin saaneita. Rajaksi käytännössä katsotaan, että syytetty on älyllisesti alle yhdeksän vuotiaan tasolla. Kuitenkin Kotilaisen mukaan lievä

³ Esimerkkejä rangaistusten lievennyksistä alentuneesti syyntakeiselle: 1) RL 21 luvun 1 § tappo, vähintään kahdeksan vuotta vankeutta -alentuneesti syyntakeisena tappo vankeutta 14 päivää - 9 vuotta tai 14 päivää - 12 vuotta 2) RL 2 § murha, vankeutta elinkaudeksi -alentuneesti syyntakeisena murha vankeutta 2 - 12 vuotta tai elinkautinen vankeusrangaistus 3) RL 6 § törkeä pahoinpitely, vähintään vuosi vankeutta ja enintään 10 vuotta vankeutta -alentuneesti syyntakeisena törkeä pahoinpitely 14 päivää - 7,5 vuotta vankeutta tai 14 päivää - 10 vuotta vankeutta 4) RL 20 luvun 1 § raiskaus, vankeutta vähintään yksi vuosi ja enintään kuusi vuotta -alentuneesti syyntakeisena raiskaus vankeutta 14 päivää - 4,5 vuotta tai 14 päivää - 6 vuotta. Piirtola 2004, 330–331.

⁴ Melander ei eritellyt keskiarvossa mielenterveys potilaita ja kehitysvammaisia.

kehitysvammaisuus on perusteena alentuneeseen syyntakeisuuteen (Kotilainen 2006, 3). Kun henkilö lähetetään mielentilatutkimukseen, hän ei ole potilas vaan tutkintavankeudessa oleva vanki (Männynsalon et al. 2009, 281). Melanderin mukaan syyntakeettomuutta arvioidaan kahdessa eri osiossa. Ensin arvioidaan, oliko tekijä tekohetkellä syvästi vajaamielinen (eli kehitysvammainen) ja toisessa vaiheessa arvioidaan, miten kehitysvammaisuus on vaikuttanut syytetyn käyttäytymiseen ja kykyyn erottaa oikea väärästä ja hallita tekemisiään. (Melander 2010, 104.) Tämä tarkoittaa sitä, että pelkkä lääkärin ja psykiatrien arvio kehitysvammaisuudesta ei johda syyntakeettomaksi julistamiseen vaan edellä mainituissa pykälissä oleellista on muun muassa Korhosen mukaan se, että syyntakeettomuuden vetoava ei ymmärrä rikoksen tekohetkellä tekonsa moraalista ja oikeudellista merkitystä eikä pysty kontrolloimaan käytöstään. Alentuneen syyntakeisuuden rajatapauksissa Korhosen mukaan arvioitaessa syyntakeisuutta on oleellista teon suunnitelmallisuudella ja henkilön kyvyllä ymmärtää tekonsa seuraukset ja sen moitittavuus. Oleellista ei siis ole tekijän arvioitu älykkyyssosamäärä. (Korhonen 2006, 76–77; Melander 2016, 210–211.)

Mielentilatutkimus tehdään vain, jos tuomioistuimella määrää rikostapauksessa syytetyn sellaiseen, syytetyn niin halutessa tai jos rangaistava teko on ollut sellainen, josta voi saada yli vuoden vankeutta. Oikeudenkäymiskaaren mukaan mielentilatutkimukseen voidaan määrätä myös esitutkinnan aikana, jos epäilty on tunnustanut tekonsa. Lisäksi tutkimukseen voidaan määrätä, jos tekijän motiivi, käytös tai rikoksen tekotapa antavat siihen aiheen (Korhonen 2006, 81). Oikeudenkäymiskaaren pykälät tulevat kuitenkin voimaan vain, jos laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa ei määrää toisin (OK 1734/4, 1 §). Tutkimuksen tavoitteena on selvittää syytetyn mielentila teon aikana, hänen tahdosta riippumaton erityishuollon hoidon tarpeensa mielentilatutkimuksen jälkeen ja se, voidaanko häntä kuulla oikeudessa ja tarvitseeko hän sitä varten avustajan oikeuteen. Mielentilatutkimukseen määrääminen on sitä todennäköisempää mitä törkeämmästä rikoksesta on kyse. (Korhonen 2006, 81; Kotilainen 2006, 4; OK 1734/4, 17:37.1-2.)

Siis myös kehitysvammainen voidaan määrätä mielentilatutkimukseen. Sairaala tai muu THL:n määräämä paikka tekee tutkimuksen ja antaa siitä lausunnon THL:lle, joka käsittelee ensin asiaa omassa lautakunnassaan, johon kuuluu kehitysvammaisten asioita käsiteltäessä myös kehitysvamma-asiantuntemusta edustava jäsen. THL puolestaan antaa oman lausuntonsa tuomioistuimelle. THL määrää tahdosta riippumattoman hoidon tarpeessa olevien kohdalla mihin kyseinen henkilö toimitetaan hoitoon tai jos hoito ei ole tarpeen, henkilö palautetaan tutkintavankeuteen, jos hän oli vankeudessa. (thl.fi; Kotilainen 2006, 4-5; Korhonen 2006, 83.)

Lievisissä rikoksissa mielentilatutkimuksiin ei ryhdytä, koska tutkimus voi viedä kauemmin kuin mitä varsinainen rikoksesta saatu tuomio, joten pienempien tuomioiden rikoksissa syyntakeettomuuslievennykset voivat jäädä saamatta. Mielentila voidaan myös selvittää helpommin ilman virallista mielentilatutkimusta, jos syytetty on tehnyt rikoksensa laitoksessa. (Korhonen 2006, 79, 81; Melander 2011, 104) THL:n ja lääkäreiden arvioinneista huolimatta, tuomioistuimien on se taho, joka viime kädessä tekee päätöksen syyntakeisuudesta. Tuomioistuimien voi katsoa syytetyn syyntakeettomaksi ilman mielentilatutkimustakin. Jos mainitut tahot ovat erimielisiä syyntakeisuuden asteen suhteen, tuomioistuimien yleensä määrää ankaramman tuomion mukaan. Vuonna 2004 apulaisoikeusmiehenä olleen Ilkka Raution mukaan syyttäjän mahdollisuudet syyntakeettomuuden arviointiin ovat kuitenkin paljon heikommät kuin tuomioistuimien, joten syyttämättä jättämispäätöksen tekeminen muissa kuin lievisissä rikoksissa syyntakeettomuuden perusteella olisi Raution mukaan syyttäjältä hyvin arveluttavaa. Syyttäjällä on kuitenkin valta todeta syytetyn olleen tekohetkellä ymmärrystä vailla ja jättää syyte nostamatta syyntakeettomuuden perusteella. (Korhonen 2006, 79, 84; Melander 2016, 213)

Vaikka syyttäjällä onkin ROL:n (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa) 7 §:n mukaan oikeus olla nostamatta syytettä, jos hän katsoo rikoksen olevan kokonaisuudessaan olevan vähäinen tai katsoo sen olevan tehty pikemminkin ymmärtämättömyydestä kuin piittaamattomuudesta, hänen on kuitenkin muistettava ROL:n 8 §. Sen mukaan syyte on nostettava, jos tärkeä yleinen *tai yksityinen* etu niin vaatii (ROL 1997/689). Ongelmaksi on muodostunut se, miten käsitetään tärkeä yleinen tai yksityinen etu. Rautio lainasi Lappi-Seppälää, jonka mukaan yleisenä etuna voidaan pitää muun muassa oikeustajunnan loukkaamattomuutta ja sen kautta järjestelmää kohtaan tunnettua luottamusta sekä tehokasta rikoskontrollia. Jälkimmäisen Rautio katsoo kuuluvan lainsäätäjille mutta kahden ensimmäisen kohdan toteuttaminen tuo yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta kansalaisten välille sekä luottamusta viranomaisiin. (Rautio 2004)

Suomessa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:ssä lähdetään siitä, että jos syytetty on syyntakeinen, hän käyttää puhevaltaa ja vastaa omista sanomisistaan oikeudessa eli hänet katsotaan oikeudenkäyntikelpoiseksi. Ongelmallista tässä on, että siihen asti, kun syytetty todetaan syyntakeettomaksi, hän on itse käyttänyt puhevaltaansa oikeudessa ja tutkinnassa, vaikka ei myöhemmin todetun syyntakeettomuuden perusteella olisikaan ollut tähän oikeutettu (Lappalainen 2004, 162). Lappalaisen mukaan tätä ”virhettä” ei käytännössä edes oikaista uudella käsittelyllä, koska seurauksena olisi vain syyntakeettomuuden aiheuttama rangaistuksettomuus. Sen sijaan loppuajan mielentilatutkimuksen jälkeen, puhevaltaa käyttää syytetyn edustaja syytetyn ollessa hoidossa. Sen sijaan alentunut syyntakeisuus ei

aiheuta oikeudenkäyntikelvottomuutta. (Lappalainen 2004, 162.) Kuitenkin Lappalaisen artikkelin ilmestymisen jälkeen vuonna 2007, lakia muutettiin siten, että se lopetti nämä virheet. Nykyisessä laissa lähdetään siitä, että jos syytetty on kykenemätön valvomaan etuaan oikeudessa, hänelle taataan edunvalvoja tai oikeuden nimittämä sijainen, joka käyttää kehitysvammaisen puhevaltaa (OK 1734/4). Myös laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa määrää henkilöille, jotka muun muassa eivät kykene puolustamaan itseään, puolustajan viran puolesta (ROL 1997/689 2:1).

Kehitysvammaisuus ei estä maailmalla oikeusistuimia antamasta kovia tuomioita. Vaikka kuolemantuomio sallitaan esimerkiksi toisissa Yhdysvaltain osavaltioissa, sielläkin korkein oikeus on kieltänyt vuonna 2002 kehitysvammaisten kuolemantuomiot perustuslain vastaisina ”julmina ja epätavallisina” rangaistuksina. Korkein oikeus jätti kuitenkin päätäntävaltaa osavaltioiden oikeusistuimille ja esimerkiksi vuonna 2012 Texasin oikeusistuin käytti tätä oikeutta. Kehitysvammaisen mies oli siepannut ja murhannut poliisin informantin vuonna 1992. Vaikka lääkärit, sukulaiset ja perhe todistivat miehen olevan kehitysvammaisen, jonka älykkyysosamäärä oli 61, oikeus vetosi niin sanottuihin Briseño – tekijöihin⁵, jotka vanki täytti. Näiden sosiaalisten tekijöiden mukaan, jos kehitysvammaisen osaa suunnitella tekojaan ja toteuttaa niitä, osoittaa johtajuutta, valehdella hyvin ja peitellä tosiasioita suojellakseen itseään, hän on tarpeeksi terve teloitettavaksi. Oikeuden mukaan se, että mies oli naimisissa, lapsen isä ja valehteli poliisille suojellakseen itseään, todisti syntyakeisuudesta. Korkein oikeus hylkäsi valituksen juuri ennen teloitusta. Ihmisoikeusjärjestö Human rights watch’n edustaja Antonio Ginattan mukaan sosiaaliset tekijät, joiden mukaan kehitysvammaisen ei tulisi kyetä mennä naimisiin, saada lapsia tai valehdella, ovat perusteettomia ja syrjiviä. (Edilex.fi 2012; hrw.org 2012)

Aina tuomiot ja kohtelu eivät ole kovimmasta päästä vankeusrangaistustenkaan kohdalla. Yhdysvalloissa osavaltioiden vankeudenhoitolaitoksilla ja vankiloilla on omat älykkyysosamäärä-testinsä rikoksista pidätetyille kehitysvamman astetta määriteltäessä. Arrigon (et al. 2005, 457) mukaan kyseiset tahot käyttävät usein ryhmätestausta, koska se säästää aikaa, vaikka testitulokset yliarvioivat kehitysvamman esiintyvyyttä. Toisissa osavaltioissa vankiloissa on omat minimivartio-osastonsa kehitysvammaisille vangeille, jossa erityishuollon ammattilaiset kuten lääkärit, psykologit, sosiaalityöntekijät ja erityisluokan opettajat arvioivat vankia ja opettavat eri arkielämän taitoja ja sitä, miten he pärjäisivät vapaudessa tekemättä enää rikoksia. Toisissa osavaltioissa vastaavat osastot ovat

⁵ Ns. Briseño factors suomennettu Edilexin toimituksessa sosiaalisiksi tekijöiksi.

puolestaan vankasti vartioituja ja tarkoitettuja toistuvasti väkivaltarikoksiin syyllistyneille kehitysvammaisille. (Arrigo et al. 2005, 457-459.)

Oikeustieteen pro gradu -tutkielmassaan Havula ehdottaa, että kaikkia täysi-ikäisiä kehitysvammaisia tulisi kohdella rikosoikeudellisesti kuin normaali älyisiä alle 15-vuotiaita eli he eivät olisi rikosoikeudellisesti vastuussa vaan heille katsottaisiin sopivat ”sosiaalihuollolliset toimenpiteet”, joka ei siis olisi välttämättä tahdonvastainen hoito, vaan välimuoto tahdonvastaisen ja täyden rangaistuksen välillä. Tahdonvastainen hoito olisi vain siinä tapauksessa välttämätön, jos vapaaehtoisilla toimenpiteillä ei päästäisi toivottuun tulokseen. Havula ei kerro kuitenkaan mitä nämä ”sosiaalihuollolliset toimenpiteet” olisivat. (Havula 2004, 51.)

3.4 Poliisin toiminta esitutkinnassa

Kehitysvammaisten osuus virallisissa rikostilastoissa on pieni⁶. Suurin osa kehitysvammaisten tekemistä rikoksista kohdistuu haastatellun rikoskomisarion mukaan toisiin kehitysvammaisiin. Rikoksesta epäiltyjen mielentilalausuntoja tutkineen Havulan mukaan, vaikka kehitysvammaisten osuus rikostilastoissa on pienentynyt, se esiintyy silti yhä sekä pää- että sivudiagnooseina mielentilatutkimuksissa, eikä ole menettänyt merkitystään yhtenä rikoskäyttäytymiseen vaikuttavana tekijänä. Väittäessään, että vain ”poikkeustapauksissa” rikoksen uhrina on henkilökuntaan kuuluva henkilö, Havula tarkoittaa virallisia rikostilastoja. Hän myöntää, että suurin osa kehitysvammaisten rikollisuudesta on ikään kuin piilotettu perhekotien, laitosten ja asumispalveluiden seinien sisään, jossa tapahtuvaa piilorikollisuutta ei ilmoiteta eikä tilastoida. (Havula 2004, 43-45.)

Suomen rikoslain 3 luvun 4 §:n mukaan rangaistuvastuun ikäraja on 15 vuotta. Tämä tarkoittaa sitä, ettei koko rikosprosessia edes käynnistetä alaikäisen kohdalla (Lappalainen 2004, 158) eivätkä he joudu oikeudessa vastaamaan teostaan esimerkiksi peruskoulun oppilaiden opettajiinsa kohdistaman väkivallan kohdalla. Alle 15-vuotiaista voi kuitenkin tehdä rikosilmoituksen aivan kuten muistakin. Rikosoikeudellinen alaikäisyys ei kuitenkaan vapauta vastuusta vaan alle 15-vuotias on vahingonkorvausvastuussa teoistaan. Suomen esitutkintalain 7 luvun 3-4 §:ien mukaan henkilöä ei saa kuulustella, mikäli tämän ei voida olettaa ymmärtävän kuulustelun merkitystä ja kuulustelusta on neuvoteltava

⁶ Ks. liite 5, kehitysvammaisten tekemiä erilaisia rikoksia. Liitteen lähteenä olevan Männynsalon tutkimuksen lisäksi muita suomalaisia tutkimuksia kehitysvammaisten tekemistä rikoksista ei ole saatavilla.

henkilön läheisen tai lääkärin kanssa (ETL 2011/805). Esitutkintavaiheessa poliisin on mahdollista syytetyn tai tämän avustajan suostumuksella pyytää lääkärin lausunto eli tehdä niin sanottu pikku mielentilatutkimus. (Korhonen 2006, 80)

Yhdysvalloissa Oikeusministeriön oikeustilastokeskuksen mukaan vuonna 1995 noin 4.2 % vangeista oli kehitysvammaisia. Taiping Hon mukaan määrää on kuitenkin vaikea arvioida, koska lainvalvontaviranomaiset eivät tunnista aina kehitysvammaisuutta eivätkä tutki syytetyn mahdollisia sairauksia silloin kun nämä on otettu kuulusteltavaksi rikoksesta epäiltyinä. Hänen mukaansa jopa silloin kun syytetyn mielenterveyttä epäillään, psykologista arviointia tehdään harvoin. Tämän takia lievästi kehitysvammaisia on vaikea erottaa muista toimintakykyisistä mutta luku- ja kirjoitustaidottomista vangeista. Haastatteleman pohjois-karjalaisen rikoskomisarion mukaan poliisit kyllä Suomessa tunnistavat kehitysvammaisuuden melko pian kuulusteluissa. Tähänkin on poikkeuksensa ja kehitysvammaisuuden huomaaminen voi viivästyä:

”rk: ...[jos,] niinku, tämmönen aggressiivinen ihminen on tuola yleisellä paikalla...tietyssä tapauksessa poliisipartiot tekee paikan päällä jo sen arvion, et tää ei oo kännissä eikä huumeissa, ni sit se voijjaan oikeesttaan paikan päältä viijä sairraallaan. Mut milläpäs erotat kehitysvammasen ja, tuota, pirinistin, joka on aivan sekasin siinä tapahtumapaikalla”

”rk: No periaatteessa on joskus voinu tulla silleen, että on, niinku, kuulustelussa käyttäytyny ihan normaalisti ja muuta mutta jos meilä on esimerkiks pitemppään kiini otettuna, pidätettyinä tai tutkintavankina henkilö täällä, ni aika, aika nopeesti sen huomaa täällä, ku pitemmän aikkaa seurattaa.”

Kuulusteluun tuotavien kehitysvammaisten kanssa ongelmaksi voi muodostua Ellisin ja Luckassonin mukaan kommunikaatio-ongelmien takia se, ettei kehitysvammaisen välttämättä vastaa poliisin kyselyihin. Kun vastauksia sitten saa, kehitysvammaiset vastaavat Ellisin ja Luckassonin mukaan poliisin tarkoituksella sellaiseen muotoon aseteltuihin kysymyksiin siten, että kehitysvammaiset vastaavat kuten ajattelevat poliisien haluavan näiden vastaavan. Lisäksi heidän mukaansa kehitysvammaisten muisti on heikko siinä mielessä, etteivät nämä muista asioita, joita eivät itse pidä oleellisina tai tärkeinä, eivätkä osaa määritellä mitkä asiat olisivat olennaisia heidän puolustuksensa kannalta, joten poliisien saamat vastaukset eivät välttämättä ole koko totuus. (Ellis ja Luckasson 1985, 428-429.)

Haastatellun rikoskomisarion mukaan on paljon sellaisia henkilöitä, joilla ajantaju on sekaisin ja muistaminen tuottaa ongelmia, myös muidenkin kuin kehitysvammaisten kanssa. Tällöin he haaru-koivat ajankohtaa kyselemällä esimerkiksi tutuista tapahtumista ja paikoista, jotka saattavat kiinnostaa kuulusteltavaa. Kiinni otettaessa ja kuulusteluissa kehitysvammaisten voi olla vaikea keskittyä asiaan ja ymmärtää tekemänsä rikoksen ja syytösten vakavuus. Toiset voivat olla kiinnostuneempia miellyttämään kuulustelijaansa ja tunnustamaan rikoksen, vaikeivat olisi syyllisiä tai ottamaan niskoilleen syyn tapahtuneesta, joka olisi todettavissa onnettomuudeksi. Ellisin ja Luckassonin mukaan etenkin laitosoissa eläneillä kehitysvammaisilla on voimakas tarve miellyttää viranomaisia ja virkavallan edustajia. Hyväksynnän etsiminen voi mennä niinkin pitkälle, että he antavat väärää vastauksia. (Ellis ja Luckasson 1985, 428-432.) Haastateltu rikoskomisario on huomannut poliisin kunnioituksen olevan vielä tallella muun muassa siinä, että aggressiivisuus vähenee virkavallan tullessa paikalle. Tosin voi käydä niinkin päin, että poliisia pelkäävä henkilö alkaakin käyttäytyä entistä väkivaltaisemmin.

Edellä mainittujen seikkojen takia kehitysvammaiset on Hon mukaan todettu saatavan kiinni rikoksestaan helposti ja heidän tunnustavan tekonsa nopeasti. Samoin heitä vastaan nostetaan helposti syytteet ja tuomiot annetaan. Näin tapahtuu siitä huolimatta, että Hon mukaan vuonna 1960 korkein oikeus päätti, että syytetyllä tulee olla riittävä älyllinen taso voidakseen toimia oikeudessa. Tämä tarkoittaa sitä, että syytetyn on ymmärrettävä häntä vastaan nostetut syytteet. Hon lainaaman Smithin mukaan syytetty katsotaan syyntakeettomaksi, jos hän ei ymmärrä sanojen syytön ja syyllinen merkitystä. (Ho 1999, 773–775)

”rk: No niistä vähistä tapauksista mitä meillä on ollu, ni kyllä ne on yllesä ymmärtäny tehneesä jottain väärää, et ei meillä, niinku, niin kuutamolla olevia ihmisiä ei oo vielä miun mielestä ollu mejän rikoksissa, ettei tajuais tehneesä jotain väärää. Toki joskus o mulla ollu semmosiaki, että eivät oo sanoneet poliisille esitutkinnassa mitään. Yksinkertaisesti olleet vaiti kuulusteluissa, eihän ihmistä väkisin voi saaha puhummaan, et se on taas sitten, että, hankala tehä sitä arviota, että onko hän mieltänyt tekoaan ja sen seurauksia, jos ei puhu mitään esitutkinnassa, et sitten se on vaan haettava vähän sitä näyttöö sitte lausuntojen ja asiantuntijoiden kautta”

Useilla kehitysvammaisilla ainakin Suomessa on edunvalvoja, joka huolehtii kehitysvammaisen, useimmiten taloudellisista, oikeuksista. Haastatellun rikoskomisarion mukaan kuulusteltava voi olla sellaisessa mielentilassa, ettei edes ymmärrä olevansa kuulusteltavana. Hän sanoi, että asian eteenpäin vieminen riippuu rikoksen asteesta. Jos kyse on lievästä rikoksesta, josta todennäköisempänä

seurauksena olisi toimenpiteistä luopuminen, he eivät edes vie asiaa eteenpäin. Jos kehitysvammaiselle ei ole valmiina määrättyä edunvalvojaa, edunvalvoja määrätään maistraatin kautta. Vakavimmissa tapauksissa tulevat edunvalvojat mukaan ja rikoksen tutkintaa viedään loppuun asti.

”rk: Jos mennään törkkeeseen pahoipiteltyyn tai, tota, henkirikokseen tai johonkin, niin tota, silloin ruvettaaan miettimmään edunvalvojabrosessii, että sitte edunvalvoja ajaa ja edustaa sitä, tuota, epäiltyä siinä esitutkinnassa. Avustaja on totta kai pakko määrätä vakavissa väkivaltarikoksissa, eli asianajaja edustaa sitä. Ei myö välttämättä tarvita epäiltyä kuulustella, jos ei oo ylipäättään mahdollista sitä ottaa. Sit myö haetaan sitä näyttöön siihen tekoon muuta kautta”

”rk: Et vaikka henkilö hyvin varhasessa vaiheessa esitutkintaa, niin tuota, todettas syyntakeetomaks tai mikskä hyvässä, mut jos kyseessä on henkirikos, se tutkitaan ihan finaaliin asti joka tapauksessa. Et siinä on nii paljon kaikennäköisiä korvauskysymyksiä ja muita liittyy siihen asijaan...Sen takia ne viijään ihan tappiin sitte”

Rikoskomisario kertoi, etteivät kehitysvammaisten kuulustelut tai tapaukset ylipäättään ole normaaleja. Hänen mukaansa niihin pitää panostaa enemmän esimerkiksi paitsi juuri oikeusturvan osalta myös siihen, että epäilty todella ymmärtää mistä on kyse. Kuulusteltavan, olipa hän uhrina tai tekijänä, kehitystaso tulee ottaa huomioon. Haastatellun rikoskomisarion mukaan he ovat käyttäneet, asianomistajan puolesta, Itä-Suomessa Kuopion yliopistollisen sairaalan psykiatrisen yksikön koulutettuja haastattelijoita, jotka tekevät poliisin puolesta haastattelun. Rikoskomisarion mukaan kehitysvammaisten tilanne ja suhtautuminen otetaan huomioon ja heidän kuulustelunsa voidaan hoitaa esimerkiksi näiden kotona siviiliasuisten poliisien toimesta.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa viranomaiset lähettävät kehitysvammaisuuden takia oikeusistuimessa oikeudenkäyntikelvottomaksi todetun mielentilatutkimukseen Floridan kehitysvammaisten epäiltyjen kuntoutusohjelmaan eli MRDP:hen⁷. Kyseisessä laitoksessa syytetyn kehitysvammaista hoidetaan, kehitysvammaisuuden astetta tutkitaan ja hänelle opetetaan oikeusprosessin kulkua oikeudenkäyntikelpoisuuden palauttamiseksi. Opetusta on yhden tunnin päivässä, viisi päivää viikossa viiden kuukauden ajan. Viiden kuukauden opetuksen jälkeen psykologit tekevät kehitysvammaiselle syytetylle

⁷ Mentally retarded defendant program- kehitysvammaisten syytettyjen ohjelma muutti nimensä vuonna 2013 muotoon Developmental Disabilities Defendant Program (DDDP)

testin, onko hänestä tullut vähemmän kehitysvammainen eli onko hän nyt oikeudenkäyntikelpoinen. Jos koulutus ei ole onnistunut, syytetty jää lisäkoulutukseen ja hänen kelpoisuuttaan arvioidaan tasaisin välein. Testejä tehdään kahden vuoden ajan mutta jos ohjelmassa todetaan tämän jälkeen, että syytetty on vieläkin liian kehitysvammaisena oikeudenkäyntikelvoton, rikossyytteet hylätään, olivatpa ne millaiset hyvänsä. Jos koulutus on psykologien ja tuomarin mielestä onnistunut, kehitysvammainen palaa oikeuteen syytettyjen penkille. (Ho 1999, 775–776)

Yhdysvalloissa Kehitysvammaisten oikeudet -liikkeen edustajan Fred Pelkan mukaan sen lisäksi, että eivät valamiehissä istuvat ihmiset tiedä käytännössä mitään kehitysvammaisuudesta, myöskään tuomarit eivät tiedä kehitysvammaisuuden aiheuttamista älyllisistä rajoitteista. Pelkan mukaan kehitysvammaisten asemaa vaikeuttaa lisäksi se, että he paitsi uskovat helposti kaiken mitä poliisit ja muut viranomaiset sanovat, he myös itse peittelevät kaikin mahdollisin tavoin omaa erilaisuuttaan ja kieltävät vammaisuutensa jopa syytettynä ollessaan. (Pelka 1997, 31.) Tietysti jokainen henkilö on oma tapauksensa mutta tätä Pelkan väitettä vastaan puhuu kehitysvammaisten parissa työskennelleen kommentti:

”tt: [o]n lääkäritkii sitä sanonu ja monen työkaverin ja tuttavan ja muun puolesta niinku kuullu, että kun se kehitysvammanen on, tai kehitysvammat ja kaikki nää oireyhtymät, ...ja sit ku tulee tämmössii välliinputtoojia, ni sit just tää rikosoikeudellinen puoli ja tämmöset just se psyykkinen, tai henkinen väkivalta, ni mie vois in luulla, että ne, se korosttuu entisestään tässä tulevaisuuvessa, ku se on vähä karu fakta, että mitä enempi diagnoisijaan ja mitä enempi tiijettäin josttain asiasta jottain, ni sitä enempi siihen sitte, tuota, nihe taakse sitten mennään, et no mulla on tää ADHD, mulla on tämä ja tämä.”

Se seikka mitä artikkelissa ei mainittu lainkaan, mitä tapahtuu, jos kehitysvammainen esimerkiksi lähes kahden vuoden koulutuksen jälkeen palaa oikeuteen vastaamaan rikossyytteisiin, joihin hänet kuitenkin syystä tai toisesta katsotaan syyttömäksi. Tällöin kyseinen henkilö on ollut pitkän aikaa, olipa aika mikä hyvänsä, syyttömänä laitoksessa vastoin tahtoaan.

Edellä kerrottu esimerkki yhdysvaltalaisista tavoista kehitysvammaisten kohdatessa oikeudellisia ongelmia auttaa laittamaan suomalaiset tavat ja järjestelmän epäkohdat perspektiiviinsä. Suomen menetelmissä on varmasti parantamisen varaa mutta esimerkiksi aivan erilaista järjestelmää edustavan yhdysvaltalaiseen käytäntöön verrattuna Suomen tilanne tältä osin on melko hyvällä mallilla. Toisin kuin edellä mainitussa esimerkissä yhdysvaltalaisesta tavasta, Suomessa ei oleteta kehitysvammaisen

”parantuvan” kehitysvammastaan muutaman kuukauden tai parin vuoden koulutuksella ja olevan sen jälkeen valmis puolustautumaan hyvin rikossyytteisiin.

4. TYÖPAIKKAVÄKIVALTA

4.1 Työturvallisuuden vastuut

Työturvallisuuslain (TTL 2002/738) 10 §:n mukaan työnantajan on *työn luonne huomioon ottaen* tunnistettava työolosuhteista aiheutuvat haitta- ja vaaratekijät ja otettava huomioon tapaturman tai muu terveyden menettämisen vaara. Työnantaja tai tämän edustaja syyllistyy rikoslain 47 luvun 1 §:n mukaiseen työturvallisuuden rikkomiseen, mikäli laiminlyö suojelu- ja valvontavastuutaan. Työpaikalla määräävässä asemassa oleva on suojeluvastuun puolesta velvollinen torjumaan työntekijöille työn teettämisestä aiheutuvat riskit. (Hahto 2004, 327.) Työturvallisuuden parantaminen on kuitenkin yhteistyötä ja vaatii myös työn-työntekijöitä ilmoittamaan väkivalta- ja uhkatilanteista. Vasta ilmoitusten perusteella työnantaja tietää toimia lain vaatimusten mukaisesti. Sosiaali- ja terveysministeriön Väkivallan uhka työelämässä -jaoston vuonna 2014 julkaiseman raportin mukaan työnantajat eivät kuitenkaan ymmärrä ilmoittaa tietoonsa tulleista väkivaltatapauksista työterveyshuollolle tai työsuojeluviranomaisille (stm.fi 2014, 49). Rikoksentorjuntaneuvosto kommentoi vuonna 2004, että työpaikkaväkivalta -käsitteen laajuus ja epäselvyys vaikeuttavat väkivaltaan puuttumista (Soisalo 2011, 35).

Näinä vähenevän syntyvyyden ja naisten synnytysiän nousun aikoina, naisvaltaisella alalla olennaiseksi nousee TTL:n 11 §, joka turvaa naisen ja sikiön terveyttä raskauden aikana. Sen mukaan työnantajan on pyrittävä siirtämään raskaana oleva työntekijä sellaisiin tehtäviin, joista ei ole vaaraa sikiölle raskauden aikana. Tästä huolimatta tutkimuskyselyyni tuli eräältä hoitaja/ohjaajalta vastaus, että häntä on potkaistu vatsaan hänen ollessaan raskaana mutta hän ei tehnyt asiasta työsuojelu- eikä rikosilmoitusta. TTL:n 28 §:n mukaan työnantajan on järjestettävä työolosuhteet siten, että väkivallan uhka on ehkäistävissä. (TTL 2002/738.)

Lisäksi työnantajan vastuulla on järjestää tai nimetä työpaikalle turvallisuusasioista vastaava henkilö. Tämän henkilön vastuulla on esimerkiksi perehdyttää uudet työntekijät turvallisuusasioissa ja kouluttaa itse tai hankkia kouluttaja opastamaan turvavälineiden käytössä, ja kertomaan miten toimitaan väkivalta- ja uhkatilanteessa (TTL 2002/738 14 §). Turvallisuusvastaavan tehtävänä on myös pitää yhteyttä poliisiin. (Isotalus et al. 2007, 13)

Väkivaltatilanteesta on ilmoitettava esihenkilölle, työsuojeluhenkilöstölle ja työterveyshuoltoon. Työnantaja on vakuuttanut kaikki työntekijänsä ja työntekijän pahoinpitely on tapaturmavakuutuslain mukaan työtapaturma, josta on tehtävä ilmoitus työnantajan nimeämälle vakuutuslaitokselle. Jos tapaturma on asianosaisen mielestä vakava, väkivallasta on ilmoitettava poliisille ja työsuojelupiirille. (Isotalus et al. 2007, 59.)

Hoitajat, sosiaaliohjaajat ja sosiaalityöntekijät ovat eräitä eniten työpaikkaväkivaltaa kokevia ammattilaisia. Kanadalaisen tutkimuksen mukaan 61 % sosiaalityöntekijöistä on ollut psyykkisen väkivallan kohteena. Omaan tutkimuskyselyyni vastanneiden osalta, henkistä väkivaltaa oli kokenut noin 83 %. Fyysistä väkivaltaa puolestaan oli kokenut 97 % vastanneista. Vastanneista väkivaltaa kohtaa useita kertoja päivässä noin 8 %, päivittäin 12 % ja viikoittain 43 %⁸. Soisalon lainaamien McPhaulin ja Lipscombin mukaan väkivaltatilanteet ovat kasvaneet terveydenhuoltoalalla 2000-luvulla myös Yhdysvalloissa. Australiassa on hoitoalalla Greenin ym. mukaan yleistä väkivallan kieltämisen, sen vähensynnän ja raportoimatta jättämisen kulttuuri sekä hoitajien että johdon taholta. (Green et al. 2003, 95–96.) Myös Yhdysvalloissa tilanteen ratkaisua hankaloittaa entisestään se, että ongelman olemassaolo kielletään. (Soisalo 2011, 45.) Samainen ilmiö toistuu Soisalon mukaan myös Suomessa, sillä jopa 70 %⁹ suomalaisista hoitajista ilmoitti, etteivät olleet raportoineet kohtaamastaan väkivallasta. Myös edellä mainitun jaoston raportin mukaan ajattelumalli, jonka mukaan ”väkivalta kuuluu tiettyihin työtehtäviin ja se tulee hiljaisesti hyväksyä osaksi omaa työtä” on monilla aloilla vallitseva ja kasvanut huolestuttavasti. Asiantuntijat ovat kritisoineet tällaista ajattelumallia. (stm.fi 2014, 49)

Soisalo kysyykin, kertooko raportoimatta jättäminen sellaisesta työkuulttuurista, joka hyväksyy väkivallan osana hoitajien ja muiden ammattilaisten työtä. Hän kehottaa tärkeimmäksi avuksi väkivallan esiintuomiseksi ja vähentämiseksi joka ikisestä väkivaltaisesta tapahtumasta raportoinnin. Soisalon mukaan hoitajia kuitenkin pelotellaan seurauksilla, mikäli tekevät raportoinnit. (Soisalo 2011, 23–24) Greenin ym. mukaan raportoinnin seurauksena syytetään väkivallan uhria hyökkäämällä tämän ammattitaitoa vastaan. Tämä uhrin syyllistäminen, aivan kuin väkivaltaisen hyökkäys olisi työntekijän aikaansaannosta, ei ole Greenin ym. mukaan harvinaista muissakaan ammateissa. (Green et al. 2003, 96.)

⁸ Ks. lisää sivun 42 taulukosta.

⁹ Soisalo ei ilmoita milloin tähän prosenttilukuun päätyntä tutkimus on tehty ja kuka sen on tehnyt.

Antikainen-Juntusen Työturvallisuus sosiaalialalla -raportin mukaan fyysisestä väkivallasta tulee tehdä aina kirjallinen ilmoitus. Henkisestä väkivallasta tulee tehdä kirjallinen ilmoitus aina kun tilanne tuntuu työntekijästä pahalta. Sellaisessa tilanteessa, jossa asia jää vaivaamaan jotenkin työntekijän mieltä tai hän ei tiedä miten työskennellä jatkossa asiakkaan kanssa. Työntekijällä on oikeus tehdä ilmoitus siitä huolimatta, että toinen työntekijä ei tekisi vastaavassa tilanteessa ilmoitusta. Antikainen-Juntunen korostaakin, että jokainen väkivaltainen tilanne koetaan henkilökohtaisesti ja oma kokemus siitä on ratkaiseva. Tilannetta, jossa työntekijää on loukattu hyvin henkilökohtaisesti, ei Antikainen-Juntunen mukaan tarvitse käsitellä julkisesti työtiimissä mutta on tärkeää, että asia käsitellään esihenkilön kanssa ja tuodaan työsuojelun tietoon. (Antikainen-Juntunen 2007, 205.)

Kun väkivaltainen tilanne on ohi, on elintärkeää, että koko työyhteisö ottaa vastuuta tilanteesta. Väkivallan uhria ei saa jättää yksin ja missään nimessä häntä ei tule syyllistää tilanteesta (Repo 2004, 420). Uhrin auttamisen halukkuuteen vaikuttaa Liebkindin ja Eräsen mukaan myös uhrin oma suhtautuminen. Jos esimerkiksi työpaikkaväkivallan uhri on viehättävä, häntä Liebkindin ja Eräsen mukaan halutaan auttaa enemmän. Jos uhri on usein masentunut, auttamishalu vähenee. Auttajat, eli työpaikkaväkivallan tapauksissa kollegat, esihenkilöt tai työterveyshuolto, eivät halua olla masentuneen lähellä, jonka seurauksena uhri syrjäytyy sosiaalisesti juuri silloin kun avuntarve on suurin. Jos koettu trauma on hyvin massiivinen, auttajat voivat kokea itsensä avuttomiksi ja vetäytyä auttajan roolistaan. Auttajan oma etninen tausta, sukupuoli sekä koulutustaso ja ammatti vaikuttavat asenteisiin uhrin syyllistämistä. Esimerkiksi Liebkindin ja Eräsen lainaaman tutkimuksen mukaan niillä yhdysvaltalaisilla poliiseilla, jotka olivat mustaihoisia tai naisia tai sekä-että, oli vähiten raiskauksen uhria syyttäviä asenteita. (Liebkind & Eränen 2001, 458, 460.)

Silloin kun teosta ei aiheudu fyysisiä vammoja vaan se jää niin sanotusti ”verbaaliakrobatian” tasolle eli sanallisiksi haukuiksi ja uhkailuiksi, siitä ei useinkaan tehdä ilmoituksia työpaikoilla. Sanallisesta väkivallasta selviytymisen katsotaan kuuluvan osaksi työtehtäviä. Greenin ym. mukaan keinona selviytyä henkisestä sanallisesta väkivallasta oli paitsi vähätellä sitä ja pitää sitä olennaisena osana työtä, myös kuitata väkivalta naurulla (Green et al. 2003, 100). Myös tässä suhteessa esihenkilöiden ja työ-kaverien antama tuki väkivaltaa kärsineille on ensiarvoisen tärkeää. Organisaation tehtävänä on puuttua kaikenlaiseen työpaikkaväkivaltaan sen poiskitkemiseksi. Soisalo sanookin, ettei väkivaltaa tule koskaan hyväksyä ”työhön kuuluvana”. Yksittäisen henkilön tai tiimin on hankala lähteä muuttamaan tilannetta, jos organisaation rakenteet eivät tue väkivallattomuutta. Sosiaali- ja terveydenhuoltoalalla ollaan Soisalon mukaan liian kilttejä ja hyvätahtoisia mutta kiltteyden sijaan Soisalo kannustaa

työntekijöitä nousemaan barrikadeille vaatimaan turvallisia työoloja. (Soisalo 2011, 24, 35, 47–48.) Niin kutsutun Broken Windows -teorian mukaan vähäisten rikkomusten sietäminen ja sivuuttaminen johtaa suurempiin rikkomuksiin ja rikoksiin. Soisalon mukaan terveydenhuollossa tämä tarkoittaa herjausten, uhkausten ja vähäisen väkivallan muuttumista kovemmaksi väkivallaksi. Työpaikkojen työsuojeluvaltuutetuilla ja työturvallisuustoimikunnilla olisi suuri rooli työturvallisuuden edistäjinä. (Soisalo 2011, 48, 84.)

Turvattomuuden tunnetta vahvistaa Sundellin mukaan epätietoisuus omista oikeuksista ja väkivaltilanteiden oikeista toimintamalleista. Tunne siitä, ettei tiedä oikeita keinoja käsitellä väkivaltilanteita, pelko ja uhkaavien tilanteiden aiheuttama epäluottamus omiin kykyihin vahvistavat epävarmuutta. (Sundell 2014, 11, 19.)

4.2 Väkivalta ja trauma

Freud määritteli Saaren mukaan psyykkisen trauman ”kokemukseksi, jossa lyhyessä ajassa mieli joutuu vastaanottamaan sellaisten ärsykkeiden tulvan, jotka ovat liian voimakkaita käsiteltäviksi tavanomaisella tavalla” (2000, 16). Hedrenius ja Johansson lisäsivät tähän, että trauman aiheuttaa tilanne, joka on kontrolloimaton ja joka saa aikaan psyykkisen rasituksen ja saa kokijansa kyseenalaistamaan perustavanlaatuiset inhimilliset arvot ja ihmissuhteet. Väkivalta muodossa tai toisessa on eräs tällainen voimakkaita ärsykeitä aiheuttava kokemus. Hedreniuksen mukaan ratkaisevaa trauman synnyssä on se, millainen tapahtuma on, millaisia kokijan aikaisemmat henkilökohtaiset kokemukset ovat ja henkilön persoonallisuus. Kaikki eivät siis traumatisoidu vaan ihmisillä on sisäinen kyky lääkittää itseään ja toipua tapahtumista. (Hedrenius et al. 2013, 27)

Kuitenkin ne uhrat, joihin väkivalta vaikuttaa enemmän, eivät sen takia välttämättä enää viihdy työssään kuten ennen ja työmotivaatio kärsii. Saaren mukaan eri kansainvälisten pitkäaikaistutkimusten perusteella, jos ihmisten annetaan käsitellä traumansa ilman ammatillista psykologista apua, noin 30-40 % ei pysty siihen. Käsittelemättöminä tilanteet voivat aiheuttaa psyykkisiä ja somaattisia oireita ja johtaa lääke- ja sairaanhoitokulujen kasvuun ja sairauspoissaoloihin. Lisäksi käsittelemättömät traumat voivat aiheuttaa PTSD -oireita, vaikeuksia ihmissuhteissa ja työhön sopeutumisessa. Pahimmillaan, työntekijän kuolemaa lukuun ottamatta, työpaikkaväkivalta voi johtaa traumatisoitumiseen, alanvaihtoon tai jopa työkyvyttömyyteen. Jos ja kun asiaa käsitellään ja uhria kuunnellaan tapahtuneesta ja hänelle kerrotaan millaisia oireita hänelle saattaa ilmetä tapahtuneen johdosta joko

työpaikalla, työterveyshuollossa tai esimerkiksi kriisiterapeutin kanssa, traumaattisista tilanteista selviää nopeammin ja paremmin. Vastaavasti traumaattiset oireet voivat pahentua, jos työntekijä ei saa työpaikalla minkäänlaista tai hyvin vähän tukea tapahtuneen takia (Green et al. 2003, 96). Oireet on hyvä tunnistaa ja hyväksyä osana toipumisprosessia. Stressioireet voivat vaikuttaa paitsi uhrin työkykyyn myös siviilielämän puoleen. (Isotalus et al. 2007, 52–54; Saari 2000, 92, 286)

Hedrenius (et al.) kuitenkin kannattaa toisenlaista suhtautumista. Hän kirjoitti yhdysvaltalaisen professori Mark Seeryn vuonna 2001 tapahtuneista World Trade Centerin terrori-iskuista tehdystä tutkimuksesta, jonka mukaan niiden tutkittavien, jotka kertoivat tunteistaan ja ajatuksistaan, mielenterveys heikentyi pitkällä aikavälillä enemmän kuin niiden, jotka päättivät olla puhumatta. Seeryn tutkimus haluaakin korostaa, ettei ihmisessä tai hänen läheisissään ole mitään vikaa, vaikka hän ei halua puhua tapahtuneesta. (Hedrenius et al. 2013, 34-36.)

Hedreniuksen (et al.) mukaan tapahtuman jälkeiset varhaiset merkit ovat merkki henkilön aikaisemmasta huonosta olost ja ongelmista ja kun näiden tiedostetaan olevan esimerkiksi väkivaltaisen tapahtuman jälkeisten varhaisten oireiden taustalla, Hedreniuksen mukaan johtopäätöksenä on pidäytyä antamasta hoitoa järkytyksen kokeneelle. Vasta jonkin ajan kulutta, tilanteen tasaannuttua, voidaan tietää, kenelle väkivalta on oikeasti aiheuttanut pysyvämpiä ongelmia ja kohdentaa avun antaminen heille. Tätä kutsutaan niin sanotusti valppaaksi seurannaksi. Hedrenius (et al.) korostaakin, että vain harva tarvitsee traumaperäisten vaivojen hoitoa mutta kaikki tarvitsevat tukea ja ympäröivän yhteisön kunnioittavaa ja herkkää suhtautumista tilanteeseen. (Hedrenius et al. 2013, 36-37.) Henselin mukaan mielenterveyspotilaiden kanssa työskennelleellä hoitohenkilökunnalla trauman jälkeisen stressin ja loppuunpalamisen oireet olivat kuitenkin vähäisiä työssä kohdatuista useista väkivaltatilanteista huolimatta. Henselin mukaan vastaavaa olisi ajateltavissa erityishuollon henkilökunnan suhteen mutta hän myöntää, ettei heidän osaltaan asiaa ole tutkittu. Hänen mukaansa kuitenkin jopa itse väkivaltaa kokemattomat mutta läheltä todistaneet työntekijät voivat saada psykologisia oireita. (Hensel et al., 2014, 744.)

Väkivaltatilanteen jälkeen ihminen on niin sanotusti psyykkisessä sokissa. Tällöin ihmisen mieli suojaaa henkilöä sellaiselta tiedolta, jota hän ei juuri silloin pysty kestämään. Mieli ikään kuin ottaa aikalisän, jolloin aistit avautuvat vastaanottamaan vaikutteita ja mielikuvia hyvin voimakkaasti. Tämän takia väkivaltatilanteiden jälkeiset mielikuvat voivat olla hyvin selkeitä ja yksityiskohtaisia. Tunnuksomaista väkivallan aiheuttamalle traumalle on, että tapahtumat piirtyvät uhrin mieleen enemmän tai

vähemmän pysyvästi. (Saari 2000, 42, 317). Uhri voi vuosikymmeniä tai loppuikänsä muistaa tapahtumat, sen aikana koetut tunteet, esimerkiksi silloin pitämänsä vaatteet ja musiikin, jonka kuuli tapahtuman aikaan. Kokemus voi jäädä niin sanotusti päälle sokkivaiheessa, jos uhri torjuu tai kieltää tapahtuneen kokonaan liian ahdistavana tai pelottavana. Jos tapahtumaa ei ole pystynyt käsittelemään lainkaan, voi jokin pieni tapahtuma vuosia myöhemmin niin sanotusti aktivoida sen aiheuttamat tunteet uhrin mielessä. Tällöin uhri ei enää välttämättä osaa yhdistää heränneitä negatiivisia tunteitaan tapahtuneeseen. Traummat voivat uhrin tiedostamatta vaikuttaa myöhemmin tehtyihin ratkaisuihin, ihmissuhteisiin ja ihmisen koko persoonallisuuteen ja elämäkatsomukseen. (Saari 2000, 26, 75, 317.)

Dissosiaatiossa väkivallan uhri ikään kuin katsoo tapahtumia oman itsensä ulkopuolelta. Se on hyvin tyypillistä pitkään kestäneissä traumaattisissa tilanteissa kuten raiskaus tai muissa pitkäkestoisissa väkivaltatilanteissa. Sen tarkoitus on suojella mieltä. Uhri mieltää tällöin, ettei tämä tapahdu minulle vaan vain ruumiilleni. Saaren mukaan dissosiaation ongelmana on se, että se tuottaa ristiriitaisia muistikuvia. (Saari 2000, 51.)

Sokkivaiheen jälkeen tulee reaktiovaihe, joka on tunteiden Saaren sanoin ”tunteiden myllerrystä”. Uhrin itkevät, surevat, kokevat epätoivoa, ärtyisyyttä, ovat varuillaan, ylivireitä, tuntevat tyhjyyden tunteita, ahdistusta, syyllisyyttä, häpeää, pelkoa, itsesyytöksiä ja vihaa. Väkivalta vaikuttaa uhrinsa minäkuvaan ja voi aiheuttaa avuttomuuden, turvattomuuden sekä kontrollin ja hallinnan puuttumisen tunteita. Uhri voi kokea huonommuuden tunteita ja johtaa ajatukseen, että hän itse oli paha ja tapahtunut oli hänen omaa syytään. Tällainen minäkuva voi johtaa siihen, että uhri alkaa toteuttaa kyseistä käsitystä itsestään. Minä olen aivan surkea -minäkuva voi ilmetä Saaren mukaan esimerkiksi esiintymisjännityksenä tai pyrkimyksenä täydellisyyteen. Häpeä on monesti täysin irrationaalista ja vaikka uhri itse, muiden ohella, koettaisi selittää itselleen, ettei tapahtunut ollut hänen syytään, häpeä ei helmitä. Ulkopuolisista käsittämättömään häpeän tunteeseen liittyy tunne, että työntekijän voi olla vaikeaa mennä töihin ja kohdata työkaverit. Myös työkavereiden voi olla vaikea suhtautua ja kohdata väkivaltaa kokenut eikä tiedetä miten häneen tulisi suhtautua. Tällöin uhri saattaa sulkeutua ja eristäytyä täysin omaan maailmaansa ja kotiinsa. Saaren mukaan häpeä vähenee ja helpottaa vain puhumalla asiasta. (Saari 2000, 53-55, 319-320) Hedreniuksen (et al.) lähtee kuitenkin siitä, ettei uhrin kannata puhua tapahtuneesta, jos se aiheuttaa levottomuutta tai lisää alakuloisuutta (2013, 47).

Fyysisinä oireina reaktiovaiheessa voi olla vapinaa, joka voi kestää kehon sisäisesti jopa parikin vuorokautta. Tämän lisäksi voi olla pahoinvointia, kuvotusta, sydänvaivoja, lihasten jännityksestä johtuvia lihassärkyjä, huimausta ja painostavaa väsymystä, joka ei mene ohi nukkumalla. Toisia puolestaan saattavat vaivata uniongelmat toisessa mielessä, sillä aina heidän nukahtaessaan, he samassa heräävät peläten olevansa jälleen väkivaltatilanteessa. (Saari 2000, 56.)

Pelko on reagointia uhkaavaan tilanteeseen. Se valmistaa ihmistä pakenemaan mahdollisimman nopeasti. Pelko ja sen aiheuttamat tunteet ja reaktiot ovat Sundellin mukaan hyvin kuluttavia ja pelon ei ole tarkoitus kestää pitkään. Jos pelosta kuitenkin tulee jokapäiväistä ja pitkään kestävää ja töihin lähdöstä muodostuu jokapäiväisen pelon takia ahdistavaa, se alkaa vaikuttaa elämänlaatua heikentävästi ja aiheuttaa fyysisiä ja psyykkisiä oireita. Pitkittynyt pelko voi myös johtaa heikentyneeseen kykyyn hallita omia pelkoon liittyviä reagoiteja, ylireagoiteihin ja epäloogisiin toimintaratkaisuihin uhkaavissa tilanteissa. (Sundell 2014, 18.)

Reaktiovaiheessa tapahtumasta puhutaan useimmiten melko paljon ja usein. Vähitellen aihe jää muun arjen peittoon ja asiasta ei enää keskustella. Asian käsittely kääntyy sen sijaan uhrin sisään ja työstäminen jatkuu sisäisesti aktiivisesti sitä ajattelematta. Saaren mukaan tällöin tulisi olla käsillä juuri kokemuksen työstämis- ja käsittelyvaihe eli debriefing-istunnot, jolloin uhrin tulee saada puhua tapahtumasta esimerkiksi työkavereiden tai ammattilaisen kanssa. Hedreniuksen mukaan kuitenkin, toistuva traumatisoituminen esimerkiksi tapahtuneen alituisissa käsittelyissä voi pahentaa tilannetta henkisesti entisestään (2013, 43). On kuitenkin muistettava, ettei tätä käsittelyvaiheen jälkipuinti-debriefing -istuntoja käytetä akuutissa vaiheessa, jolloin se todennäköisimmin aiheuttaa vain lisäongelmia (Hedrenius 2013, 44-45). Reaktiovaiheen jälkeen trauman kokeneelle on tyypillistä muisti- ja keskittymisvaikeudet. Tarkkaavaisuus suuntautuu Saaren mukaan kokemuksen käsittelyyn. Hyvin tyypillistä on myös joustamiskyvyn häviäminen, joka johtaa usein maltin menettämiseen ja raivokohtauksiin. Ärtäisyys voi kestää kuukausiakin ja se pistää tiiviisti yhteistyötä tekevien välit koetukselle. Saaren mukaan tästä tie masennukseen on hyvin lyhyt. Asian työstämisen myötä mahdollisesti syntyneet pelot ja muut tunteet vähenevät ja töitä voi jatkaa suhteellisen normaalisti. Henkisistä ja sosiaalisista hankaluuksista huolimatta ja vaikka työkyky on vain murto-osan normaalista, Saari kehottaa trauman kokeneita palaamaan töihin mahdollisimman pian. Hän sanookin, että töihin palaaminen on terapeutista siinä mielessä, että työssä ihminen huomaa elämän jatkuvan normaalisti ja mahdollistaa työtovereiden sosiaalisen tuen. Saaren mukaan pitkät sairauslomat vain vaikeuttavat töihin paluuta. (Saari 2000, 61-65.)

Myös reaktiovaiheeseen voi jumittua. Silloin voimakkaat tunteet jäävät päälle pidemmäksi aikaa ja tällöin puhutaan niin sanotusta posttraumaattisesta stressihäiriöstä eli PTSD:stä. Siinä väkivaltainen tapahtuma koetaan jatkuvasti uudelleen, tapahtumaan liittyviä ärsykyitä koetetaan tarkoituksella vältellä, yleinen tunneherkkyys turtuu, vireystaso vaihtelee tavanomaisesta ja keho on jatkuvasti pakene tai taistele -valmiudessa. Tällaiset posttraumaattiset oireet voivat ilmaantua kohta tapahtuman jälkeen tai vasta puolen vuoden kuluttua. (Saari 2000, 77-79) Kuitenkin nykyisen vuonna 2016 voimaan tulleen Työtapaturma- ja ammattitautilain 35 §:n mukaan PTSD-oireiston aiheuttamasta persoonallisuuden muutoksesta voi saada korvauksia, jos oireisto on havaittu kuuden kuukauden sisällä tapahtuneesta (TtaL 2015/459¹⁰). Posttraumaattinen stressihäiriö on kuitenkin vain pieni osa siitä, mitä traumatisoitumiseen liittyy. Trauman kasaantuminen voi ilmetä edellä mainittujen oireiden lisäksi masennuksena, itsetuhoisena käytöksenä, päihteiden väärinkäyttönä ja Hedreniuksen mukaan sillä voi olla yhteyttä myös syöpään, diabetekseen ja korkeaan verenpaineeseen. (Hedrenius et al. 2013, 38)

Kynnys traumaattisen tapahtuman käsittelyyn olisi matalampi, jos vetäjät olisivat organisaation sisältä. Saaren mukaan kuitenkin he eivät missään nimessä saisi olla organisaation henkilöstöä, sillä sisäisten vetäjien mukana tulee aina jonkinlainen valta-asetelma. Lisäksi se, mitä traumaattisen tapahtuman jälkeisessä purussa voi tulla esille, ei saa olla vaikuttamassa työntekijöiden tulevaan ammatilliseen etenemiseen, asemaan eikä myöhempisiin työtehtäviin. Lisäksi ulkopuolinen vetäjä ei Saaren mukaan mene yhtä helposti mukaan organisaation kyseenalaisiin käytäntöihin ja tue niitä kuten organisaation sisältä tullut vetäjä voisi tukea. (Saari 2000, 283.)

Seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun kokemuksen kieltäminen työpaikalla johtavat usein häirityn työpaikan tai alan vaihtoon. Häirinnän kieltäminen vie luottamuksen paitsi alaan ja työnantajaan myös naisilla usein epäilyyn omasta asemasta työmarkkinoilla. Oman arvontunto ja hyvinvointi huononevat ja yleinen jaksaminen heikkenee. Tästä voi olla seurauksena sairaslomia, työyhteisöstä syrjäytymistä, ennenaikaisia eläköitymisiä sekä äärimmäisissä tapauksissa jopa itsemurha. Seksuaalinen häirintä tai ahdistelu ei kohdistu vain yksilöön. Vilkan mukaan siitä tulee väistämättä ennen pitkää koko työyhteisön asia, kun se alkaa asian tultua ilmi vaikuttaa työpaikan ilmapiiriin ja työhyvinvointiin sekä työpaikan maineeseen ulkopuolisten silmissä. (Vilka 2011 100, 105)

¹⁰ Huom. Ttal oma lyhenne.

Väkivaltaista tilannetta on hyvin tyypillistä käsitellä jälkiviisaasti tai jossitellen. ”Jos olisin tehnyt näin ja näin, tätä ei olisi tapahtunut” tai ”jos olisin osannut varautua tuohon, koko asia olisi voitu välttää ja estää”. Saaren mukaan on lähes mahdotonta sietää sitä tosiasiaa, ettei asioihin aina pysty vaikuttamaan kaikesta varautumisesta huolimatta. Hänen mukaansa on helpompaa kestää syyllisyyden kuin hallinnan menettämisen tunne. (Saari 2000, 24-25)

Usein traumaattiseen tilanteeseen liittyy halu kieltää koko tapahtuma. Terveellisempää kuitenkin Saaren mukaan on, että tapahtunut ymmärretään ja hyväksytään todeksi ja peruuttamattomaksi. Saaren mukaan tapahtuneeseen on vain sopeuduttava, vaikka se tuntuisi kuinka epäoikeudenmukaiselta tahansa. Tätä totuuden kohtaamista ei aina tapahdu vaan uhrit jäävät etsimään syyllistä ja juututaan syyttämään vastuullisiksi koettuja esimerkiksi eri oikeusasteissa ajatellen sen helpottavan omaa oloa. (Saari 2000, 81)

Eräs asia mitä ei useinkaan tule ajateltua työpaikkaväkivallasta puhuttaessa, on sen vaikutus eriarvoisuuteen. Ennenaikainen kuolema on eräs eriarvoisuuden mittari. Muun muassa stressi ja vaarallinen työ lisäävät varhaisen kuolleisuuden riskiä. Suomea on totuttu pitämään yhtenä maailman huippumaiden joukossa olevana, olipa vertailtava asia mikä hyvänsä. Therbornin mukaan kuitenkin suomalaiset sijoittuvat Euroopan keskikastiin ennenaikaisten, eli alle 60-vuotiaana, kuolemien riskitilastoissa ja miehet sijoittuvat samalle tasolle yhdysvaltalaisien kanssa. Yhdysvallat puolestaan sijoittuu muihin länsimaihin verrattuna eriarvoisuus-tilastoissa melkoisen huonosti, olipa mittarina mikä hyvänsä asia. (Therborn 2013, 155-156.)

4.3 Väkivalta, laki ja korvaukset

Työntekijän pahoinpitely, muu vahingoittaminen tai sanalliset uhkaukset ovat myös rikoslain mukaisesti rangaistavia tekoja. Isotaluksen mukaan rikoksesta aiheutuneeseen henkiseen kärsimykseen, traumaperäisiin stressireaktioihin ja fyysisiin vahinkoihin voi hakea myös edellä mainitun vahingonkorvauslain mukaisen kärsimyskorvauksen lisäksi rikosvahinkokorvausta Valtiokonttorin korvaushakemuksella (Isotalus et al. 2007, 59; Valtiokonttori.fi 2017). Haastatteluissa kukaan ei ollut tietoinen Valtiokonttorin rikosvahinkokorvaus-mahdollisuudesta. Vastauksena kysymykseen, olivatko he kuulleet tästä mahdollisuudesta, oli kaikissa tapauksissa: ”*tl: ei, en oo minä ainakkaan*” ja ”*tt: Ei kuulosta tutulta.*” -kommenttien tyyllisiä vastauksia.

Valtiokonttorin maksama rikosvahinkolain mukainen korvaus on kuitenkin toissijainen työnantajan tai henkilökohtaiseen tapaturmavakuutukseen nähden (RiVL 2005/1204). Rikosvahinkolain 19 §:n mukaan sen perusteella myönnettyistä korvauksista vähennetään muiden lakien ja vakuutusten perusteella myönnetty korvaukset. Valtiokonttorin lakimiehen Marjo Salmisen mukaan vakavissa tapauksissa, jos asia menee tuomioistuimeen käsiteltäväksi, korvausta on haettava ensisijaisesti väkivallan tekijältä. Salmisen mukaan kehitysvammaisten kohdalla asiat eivät kuitenkaan usein mene oikeuteen asti, joissa tapauksissa uhri voi hakea korvausta Valtiokonttorilta mutta asiat käsitellään tapauskohtaisesti tekijän terveydenlaatu huomioon ottaen. Valtiokonttorista voi saada sellaisia korvauksia, joita muut lait ja vakuutukset eivät kata. (Salminen 2017.)

Vahingonkorvauslain 2 luvun 3 § takaa, että esimerkiksi kehitysvammaisten useimmiten pienistä tuloista ei oteta kohtuuttomia summia korvausten maksuun. Lain mukaan rikoksen tehnyt kehitysvammaisen voidaan velvoittaa maksamaan ”...määrän, joka hänen tilaansa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan...varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi.” (VahKL 1974/412) Valtiokonttorin rikosvahinkokorvausta maksetaan silloin, jos syytetty on varaton eli se toimii ikään kuin takuujärjestelmänä korvausten suhteen. Valtiokonttorin rikosvahinkokorvausta kuitenkin maksetaan vain erityisistä syistä, jos rikosilmoitusta ei ole tehty. Jos asiaa ei ole käsitelty oikeudessa, tulee korvaushakemukseen liittää poliisin esitutkintapöytäkirja tai jos sitäkään ei ole tehty, vastaava luotettava selvitys vahinkotapahtumasta. (Rantaeskola et al. 2015, 203; Valtiokonttori 2013, 9.) Korvauksia voi hakea myös tapaturmavakuutuslain korvanneen Työtapaturma- ja ammattitautilain 7:34.1 perusteella. Sen mukaan työntekijälle korvataan ”*pahoinpitelyn ja toisen henkilön muun tahallisen teon aiheuttama vahinko*” (TtaL 2015/459). Uudessa laissa korvattavina oireina on otettu huomioon myös sekä henkisen että fyysisen väkivallan aiheuttamat PTSD -reaktiot eli kuten laissa sanotaan ”henkinen järkytysreaktio” ja ”traumaperäinen stressihäiriö”, joista voi saada korvauksia, jos PTSD -oireisto on havaittu ajoissa (TtaL 2015/459).

Korvattavia vahinkolajeja ovat henkilövahingot, esinevahingot ja varallisuusvahingot. Henkilövahinkona maksetaan esimerkiksi kivusta ja särystä, ansiomenetyksiä, erilaisia sairaanhoitokuluja ja muusta tilapäisestä tai pysyvästä haitasta. Loukkauksen aiheuttaman kärsimyksen takia korvauksiin on oikeutettu, jos esimerkiksi vapautta, rauhaa, kunniaa, yksityiselämää tai henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästi loukattu. Näitä ovat esimerkiksi seksuaalirikoksen, pahoinpitelyn tai henkirikoksen yrityksen uhrit. Rantaeskolan ym. mukaan, jos syytetty on ollut kehitysvammaisen, korvaus maksetaan uhrille rikosvahinkolain perusteella esinevahinkokorvauksena. Vahinkoa

kärsineellä on velvollisuus esittää selvitys vahingosta ja vahingon laajuudesta. Tämä tarkoittaa, että kaikki tapaukseen liittyvä kirjallinen materiaali aina apteekkikuitteja, valokuvia ja lääkärintodistuksia myöten tulee säilyttää vuosikausia. (2015, 199–202, 204.)

Kuten myöhemmin käy paremmin ilmi, työntekijät eivät ole halukkaita tekemään rikosilmoituksia, koska vankeustuomioista ei heidän mielestään ole kehitysvammaisille mitään hyötyä. Syyttäjät ja tuomarit aina korkeinta oikeutta myöten ovat kuitenkin tietoisia kehitysvammaisuudesta ja sen vaikutuksista kehitystasoon. Korkeimman oikeuden KKO 1995:125 tapauksessa, joka ei kylläkään tapahtunut laitoksessa työntekijää kohtaan, 6-7-vuotiaan tasolla ollut kehitysvammainen oli toistuvasti syyttänyt tulipaloja sekä asuntolassaan ja kaupungilla että uhkaillut tuhopoltoilla. Tapauksessa, josta tuomio tuli, hän oli syyttänyt savukkeella roskiksen tuleen ja samalla polttanut viereisen kioskin. Oikeus katsoi syytetyn ”*varsin hyvin ymmärtäneen sen palovaaran, mikä aiheutui sammuttamattoman savukkeen heittämisestä roskien sekaan.*” Oikeus otti huomioon kehitysvammaisuuden ja jätti tuomitsematta rangaistukseen mutta tuomitsi syytetyn maksamaan vakuutusyhtiölle korvauksia 25 000 markkaa korkoineen. (KKO 1995:125)

Oikeushenkilö, kuten valtio, kunta, säätiö, yhdistys tai osakeyhtiö, voidaan tuomita yhteisösakkoon, jos sen toiminnassa on tehty edellä mainittujen kaltaisia työpaikkaväkivaltarikoksia ja se on sallinut rikoksen jatkuvan tai ei ole noudattanut vaadittavaa huolellisuutta rikoksen ehkäisemiseksi. Sakkoon voidaan tuomita, vaikka rikoksen tekijää ei saada selville tai ei tuomita jostain muusta syystä. Yhteisösakko Rantaeskolan (et al.) mukaan voi nousta jopa 850 000 euroon asti. Mikäli työnantaja ei ole reagoinut työntekijän ilmoituksiin uhka- ja väkivaltatilanteesta, työnantaja voidaan samoilla perusteilla asettaa korvausvastuun lisäksi myös rangaistusvastuuseen. (2015, 196–197.)

5. KEHITYSVAMMAISTEN VÄKIVALTAISUUS

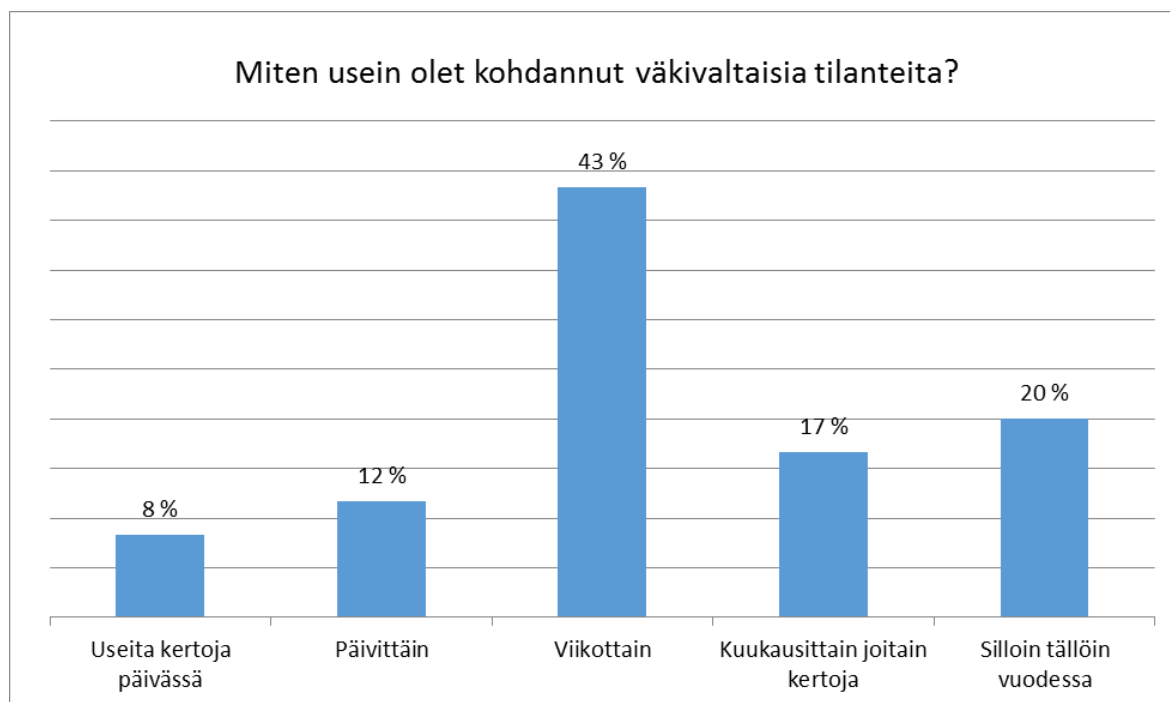
5.1 Väkivaltaisen käytöksen häivyttäminen ja todellisuus

Lasten ja nuorten käytöshäiriöt ovat Koskentaustan mukaan perinnöllisiä ja tämän lisäksi kehitysvammaisuuden moniin oireyhtymiin ja aivovaurioihin liittyy lisääntynyt aggressiivisuus. Kontion mukaan vanhusten aggressiivisuus ja käytöshäiriöt laitoshoidossa ovat merkityksellisempiä kuin geriatriiset tarpeet (2000, 47). Laitosolot voivat provosoida aggressiivista käytöstä mutta Koskentaustan mukaan, jos aggressiivista käytöstä esiintyy, on käytösmalli yleensä alkanut kehitysvammaisen asuessa vielä kotona tai kodinomaisessa asuinyksikön ympäristössä. Vaikeimmin käyttäytyvät ovatkin useimmiten laitoksissa ja nykyisen laitosten purkutrendin vallitessa kaikkein ongelmallisimmat kehitysvammaiset ovat niissä pisimpään. (Koskentausta, 2006, 4827-4828.) Rikoksista epäiltyjen mielentilalausuntoja vuosien 1950-1995 välillä tutkineen Wagner-Prennerin tutkimuksen mukaan kehitysvammaisten osuus on vähentynyt rajusti rikostilastoissa¹¹. Syynä tähän hän sanoo olevan tehokas hoito ja kuntoutus, jotka auttavat kehitysvammaisia selviytymään paremmin arjessa. (2000, 227-230.)

Kuten Havula kuitenkin kirjoitti, useimpia lievempiä laitoksissa tapahtuvia rikoksia ei edes mielletä rikoksiksi vaan katsotaan kehitysvammaisuuteen kuuluvana poikkeavana käytöksenä ja halutaan selvittää sisäisesti. Havula epäileekin, että tätä taustaa vasten, kehitysvammaisten rikollisuuden ei voisi sanoa vähentyneen vaan siirtyneen sisätiloihin ja virallisten ilmoitusten sekä Wagner-Prennerin tutkimien mielentilalausuntojen ulottumattomiin. (Havula 2004, 44-45.) Hensel kirjoittaa artikkelissaan siitä, miten eri tavoin kehitysvammaisten parissa työskentelevät henkilöt näkevät vakavan väkivallan. Sen mukaan perhetyöntekijät ja asuinyksikkö-yhteisötyöntekijät katsoivat väkivallan olevan vakavaa useammin kuin laitostyöntekijät. (Hensel et al. 2014, 744.)

Erityishuollon henkilöstölle tekemäni kyselytutkimukseen vastanneiden mukaan kehitysvammaisten väkivaltaisuus ei ole häviämässä minnekään, vaan tulos kuvastaa enemmänkin Havulan johtopäätöksiä kuin Wagner-Prennerin. Vastanneista 43 % kokee työpaikkaväkivaltaa viikoittain ja päivittäin sitä kohtaa 12 % vastanneista.

¹¹ Wagner-Prennerin mukaan kehitysvammaisten osuus rikostilastoissa vähentyi vuoden 1950 27 %:sta vuoden 1995 2.5 %:iin. (2000, 227-230)

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Männynsalon (2009, 283) ja aikaisempien tutkimusten mukaan rikoksista tuomittujen aikuisten kehitysvammaisten taustalla on tyypillisesti psykologisia ja sosiaalisia ongelmia. Useimmat tuomituista ovat naimattomia miehiä, lapsuudessaan hyväksikäytettyjä ja laiminlyötyjä, kokeneet päihteiden väärinkäyttöä lapsuudenkodissaan, käyneet erityiskouluja, olleet aikaisemmin vankilassa ja laitostuneet sekä kehitysvammaisuus oli jopa 84 %:lla lievä. (Männynsalon 2009, 283-284.) Myös Havula muistuttaa, että kehitysvammaisten rikollisuuden syynä ei aina ole kehitysvammaisuus vaan he voivat hyvin helposti sosiaalisista ynnä muista syistä ajautua rikosten poluille (Havula 2004, 47).

Havulan mukaan kehitysvammaisia ei kannata tuomita vankeusrangaistukseen, koska he jo ovat erityishuollon piirissä. Heille ei Havulan mukaan kannata myöskään tuomita sakkoja, koska heidän tuloonsa ovat niin pienet, ettei niistä voi maksaa sakkoja. (Havula 2004, 45) Hän ei kuitenkaan ota huomioon sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöitä, jotka rajallisin keinoin koettavat hillitä väkivaltaisuutta joutuvat ottamaan vastaan rikoksesta tuomitun mahdollisesti väkivaltaisen asiakkaan. Alan työtä tekevät voivat jättää helposti vähäisemmälle huomiolle sairaudessa olevan väkivaltaisen puolen tai jopa kieltää sen, vaikka vaarallisuus on eräs tahdonvastaisen hoidon kriteeri. Yleisimpiä kehitysvammaisten tekemiä rikoksia ovat tuhopoltto, omaisuusrikokset, väkivalta- ja henkirikokset sekä seksuaalirikokset (ks. liite 5). (Weizmann-Henelius 1997, 23; Männynsalon 2009, 283; Havula 2004, 47.)

Kehitysvammaisten aggressiivisuus voi kohdistua ympäristössä kaikkeen tai keneen tahansa tai sitten valikoidusti johonkukun tiettyyn henkilöön.

*”tt1: ”Ja sitte, et varmmaankkii se, että se miten tätä työtä jaksat, sehän niinku, eihä se kohista minuun, **minuun** persoonana sitä, vaan siinä monesti on joku tämmönen, et se asiakas ei tuu ymmärretyks, joku kommunikaatiojuttu tai se ei pystys ilmasemmaan sitä tunnettaan muuten, monesti mie oon vaan se helpoin kohde, johon se sen niinku kohdisttaa, että...*

tt6: ...meijän asiakkaisa on paljon semmosia, joilla jonkun työntekijän kanssa vaan natsaa paremmin ne kaikki toiminnot sitte, että vaikka sinun kanssa ni, ne ei ne vaikka aamutoimet mene niin hyvin, ni sieltä voi tulla nyrkkiä tai kiskottaan hiuksista, sit se mennee sen toisen työntekijän kanssa iha, ei oo mittään. Et joskus se voi se työntekijä sillä omalla persoonallaan mikä voi ehkä sitte joskus vaikuttaa, että tulee sitä aggressiivista käytöstä”

Käytös voi olla hyvinkin äkillistä, arvaamatonta ja aiheetonta ja asiakas voidaan määrätä kehitysvammainen 32 §:n mukaiseen tahdosta riippumattomaan laitoshoitoon, jos käytös on vaaraksi kehitysvammaiselle itselleen tai muille ympärillä oleville. (Matero 2004, 195.) Kyselytutkimukseen vastanneista 22 % sanoi työpaikkaväkivaltatapausten olevan ennakoitavissa¹². Haastateltu työntekijä kertoi osan asiakkaita kohdalla olevan etukäteen tiedossa, että raivokohtaus on tulossa esimerkiksi hieman omaisten vierailun jälkeen ja siihen osattiin varautua. Toisaalta, aina ei ollut tietoa, millainen raivokohtaus olisi suuruudeltaan tai olisiko asiakas oppinut heittäämään joitain esineitä tai käyttämään joitain esinettä työntekijää vastaan. Tuntemattomien asiakkaiden kanssa tällaisen etukäteistiedon varassa eläminen ei ole mahdollista, vaan tietoja joko saadaan edellisestä hoitopaikasta tai sitä mukaa kuin asiakas asuu ja elää nykyisessä hoitopaikassaan.

Perheen tai huoltajien ulkopuoliset, eivätkä aina omaisetkaan, aina ymmärrä mitä kehitysvammaiset tarkoittavat ja kommunikointirajoitteisuus turhauttaa ja voi johtaa kehitysvammaisten fyysisiin tai psyykkisiin väkivaltaisuuksiin. Kehitysvammayksikön hoitajat ovat huomanneet, että omaiset voivat olla myös itse pulassa aggressiivisten kehitysvammaisten kanssa, jolloin heidän on jatkettava hoitoa laitoksessa.

¹² Ks. liite 7

”tt2: Mut sitte on taas niitäki tilanteita, että ei anneta niitä tarvittavia [lääkkeitä] vaikka kotona, koska mielletään ne myrkyks, ja siedetään sitä riehumista ja hakkaamista ja kaikkee tämmöstä, sekkii on sitte äärilaita, että. Sit soitetaan tänne, että tää ei rauhotu, että, myö kysyttään puhelimella, että no, onko saanu tarvittavat, no ei oo saanu, sitte ambulanssii tilataan tänne ja meille osastolle sitte ja myö annetaan se tarvittava lääkitys ja sitte on rauhallista. Et tarvittavien käyttö on hyvin vaikeeta

h: Mites tuota, tulleeko teille miten ussein näitä tahdonvastasia hoitoon, asiakkaita?

tt4: Sillon tällön

tt2: Nii, mut ne on pitkiä”

Haastateltujen työntekijöiden mukaan yleinen syy tahdonvastaiseen hoitoon on elämänhallinnan puuttuminen. Tarvittavia lääkkeitä ei oteta kotona, velkakierteeseen joutuminen ja päihdeongelmat.

”tt2: Yhellä oli taloudellise elämänhallinnan puuttuminen ja, ja velekakiertteeseen joutumine, pikku päihdeongelma siinä ja kaikkee tämmössii. Piennii rikokssii, rötöksiä, petoksia, ja sitte kunta haki vastentahtosta hoitoo, et meille tulis tavallaan niiku huillaammaa tänne ja vähä opettelemaan ja... Ja edellinen oli sitte tämä terveydellise, oman terveyden laiminlyöminen. Paha diabetes oli ja ei oo hoitanu diabetesta ollenkkaa, asu yksinnään ja tämän takia sitte kunta... Elikkä näillä kehitysvammasille on hyvä, et on sitte joku palveluohjaaja tai kunttoutu-ohjaaja, joka pittää heistä huolen ja tavallaan on kartalla näistä meijä kehitysvammasista, sitte on yhtteyvässä tänne ja sitte oli meilä hoijossa puoli vuotta.”

Lisäksi haastavaa käytöstä aiheuttavat toisilla ilmenevät aistiyliherkkyydet (Matero 2004, 195). Esimerkiksi uimahallin kovat äänet, ihoa hankaavien vaatteiden saumat, kirkkaat valot tai vaikkapa yritys käydä hammaslääkärillä, joka koettaa laittaa instrumentteja aistiherkän kehitysvammaisen suuhun, voi laukaista raivokohtauksen. Materon mukaan käytöshäiriöt ja aggressiivisuus voivat johtua myös kehitysvammaisten huonosta itsetunnosta. Mitä lievempi kehitysvamma on, sitä selvemmin he tiedostavat oman erilaisuutensa ja tietoisuus erilaisuudesta esimerkiksi sisaruksiin verrattuna kasvaa iän myötä. Synä aggressiivisuudelle voivat olla myös se, että henkilölle on viime aikoina tapahtunut jokin merkittävä elämänmuutos, johon hän ei osaa suhtautua, hylätyksi tulemisen tunne henkilöstön vaihtuvuuden takia tai oman roolin vähäisyys yhteisössä. (Matero 2004, 195, 197-198.) Weizmann-Henelius kirjoitti, että eräänä isona syynä psykiatristen potilaiden kasvavaan väkivaltaisuteen on

laitostumisen purkaminen ja hoitopaikkojen vähentäminen. Seuraukset näkyvät paitsi henkilökuntaan kohdistuvien väkivaltaisuuksien kasvuna myös kasvaneina vankilukuina. (Weizmann-Henelius 1997, 56.) Sama pätee niiden kokoaikaista tai osittaista laitoshoidon tarvitsevien kehitysvammaisten kohdalla, joilla on vaikeuksia esimerkiksi aggressiivisuuden tai elämänhallinnan kanssa.

”tt1: Eivät saa haluamaansa, ei tule ymmärretyksi, monesti voi olla, että pyydetään tekemään jotakin, ni asiakas ei halua, ja sit se haluaa välttää sen toiminnan, niinku...autisteilla voi olla erilaiset ärsykkeet, esimerkiks kovat äänet, hajut, ihan jotaki tämmöstä, aistimukset, tai hirvvee ärsykkeitten määrä, ei vaan niinku kestä ja sit se niinku purkkautuu ja sithä monesti joku tunne on siellä; ikävä, kipu...

tt3: Nii, ja sit tää kosketuskki, ne ei siedä tämmöstä [hipaisee itseään malliksi käsivarteen] kosketusta tai, tuota vaikkapa suurempaa kosketusta. Sithä monesti se on sillee ku autistit ei kestä sitä kiinnipittoa, niitä pittää pittee kiinni mut ne ei kestä sitä, se vaan vielä enemmän [provosoituvat]”

Lievästi kehitysvammaisten seksuaalisuus voi kehittyä aivan normaalisti aikuisen kehon mukaisesti. Heikosti kehittynyt tunne-elämä tai kyvyttömyys läheisiin ihmissuhteisiin ja heikko impulssikontrolli altistavat väkivaltaiselle käytökselle (Sundell 2014, 14-15). Kehitysvammaisia ei kuitenkaan aina opeteta ymmärtämään seksuaalisuuttaan ja kehon viestejä. Seksuaalinen tyydyttymättömyys voi aiheuttaa turhautumista, joka puolestaan voi ilmetä aggressiivisena käytöksenä. (kvtl.fi.)

”st: ...aatella, jos se [itsensä tyydyttäminen] kiellettiin, ni sen jälkkeen varmaan [paukauttaa käsiään yhteen], läpsähti jossain. Eli tääkkii, tää seksuaalisuus oli myös yksi osa, jota moni työntekijä ei hokaa. Älä sorki, älä tee noin, ei nyt. Tähän ku ossois sannoo, että hei, se oma huone, sielä voit toimmi. Ja se, millä sävyllä sanot, et 'Mää ommaan huonneeseen' [sanoo karkeasti käskävällä äänen sävyllä], sehän on jo, että uh [vastarintaa kuvastava], se komenttaa minnuu, en lähe, tien sen tässä, ja sittehä se on valmis paketti, että syöksyn päälle, ku sanoit noin ja en uhall ja sitte se repiminen siitä, että mää ommaan huonneeseen, koska näähä ne on ne tilanteet, jotka pitäis osata tehdä oikein.”

Toisinaan väkivaltaisuuksia voidaan haastatellun seksuaaliterapeutin mukaan vähentää sillä, että henkilökunta ymmärtää antaa selkeästi luvan itsensä tyydyttämiseen esimerkiksi saunakerroilla tai asiakkaan omassa huoneessa.

5.2 Vainoaminen ja häirintä

Henkiseksi väkivallaksi luettava vainoaminen on ollut vuodesta 2014 osa Suomen rikoslakia. Tällöin rikoslain kotirauhan rikkomista laajennettiin koskemaan kaikkia viestintävälineitä (24:1 a) ja samalla rangaistavuus laajeni koskemaan myös muita alueita, kuin kotirauhan piirissä saatuja viestejä ja puheluita. Lisäksi rikoslaisissa on erikseen vainoamisen kriminalisoiva pykälä (25:7 a). Sen mukaan henkilö, joka toistuvasti uhkaa, seuraa, tarkkailee tai ottaa yhteyttä siten, että se aiheuttaa vainotussa pelkoa tai ahdistusta, voidaan tuomita, jollei teosta muualla laissa säädetä yhtä ankaraa tai ankarampaa rangaistusta, vainoamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Maallisemmin ilmaistuna kyse on ei-toivotuista toistuvista yhteydenpidoista tai niiden yrityksistä. Vainon tarkempi määrittely on hankalaa, koska uhrien suhtautumiset ovat niin monen kaltaisia. Suomen laissa on määritetty melko rajaavat sanat pelko ja ahdistus. Lindstedtin mukaan muita negatiivisia seurauksia uhrille ovat esimerkiksi erilaiset ahdistustilat, kärsimys ja harmin aiheutuminen. Laissa ei kuitenkaan ole määritetty kenen mittapuun mukaan pelkoa tai ahdistusta mitattaisiin, joten on muistettava paitsi se, että jokainen kokemus on henkilökohtainen, myös se, että arvio voidaan tehdä sen perusteella, miten keskivertoihminen reagoisi tilanteessa. (Lindstedt 2013, 26-27.)

Useimmilla kehitysvammaisilla on omat matkapuhelimensa ja tietokoneensa. Ongelmana on kuitenkin, etteivät he aina ymmärrä, että niillä ei saa tehdä kaikkea mitä he haluaisivat. Puhelimia heiltäkään ei saa ottaa pois itsemääräämis- tai viestintäoikeutta rajoittamatta. Rikoslain mukaan henkilö, joka toistuvasti lähettää viestejä tai soittaa ja aiheuttaa tällä häiriötä tai haittaa, voi saada viestintärauhan rikkomisesta sakkoja tai kuusi kuukautta vankeutta (RL 1889/39).

Nuorten ja aikuisten kehitysvammaisten parissa työskentelevien haastatteluissa tuli esille, että tällainen viestittely asiakkaiden taholta ei ole mitenkään tuntematonta. Asiakkaat ovat laittaneet viestejä sekä työ- että henkilökohtaiseen puhelimeen. Eräässä tapauksessa vasta numeron salaiseksi muuttaminen auttoi tilanteeseen.

”t1: Mulle tuli, mut sit mie laitoin sen salaseks, ni sitte ei oo onkinu enää misttään. Tuli just jotakkii, ei mittää seksuaalista ollu mut, ei ollu joku mielen mukkaan menny, ni isällä uhkaili, et laittaa ison pyörän pyörimmään. [naurua]”

Antikainen-Juntusen sosiaalityöntekijöiden työoloja tutkineen *Työturvallisuus* -artikkelin mukaan ”korkeammalla voimalla” uhkailulla asiakas koettaa horjuttaa työntekijän valta-asemaa ja saattaa

hänen ammattitaitonsa kyseenalaiseksi (2009, 45). Rikoslaisissa on myös pykälä pakottamisesta (25 luvun 8 §). Sen mukaan, jos tekijä väkivallalla tai uhkauksella pakottaa toisen tekemään, sietämään tai tekemättä jättämään jotakin, on tuomittava, pakottamisesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Jos tilanne olisi mennyt kyseisen työntekijän kohdalla pidemmälle, kyseessä olisi voinut olla myös pakottaminen; isällä ja sitä kautta mahdollisesti oikeustoimilla uhkailu.

”tt4: Mie ainakkii tein silleen, että menin kyseisen asiakkaan luona käymmään ja otin assiin ihan niinku kasvotusten, että mistä johtuu ja minkä takkii ja syy oli se, että hää oli karannu meijä osastolta ja sen jäläkkee erittäin huonnoo kielen käyttöö, et se oli meijän iltahoitajan, miun ja errään toisen iltahoitajan vika, et hää karkas ja poliisien piti kuhtuu ja ne toi takas ja tuota. Hän tavallaan antteeks pyyti sitä, että lähti. Sit lähetti rakkauven tunnustuksii ja kaikkee, kaunniita, tosi kaunniita, mut ne rupes häirihemmään kovasti. Mut ne loppu siihen. Toi se vielä yhen sydäntikkarin”

Tässä tapauksessa työntekijä oli selvittänyt asiat viestittelijän kanssa keskenään. Syynä viestittelypurkaukseen oli ollut karkureissu osastolta ja poliisivoimin takaisin tuominen. Asiakas koki, että karkureissu ja takaisin tuominen olivat olleet hoitajien vika.

Esimerkkinä pidemmälle menneestä vainoamisesta oli Itä-Suomen hovioikeudessakin käsitelty tapaus, jossa FAS-syndrooman takia kehitysvammautunut aviovaimostaan eronnut mies oli saanut kolmeen eri kertaan lähestymiskiellon ja rikkonut niitä aina. Syytetty myönsi rikkoneensa lähestymiskielloja mutta kielsi, että hänen lähettämänsä kymmenet yksityiset Facebook -viestit olisivat herättäneet pelkoa ja ahdistusta. Kehitysvammainen mies oli vuosien 2013-2014 aikana ottanut yhteyttä entiseen aviopuolisoonsa ja tämän uuteen aviomieheen muistellen menneitä aikoja ja kertoen mitä milloinkin teki. Oikeus päätyi siihen, että viestit olivat nimenomaan herättäneet pelkoa ja ahdistusta rikoslain vainoamispykälän tarkoittamalla tavalla. Oikeus tuomitsi miehen kotirauhan rikkomisesta ja vainoamisesta 60 päivän ehdolliseen vankeusrangaistukseen mutta koska teot olivat jatkuneet heti tuomion antamisen jälkeen, korostaakseen rangaistusjärjestelmän uskottavuutta, tuomioksi tuli ehdoton vankeus. Koska syytetty kuitenkin sopi yhdyskuntapalvelun kriteereihin, tuomio muutettiin yhdyskuntapalvelukseksi. Tuomioistuimien otti huomioon sen, että syytetty oli kehitysvammainen ja muutti siis toisenkin tuomion ehdolliseksi, jonka lisäksi oikeus määräsi oheissakkona 60 päiväsakkoa sekä syytetyn maksamaan kärsimyksestä korvauksia naiselle yhteensä 1200 euroa ja selvittelykuluina 50 euroa sekä naisen uudelle aviomiehelle kärsimyskorvauksina 800 euroa ja selvittelykuluja 50 euroa. (Edilex.fi 2015)

”tt2: Meille tulee tekstiviestejä ja facebookin käyttöön on [naurua]

tt1: Siis työntekijän lähipiirriin, et ei oo vaan työntekijät, vaan ruvettaan vaivvaammaan koko perhettä puhelimella tai facebookin kautta

tt3: Sehä on iha uus ilimiö tämä

*tt2: Sielä sitte nuoriso laittaa meistä mitä laittaa somessa, facebookissa, täälä jaksonkkii aikana, nykysin tietää nää nuoret, et kuka täälä on jaksoilla ja kuka on seuraavaks kaveri tulossa, nii tuota aikasemppaa ku myö suurinpiirtein, ...et se on aikamoinen ilimiö, se some-
ilimiö*

h: Mainihteeko hyö teijät sielä, facebookissa tai muualla somessa iha nimeltä ja ammatilta vai että siellä on...?

tt2: Nimeltä, tai ainakkii sen tiijän, että ainakkii miut on nimeltä monesti sielä mainittu mut tähän mennessä suht positiivisessa sävyssä, voiha siellä joskus joku tulla semmonenkkii juttu, että keksittää joku häirintäjuttu tai tämmöne, että tuota, sehä on vaan ajan kysymys millonka näitä syytteitä, syytettää jostain seksuaalisesta häirinnästä, vaikkei siellä mittää tapahukkaa, ja somessaha se levijää ku kulovalakkee”

Pohjois-Karjalan kehitysvammaisten parissa työskentelevät henkilöt ovat myös saaneet kokea oman osansa sosiaalisen median maailmasta. Asiakkaat vetävät sosiaalisen median kirjoituksiinsa siis työntekijöiden lisäksi myös näiden perheet ymmärtämättä näiden oikeutta yksityisyyteen. Työntekijät ovat heikossa asemassa, jos asiakas laittaa heistä perusteettomia syytöksiä sosiaaliseen mediaan. Työntekijöiden ja työpaikan maine menee. Työnantajalla voi olla, asian tultua julkisuuteen, tutkinnan aikana, paine erottaa tai siirtää epäilty työntekijä toisiin tehtäviin, vaikkei työntekijä olisikaan syylistynyt mihinkään. Tämän takia onkin hyvä, että jokaisessa vuorossa on useampi työntekijä. Se ikään kuin varmistaa, ettei yksittäinen työntekijä joudu tilanteeseen, jossa syytöksiä vastaan joutuisi puolustautumaan mutta senkin suhteen on parantamisen varaa:

”tt2: Sitä just, et onneks meillä on töissä usseempi, et semmosessa tilanteessa...

tt3: Ei oo yöllä

tt2: Nii, ei oo yöllä”

Yksinään vuorossa tai solussa oleminen voi saattaa työntekijän vaaralliseen tilanteeseen. Eikä pelkästään maineensa takia vaan myös fyysisesti. Jos asiakas tiedetään haastavaksi, toiselle työntekijälle voidaan etukäteen kertoa hoitotilanteeseen menosta, jolloin työkaveri tietää toisessa solussa niin sanotusti olla kuulolla avun huutojen varalta tai yöaikaan väliovia voidaan lukita, jotta yövuorolaisten olisi turvallisempi kulkea työpaikalla.

”tt2: Pahin on ehkä, ku on syytetty niin sanotusta seksuaalisesta väkivallasta täällä työpaikalla omaiste taholta...Tuli tänne akuutisti, oli mustelmia nämä reidet [näyttää sisäreisiä] täynnä, tuli jo kottoo...vanhemmille näytettiin ja...sit ruvettiin eppäilemään kahta meijä miestyöteki-jää, joista minä olin toinen, kävi tuola [keskussairaalalla]...ja käyttivät gynekologilla ja lääkäri katto mustelmat ja siinä vaiheessa lääkäri sano, et nää on kyllä tullu aikasemmi ku osastolla tullessa, et oisko mahdollista, et ne ois tullu kuitenkin kotona...sit se, se isä tuli taas tuoho autolla ja kuvia esitteli ja mie sanoin, et nyt on kyllä semmonen juttu, että mie soitan poliisit, et tää on jo poliisijuttu että, poliisi selevittää nyt tämän asian, että onko tämä tapahtunu meilä, et onko minä vai tuo miun kollega, yhdessä ollu, raiskkaaaja ollu täällä [naurahtaa] työpaikalla...Sitte mie kysyin, että oisko ne voinu kuitenkin tulla siellä kotona ku työ peittä kiinni sitä tyttöö kaksin, kahestaan oli se äiti ja isä pitäny, että ne mustelmat oli semmossii kouran jäläkiä tässä [näyttää sisäreisiä] näinikkää ja sit se rupes kellaammaan, et oisko ne tullu sittenkkii siitä. Rupes mieltimmään ja sanoin, että sovittaanko, et tää jääpi nyt tähän, et jos kertaakkaa jos tuut niihe kuvien kanssa ni minä soitan poliisit ja minä nostan syyteen tuommosesta häirinnästä ja tuosta...

tt4: aiheuttomasta syyttelystä

tt2: nii. Se meni jo nii pitkälle sitte, et iha häirihti sitä työntekkoo...”

Asiakkaat itse eivät ole ainoita ongelmia aiheuttavia vaan toisinaan syytökset voivat tulla asiakkaiden vanhemmilta, jotka ajattelevat puolustavansa esimerkiksi tyttärensä oikeuksia, kuten tapahtui eräälle yllä lainatulle haastatellulle työntekijälle.

5.3 Seksuaalinen häirintä

Kehitysvammaisilla on samat oikeudet kuin muillakin seksuaalisuuden suhteen. Kuulostaa itsestään selvältä asialta mutta haastateltujen mukaan, asia ei olekaan itsestään selvä edes kaikille työntekijöille

saatikka kehitysvammaisten omaisille. Kehitysvammaiset saavat harrastaa homo- tai heteroseksiiä, seurustella, mennä naimisiin ja saada lapsia aivan kuten muutkin ihmiset. Toisilla voi olla samanikäisesti useita seurustelukumppaneita (Luoma-Aho et al. 2011, 137) heidän ymmärtämättä, ettei se ole tavallista mutta ympärillä oljoiden on muistettava, ettei se ole myöskään kiellettyä. Kaikki kehitysvammaiset eivät myöskään ymmärrä mitä seurauksia seksuaalisuuden heräämisestä tai seksistä voi olla. Esimerkiksi se, mitä rintojen kasvaminen, raskaus, kiihottuminen, lapsen saaminen tai sukupuolitaudit tarkoittavat, voi olla arvoitus. Siksi joko sukulaisten tai ammattilaisten, kuten ohjaajan, seksuaaliterapeutin tai sairaanhoitajan, on hyvä kertoa heille selkokielisesti ja usein toistaen seksuaalisuuteen liittyvistä asioista.

On olemassa useita kehitysvammaa aiheuttavia oireyhtymiä, jotka ovat perinnöllisiä ja siksi aikoinaan puhuttiin, ja toisinaan vieläkin, paljon siitä, ettei kehitysvammaisilla saisi olla seksisuhteita ja heidät tulisi steriloida (Bernstein 1990, 44) ja Suomessa muun muassa kehitysvammaisiin kohdistunut pakkosterilointilaki oli voimassa vuosien 1935-1970 välillä. Monille perheille ja vanhemmille oman kehitysvammaisen lapsen seksuaalinen herääminen on kiusallista ja nuorilta aikuisilta halutaan kieltää kaikenlainen seksuaalisuuden ilmaisu ja seksuaalinen nautinto. Tämä voi vain johtaa pahempaan ongelmiin.

”st: ...ne vanhemmat on niin, että ei tätä, ei kai sillä oo tätä, mitä myö... [ääni kauhistuneena]. Ne umpioittuu niin pienneen ja sit se tunnemaailman käsittelykkii umpioittuu nii, että: älä tee sitä, älä tee tuota, älä tee vielä. Sitte se onnii semmosta...No, sittenhä se [seksuaalisuus] tapahtuu ihan, niinku, väärissä paikoissa. Koska ei oo tiettoo. Toinen luuloo, että hää voi toimii ihan ulkona taikka metsässä taikka kohdistaa seksuaalista hyväilyä toiseen, koska ei tiijä, että ei voi niin tehdä. Ruveta tekemmään koulussa, työtoiminnassa, kotona olohuoneessa tai sitten saunassa, uimahallissa. Ihan missä vaan, ei nuorella oo tiettoo, sit nuori kauhistellee, mitä minussa tapahtuu...”

Vaikka kehitysvammaiset joutuvat useammin seksuaalisen väkivallan kohteiksi kuin ovat sen tekijöitä, samat lait pätevät myös toiseen suuntaan: rikosoikeus koskee myös seksuaalisuuden suhteen kehitysvammaisia. Vilkan mukaan seksuaalirikoksessa on usein kyse tekijän vihasta, uhrin alistamisesta tai vallan väärinkäytöstä (2011, 18).

Kehitysvammaisten kohdalla kuitenkin kaikilla ei yksinkertaisesti ole käsitystä siitä mikä on sopivaa, oikein tai laillista. Asuvatpa he biologisten vanhempiensa kanssa, perhehoidossa, ryhmäkodissa tai

laitoksessa, tarpeen tullen heille on selvästi kerrottava missä ja milloin on esimerkiksi sopivaa tyydyttää itseään ja julkisilla paikoilla ja julkisissa tiloissa on pidettävä vaatteet päällä. Itsensä paljastelu ei varsinaisesti ole seksuaalirikos vaan sukupuolisiveellisyyden julkisena loukkaamisena se kuuluu rikoksiin yleistä järjestystä vastaan. Joillakin kehitysvammaisilla itsensä paljastelu on iso ongelma, tai tarkemmin, kuten haastateltu seksuaaliterapeutti huomautti, ongelma ei ole kehitysvammaisilla vaan ympäröivällä yhteiskunnalla ja sen säännöillä. Siitä kuitenkin voi rikoslain 17 luvun 21 §:n mukaan saada sakkoja tai puoli vuotta vankeutta (RL 1889/39). Luoma-Ahon mukaan kehitysvammaiset oppivat varsin pian itsetyydytyksen niin sanotun showarvon, eli tyydyttämällä itseään julkisissa tiloissa tai julkisilla paikoilla, he tietävät saavansa huomiota ja aikaan voimakkaita reaktioita (Luoma-Aho et al. 2011, 134).

Kehitysvammaisetkaan eivät ole voineet välttyä tv-ohjelmien, elokuvien, mainosten, internetin, musiikkivideoiden ja lehtien pornoistumiselta. Pornoistumisella ei välttämättä tarkoiteta aikuisviihdelehtien tai pornofilmien kovaa pornoa vaan pornomaailmasta siirtyneiden esitystapojen, tyylien ja poseerausten levittäytymistä populaarikulttuuriin (Vilkkä 2011, 108). Vielä vuonna 1990 Bernstein kirjoitti, että kehitysvammaiset eivät ole todennäköisesti aikuisviihdelehtien lukijoita (1990, 45). Kuitenkin kehitysvammaisten seksuaaliterapeutin mukaan on myös kehitysvammaisia, jotka katsovat pornoa ja eroottisia aikuisviihdelehtiä, toiset ovat esimerkiksi nettipornon suurkuluttajia ja addiktointuneina he voivatkin siirtää pornon synnyttämät fantasiansa arkitodellisuuteen ja kohdentaa ne esimerkiksi työntekijään. Kehitysvammaisen ei välttämättä ymmärrä miksi seksuaalisten fantasioiden kohdentaminen työntekijään ja niiden toteuttamishalusta kertominen kyseiselle työntekijälle ja fantasioilla eräänlainen painostaminen on rikos, ellei sitä kielletä ja kiellon syytä sanota selkeästi ja suoraan hänelle ilman häveliästä kiertelyä ja kiertoilmauksia.

Seksuaaliterapeutin mukaan suurempi ongelma on kuitenkin se, ettei kehitysvammaisten annettaisi katsoa tai lukea aikuisviihdettä, koska jos he eivät saa tyydytettyä sitä tarvettaan katsomalla kyseisiä materiaaleja, se alkaa vaivata seksuaalisena ahdisteluna, kun kehitysvammaiset tuijottavat tai kourivat naistyöntekijöiden vartaloita.

Euroopan unioni puuttui seksuaaliseen ja sukupuoliseen häirintään työpaikoilla säätämällä vuonna 2002 tasa-arvodirektiivin, joka on voimassa kaikissa jäsenmaissa (Vilkkä 2011, 174). Vuonna 2006 siitä laadittiin toisinto. Direktiivissä häirintä määritellään

”[tilanteeksi], jossa ilmenee henkilön sukupuoleen liittyvää ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan kyseisen henkilön arvoa ja tällä tavoin luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri”.

Sukupuolinen häirintä määritellään puolestaan

”[tilanteeksi], jossa ilmenee ei-toivottua sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan sukupuolista käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön arvoa erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai hyökkäävä ilmapiiri”. (eur-lex.europa.eu 2006, 26-27.)

Näiden lisäksi Suomen Naisten ja miesten välisessä tasa-arvolaisissa (1986/609) on erikseen 7 §:n momentti *seksuaalisesta häirinnästä*. Sen mukaan

”[s]eksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan...sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.” (Tasa-arvoL 1986/609)

Myös Työturvallisuuslain 28 §:n mukaan työnantajan on saatuaan tiedon asiasta ryhdyttävä toimiin häirinnän poistamiseksi ”[j]os työssä esiintyy työntekijään kohdistuvaa hänen terveydelleen haittaa tai vaaraa aiheuttavaa häirintää tai muuta epäasiallista kohtelua” (TTL 2002/738). Vilkan mukaan seksuaalinen häirintä tai ahdistelu on terveydelle haitallista tai vaarallista silloin, jos työntekijällä on tunne joutumisesta puolustuskyvyttömään asemaan ja ahdistus (2011, 168).

Vilkan lainaaman väestöliiton edustajan mukaan seksuaaliseksi häirinnäksi ei mielletä sellaista, joka ei kiihota häiritsijää. Hyväksikäytetyn kannalta teko on sama, kiihottuipa tekijä tai ei. Lisäksi ongelmana on, että ilmeiden, eleiden ja vihjailujen avulla tehty seksuaalinen häirintä on vaikea näyttää toteen ja työsuojelu ja oikeusistuimet vaativat aina näyttöä lakien rikkomisesta. (Vilka 2011, 29, 168.)

Määritelmä tarkoittaa Vilkan mukaan käytännössä esimerkiksi - mikäli ne ovat luonteeltaan seksuaalisia tai seksuaalisesti värittyneitä – sukupuolisesti vihjailevia eleitä, ilmeitä, härskejä puheita, kaksimielisiä vitsejä sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset, kysymykset, pornoaineistot, seksuaaliset kirjeet, sähköpostit, tekstiviestit, puhelinsoitot, fyysinen koskettelu ja

sukupuoliyhteyttä tai muuta kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset. Kun laki on suurimman osan kansalaisista tietoisuudessa ja ilmoituksia sen rikkomisesta tehdään entistä herkemmin, Vilkan lainaaman Rikosuhripäivystäjän mukaan ilmoittajia ja häirinnästä huomauttelijoita on alettu vähätellä ja nimitellä huumorintajuttomiksi (2011, 35, 174).

Vaikka sosiaali- ja hoitoala ovat segregoituneet hyvin naispainotteiseksi, se ei ole kuitenkaan suojellut kehitysvamma-alan naispuolisia työntekijöitä seksuaaliselta ahdistelulta, koska siellä ahdistelu tulee asiakkaiden taholta. Kehitysvamma-alan ammattilaiset ovatkin kokeneet seksuaalista häirintää useaan otteeseen sen erilaisissa muodoissa. Heitä on hiplattu, kourittu ja puristeltu. Lisäksi asiakkaat ovat tehneet heille erilaisia ehdotuksia ja lähettelleet tekstiviestejä.

Seksuaalisen häirintä tai ahdistelutilanteen voi saada usein loppumaan sillä, että ottaa asian puheeksi häiritsijän kanssa ja tekee häiritsijälle selväksi tämän käytöksen sopimattomuuden. Myös Vilkan lainaaman Rikosuhripäivystyksen edustaja kehotti ottamaan asian suoraan puheeksi (2011, 89). Näin toimi myös eräs haastateltavista, jota on myös lainattu aikaisemmin¹³. Seksuaaliterapeutina toimiva haastateltu työntekijä on saanut oman osansa seksuaalisväritteisistä puheluista, joista soittaja hakee seksuaalista tyydytystä. Terapeutin mukaan niihin ei kuitenkaan niin sanotusti pidä lähteä mukaan.

”st: ...nyt kun on paljon seksuaalipuolella, ni sieltä tulee aina vaikka mitä, tai sitten soittaa joku joka kertoo, mie tiedän, että hän kertoo semmosta tarinaa, hää hakee minulta jonkinlaista tunnetta, koska hän tekee siellä itsetyydytystä. Sitten täytyy vain osata taas pitää ittiesä kassassa, puhua asiat aika tyhjästi, että ei pie lähtee siihen mukkaan, siinä on se tunteettomuus, ...[muuttaa ääntään:] tiedätkö mitä tapahtuu, kun minä kiihotun, tiedätkö miltä minusta tuntuu...Ni sitten kun siihen lähtee mukkaan, et mitä sinä tarkoitat, että se kiihottuminen, lähtee tunteella viemmään, toinen pystyy oikein kasvamaan sielä, kiihottummaan lisää. Sit taas on pysyttävä oikein matalalla ja ei anna lähteä ittesä mukkaan ja todeta vaan, että ai, mitä sinä tällä asialla tarkoitat. Koska sillan ku hää joutuu niinku, pakittamaan, hän ei pääse eteenmään, joutuu pakittamaan ja aukasemaan mulle sitä asiaa, josta hää on jo eteenpäin menossa, ni se suututtaa häntä ja pikkuhiljaa hän sitte lyö puhelin luurin, piip [näyttää lyövän puhelimen kiinni]”

¹³ Ks. luku 5.1 Vainoaminen ja häirintä

Tällaiset puhelut ovat terapeutin mukaan melko harmittomia vaikkakin aikaa vieviä. Hänen mukaansa, kun vain jaksaa peruuttaa, eikä lähde tunteilla mukaan, melko pian soittaja huomaa, ettei hän saa tyydytystä tältä henkilöltä ja lopettaa soittamisen.

Ongelma seksuaalisen häirinnän tapauksissa on se, ettei tekijä joudu rikosvastuuseen seksuaalisesta häirinnästä rikoslain perusteella. Vastuu siirtyy muille laeille esimerkiksi tasa-arvolain rikkomisena tai rikoslain kohdalla sukupuolisiveellisyyden julkisena loukkaamisena tai pahoinpitelynä. Vilkan haastatteleman Rikosuhripäivystäjän mukaan seksuaalinen häirintä peittyi useimmiten muiden tekojen varjoon. Naisilla on Vilkan mukaan tapana ohittaa seksuaalinen häirintä äidillisellä hymähdyksellä tai huumorilla. Se ei kuitenkaan ole rakentava ratkaisu, koska seksuaalinen häirintä on toisen koskemattomuuteen kohdistuvaa vallankäyttöä ja väkivaltaa. Seksuaalisuus on yksityistä ja työpaikka on julkinen tila ja häirintätapauksissa julkinen ja yksityinen sekoittuvat. Asian vähättely ei muuta seksistisiä asetelmia ja suhtautumista seksuaaliseen häirintään. Asian ottaminen puheeksi ilmoittaa tekijälle ja ympäröivälle yhteisölle, että teot eivät ole hyväksyttävissä ja tilanne on mennyt liian pitkälle. (Vilka 2011, 26, 98, 101.)

Seksuaalisesta häirinnästä otetaan Vilkan mukaan harvoin yhteyttä viranomaisiin. Yhteydenoton syy on useimmiten seksuaalinen hyväksikäyttö, raiskaus tai lähisuhdeväkivalta. Häirinnän kokeneet ottavat sen sijaan yhteyttä esimerkiksi Rikosuhripäivystykseen tai Tukinaiseen. Useimmat ovat naisia ja he haluavat varmistaa, onko heidän paha olonsa ja kokemus ”oikeanlainen” sen tilanteen takia, johon he ovat joutuneet. (Vilka 2011, 82, 84.)

Vaikka seksuaalinen häirintä on asianomistajarikos, eli esimerkiksi rikosilmoituksen tekemiseen tai työsuojeluilmoituksen tekemiseen tarvitaan häirinnän kohteeksi joutuneen henkilön lupa tai kyseisen henkilön on itse tehtävä se, esimerkiksi sosiaalityöntekijän viranomaisena ja kolmantena osapuolena on ilmoitettava häirintä- tai ahdistelutapauksesta, kun tapaus on todettu ensin luotettavaksi. Itä-Suomen aluehallintoviraston työsuojelun yksikön johtaja Rautio muistuttaa, että sosiaalityöntekijän ja muiden viranomaisten on työsuojelun valvonnasta ja työsuojeluyhteistoiminasta annetun lain mukaan yleensäkin ilmoitettava kaikista havaitsemistaan rikoksista poliisille. Samaisen lain mukaan vain, jos rikos tai laiminlyönti on vähäinen ja yleinen etu ei vaadi ilmoituksen tekemistä, se voidaan jättää tekemättä. Kuitenkin pienikin henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkaus tai psyykkinen väkivalta, voidaan kokea hyvin eri tavoin ja pienempikin loukkaus voidaan kokea vakavana. Ilmoituksen tehnyt esimerkiksi sosiaalityöntekijä saa työsuojelusta, jos ilmoitus on tehty sinne, lomakkeen

täytettäväksi ja jos työsuojelu toteaa rikoksen tapahtuneen, asia menee poliisitutkintaan. (TSValL 2006/44; Rautio 10.8.2017.)

5.4 Pahoinpitely

Erilaiset pahoinpitelyt esimerkiksi kiinnipitotilanteissa ovat eräs yleisimmistä työpaikkaväkivalta-
tegorioista. Haastateltu seksuaaliterapeutti toimi aikoinaan hoitajana, ennen kuin lopetti hoitajan työt
väkivaltaisuuden takia. Eräs hänen kokemuksistaan melkein katkaisi häneltä äänihuulet:

*”st: ...siinä kaksi hoitajaa ja kaksi asiakasta oltiin vesisängyssä ja tämä ei ollu minun asiakas
mut hän, niinkun, pääs otteesta tältä toiselta hoitajalta ja hänpä pyörähti kato niinkun minnuu
kohti ja potkas. Se potku osu tähän minun kaulalle ja sieltähän lähti, niinku [naurahtaa] repe-
s ja sillon, sillon mie jouvuin käymmään lääkäriissä, koska sitte tuntu, että tukkeuttuu kurkku ja
kaikki ja siihen kortisonii jouvuttiin laittamaan ja sit lääkärit kysy, että missä sie oot port-
sarina...Mie sanoin, et emmie portsari oo, mie oon hoitaja ja toimin hoitajaohjaajana tuola
yhessä yksikössä. Se oli, et voi herranen aika. Siinä oli se, että vuoden sain äänihuuliterapiaa*

h: Mmm. Siis katkesko sulla sieltä jottain vai tuota?

*st: Se lääkäri sano, että se on melkein katkennu, koska se, niinku, sitä täytyy jumpata, että se
saahhaan se, että ääni toimii, mut nytkii ku kuulet, miun ääni särkkyy ja tännään en oo puhunu
paljjoo, mitä nyt oon sopinu aikoja. Mutta se ääni särkkyy vaan, koska se äänihuuli ei niinkun
toimi normaalilla tavalla, vaikka on vuoden terapia takana ja yritettiin siinä saaha sitä josta-
vuutta siihen äänihuulleen, huulille”*

Rikoslaissa pahoinpitelyt on jaoteltu lieväksi pahoinpitelyksi, pahoinpitelyksi ja törkeäksi pahoinpi-
telyksi¹⁴. Edellisen lainauksen seksuaaliterapeutti on ollut myös tilanteessa, jossa hänet lyötiin alas
tuolilta, jolla hän oli ollut laittamassa koristeita ylös juhlaa varten, jonka seurauksena hän menetti
tajuntansa hetkeksi.

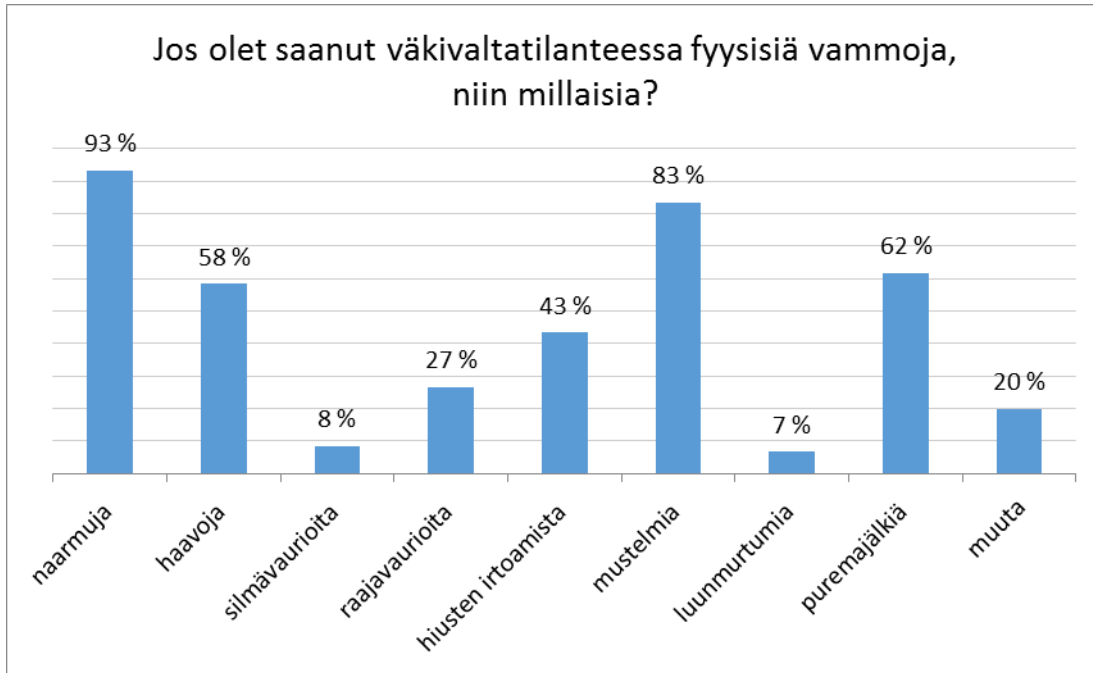
¹⁴ Rikoslaissa on myös erikseen vammantuottamus-pykälä (21 luvun 10 §), jossa on otettu huomioon tekijän huolimattomuus. Erityishuollossa haastatellut ja kyselyyn vastanneet sanoivat monien tilanteiden olevan tahattomia huitaisuja tai raapaisuja. Selvytyden vuoksi käsittelemme asian kuitenkin tässä pahoinpitelyn eri asteina.

”st: Siitä minun taskusta kännykkä lens, se mikä oli niinku apu, hälytetään apua, kännykkä lens toiselle puolelle siitä, tuon, oven alta ja mie niinku vähän vähäks aikkoo menetin tajunnan. Heräsin siihen, tajjuun kun nuori istuu miun vieressä ja mie rähmötän siellä lattialla, koska se pamahushan oli kova, ku sieltä tullaan, kuule, täysillä siihen lattijaan”

Rikoslaissa (21:5) sanotaan selvästi, että pahoinpitelyksi katsotaan sellainen, jossa toinen ”vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan” ja törkeäksi pahoinpitely (21:6.1.1) muuttuu jos ”aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila”. (RL 1889/39.)

Korkeimman oikeuden päätettäväksi päätyi tapaus, jossa kehitysvammainen oli vuonna 1992 kehitysvammalaitoksessa hyökännyt saunotustilanteessa työntekijän kimppuun, jonka seurauksena työntekijä oli saanut oikeaan käteen puremavamman ja hänen ranteensa oli nyrjähtänyt. Nämä oli korvattu tapaturmavakuutuslain nojalla. Kuitenkin työntekijän oikean käden vaivat olivat jatkuneet ja vähitellen vaikeutuneet ja aiheuttaneet hänelle pysyvän työkyvyttömyyden. Tutkimuksissa ei ensin huomattu mitään syytä tälle mutta myöhemmin työntekijällä todettiin RSD-oireyhtymä¹⁵. Tätä vakuutusyhtiö kieltäytyi korvaamasta vedoten siihen, että vaivat eivät olleet seurausta vuonna 1992 sattuneesta tapauksesta. Työntekijä kuitenkin haki päätökseen muutosta tapaturmalautakunnalta, joka totesi RSD:n johtuneen kyseisestä tapauksesta. Tapaus palautui vakuutusosoikeuteen, joka vielä vuonna 1995 ja 2007 päätyi kielteisiin tuloksiin. Työntekijä sai valitusluvan korkeimpaan oikeuteen. Monet eri kirurgian ja käsikirurgian erikoislääkärit, ortopedi, sosiaali- ja terveystieteiden lupa- ja valvontaviraston asiantuntija sekä fysiatrian erikoislääkärit puolsivat sitä, että RSD-oireyhtymä oli vuonna 1992 sattuneen tapauksen seurausta. Kaiken tämän jälkeen korkein oikeus katsoi, että työntekijän työkyvyttömyyden aiheuttanut RSD-oireyhtymä oli seurausta vuonna 1992 saunotuksen yhteydessä sattuneesta väkivaltaisesta hyökkäyksestä. Korkein oikeus kumosi vakuutusosoikeuden päätöksen ja määräsi vakuutusyhtiön maksamaan työntekijälle lain mukaiset korvaukset. (KKO 2010:15)

¹⁵ RSD-oireyhtymä eli refleksidystrofia (reflektorinen sympaattinen dystrofia) on kipuoireyhtymä, johon liittyvät turvotus, nivelten jäykkyys ja sympaattisen hermoston toiminnan häiriö ihomuutoksineen. Laukaisevana tekijänä on usein trauma, josta ei tarvitse varsinaisesti jäädä isompia näkyviä jälkiä. (duodecimlehti.fi; finlex.fi, 2010:15)

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammatilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Laitosoloissa työntekijöihin kohdistuu kaikenlaista fyysistä väkivaltaa henkirikoksia lukuun ottamatta. Yleisimpiä fyysisiä vammoja ovat naarmut, haavat, hiusten kiskominen, mustelmat sekä puremiset. Tutkimuskyselyn muuta -kategoriassa vastaajat kirjoittivat kudosvaurioista, turvotuksista, potkimisesta, potkuista vatsaan myös raskaana ollessa, sylkemisestä, eritteillä heittelemisestä, nivelten sijoiltaan menosta, aivotärähdyksistä, kuristamisesta, lihasrepeämistä sekä selkävaurioita. Työtapa-turma- ja ammattitautilaki on ottanut huomioon työntekijän pahoinpitelyn ja siitä maksettavat korvaukset. Haastateltavan mukaan poliisi oli jossain vaiheessa koettanut informoida häntä, ettei työpaikkaväkivaltaa tule ottaa osana työtä:

” tt1: Ehkä se ite lähinnä aattellee sillee, et ok, jos joku kehitysvammanen minnuu lyö, et en mie varmaan syytteitä nosta, kerran kyllä poliisi sano, et, tai kysy, et halluutko nosttaa syytteen ja mie, et een minä, tämä kuulluu työhön, sit sano, et ei kuulu, et pitäs tehä rikosilmoitus. En minä sitä varmaan tekis mut kait mie aattelisin nii, et mul ois työnantajan puolesta vaikka joku vakuutus tai joku tämmönen, et jos tulee vaikkka joku mustelma tai mitä tahansa työtapa-turmia, et mie saisin siitä jonku korvauksen, koska siitä voi tulla mulle huomattavvaa rahallista haittaa. Jos mie joka ikisestä lyönnistä tai potkusta mitä mie asiakkaan toimesta [hymähtää] saan, ni aika monta juttuu ois pitäny viijä etteenpäin, et kellä riittää aika semmosseen, ainakkaa tällä [työpaikan] alueella, täällä on tosi paljon aggressiivisia asiakkaita ”

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Haastatteluissa työntekijät kertoivat hyvin niukasti heillä olevan mitään työstä johtuvia psyykkisiä oireita. Kuitenkin anonymimmän kyselytutkimuksen tulosten avoimet osuudet kertovat, että erilaisia oireita on kuin onkin melko monella paniikkikohtauksia lukuun ottamatta. Yleisimpiä seurauksia ovat univaikeudet, stressi, työhaluttomuus sekä fyysiset oireet, jonka kohdalla esimerkkinä mainittiin suluissa päänsärky, painonvaihtelu ynnä muuta. Muita-kategoriaan vastaajat olivat kirjoittaneet esimerkiksi tuntevansa kiukkua työnantajaa kohtaan, ”*esimiesten suhtautuminen väkivaltaan tai sen uhan kokemiseen on ollut masentava*”, toinen vastaaja ”*ei ole halunnut mennä hakattavaksi töihin*” sekä ”*pelkoa syntymättömän vauvan menetyksestä*”.

Haastatelluista muun muassa seksuaaliterapeutti kertoi psyykkisen väkivallan olevan myös jatkuvaa varuillaan oloa, asiakkaan ja työntekijän jatkuvaa henkistä tahtojen taistelua olla tuntematta ja näyttämättä pelkoa työtehtäviä suoritettaessa.

*” st: ...se henkinen tulloo siinä myös, että hyö kokeilee...että hyö vie meijät, niinkun...ihan **ra-jalle**. Sinä joutut koht...mieti, se on jo henkistä, että sie joutut menemään haasteellisen ihmisen huoneeseen tekemään asioita hyvin kylmän viileästi, näyttämättä pelkoa, koska pelko on hormoni, se jos tulee, hyö on niin primitiivisiä, he **tuntevat** sen, **näkevät** sen, et hei, sinä pelkää, minä hyökkään päälle, minä varmistan sen, että sinä **todella**, niinkun, minä pääsen sen tilanteen*

herraks, minä sanon sen, niinku asiakas miettii, tai se olettaa, että minä sanon sen viimeisen sanan. Ni kun se pelon hallitseminen, ettei se pääse silleen tulemaan semmosena...

h: Läpi?

st: Mmm."

Sosiaali- ja terveysministeriön Väkivallan uhka työelämässä -jaosto suositteli vuonna 2014 julkaiseman raportissaan silloisista rikos- ja työturvallisuuslaeista ja niiden puutteista huolimatta, että muun muassa kehitysvammaisten parissa työskentelevät jättäisivät nostamatta syytteet asiakkaidensa tekemistä lievistä pahoinpitelyistä. Jaosto kirjoitti, että tapauksissa, joissa esimerkiksi kehitysvammainen asiakas huitomalla tai lyömällä vammoja aiheuttamatta todennäköisesti jätettäisiin syyntakeettomana rangaistukseen tuomitsematta, työntekijän ei tulisi edes tehdä rikosilmoitusta. Jaosto kirjoittaa, että *"[n]äiden potilasryhmien osalta on perusteltua soveltaa toimenpiteistä luopumissäännöksiä [ja] tarkoituksenmukaisempaa olisi, että mainitut tapaukset karsiutuisivat rikosoikeudellisesta järjestelmästä pois jo siinä vaiheessa, kun työpaikalla harkittaisiin rikosilmoituksen tekoa"*. (stm.fi 2014, 25-26.)

Millaisen viestin tällainen suositus antaa erityishuollossa työskenteleville ammattilaisille? Työssä kohdattu lievä pahoinpitely on lain mukaan virallisen syytteen alainen rikos, jonka ansiosta syyttäjä voi nostaa syytteen työtehtävissä olleeseen henkilöön kohdistuneen väkivallan takia (RL 1889/39 16 §) vaikei asianomistaja vaatisikaan rangaistusta. Sen ansiosta työnantaja tai kuka tahansa muu henkilö voi aloittaa oikeudellisen proseduurin väkivaltaa kohdanneen työntekijän puolesta vähentäen työntekijän vastuuta asiassa (stm.fi 2014, 49), *vaikka asianomistaja sitä vastustaisi*. Haastatellun rikoskomisarion mukaan, vaikka asianomistajalla on parhaat faktatiedot tapahtuneesta, joita poliisi pyrkii ensisijaisesti käyttämään, se ei estä sitä, että joku muukin tekisi rikosilmoituksen väkivaltatilanteesta. Toisen ilmoittaessa rikoksesta, poliisi ei voi tietää, onko asianomistajalla rangaistusvaatimusta, joten heidän on selvitettävä se erikseen. Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin hallintojohtajan, Johanna Sorvettulan, mukaan lievän pahoinpitelyn muuttuminen virallisen syytteen alaiseksi on suonut enemmän toimintamahdollisuuksia ja sillä on ollut ennaltaehkäisevä vaikutus. (stm.fi 2014, 56)

Kenties tällaisten viestien seurauksena iso osa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisista kokee, että työpaikkaväkivaltailmoitusten ja raportointien teko on jossain määrin turhaa. Asiassa kuultiin Sorvettulaa, jonka mukaan työpaikkaväkivalta on lisääntynyt paljon ja vuonna 2013 voimassa ollut

lainsäädäntö oli vanhentunutta. Hänen mukaansa työturvallisuuslain tulisi olla heti seuraava perustuslaista. Sorvettula peräänkuuluttikin paitsi työntekijöille oikeutta turvalliseen työpaikkaan, myös oikeuksia väkivallan kohteena oleville muille potilaille. Kuitenkin eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan potilaan itsemääräämisoikeus ajaa työturvallisuuden edelle. Väkivaltataapauksissa oikeuksia tuntuu Sorvettulan mukaan olevan vain itse väkivallan tekijällä. Sorvettulan mukaan työpaikkaväkivaltatilanteissa aggressiivisina osapuolina voivat olla paitsi asiakkaat, myös asiakkaiden omaiset. Ensin tilanne koetetaan hoitaa puhumalla mutta jos väkivalta on jo alkanut, Sorvettulan mukaan, vaikka asiakkaan itsemääräämisoikeuksia on laajennettu, heidän tulee sairaalassa ensin hoitaa asiakas siihen kuntoon, että häntä voidaan hoitaa. Tämä tarkoittaa kiinnipitämistä, rauhoittelua, rauhoittumishuoneeseen vienti ja viimeisinä keinoina rauhoittavia aineita ja poikkeusluvalla lepositeitä. Osaltaan tilannetta vaikeuttaa vähennetty henkilöstömäärä mutta tilannetta koetetaan parantaa lisäämällä koulutusta, toimintatapaohjeita muuttamalla ja kutsumalla vartijat etukäteen, jos henkilö tiedetään aggressiiviseksi. Aina erityishuollossa ei kuitenkaan ole erillisiä vartijoita, jotka voisi kutsua avuksi. Sorvettula sanoo, että heidän toimintansa on eduskunnan oikeusasiamiehen kannanottojen vastaisia mutta siitä johtuvat ongelmat ovat kuitenkin johdon ongelmia, eivät yksittäisten työntekijöiden.

¹⁶(stm.fi 2014, 54-55.)

Rikoslain 21 luvun 6 §:n törkeäksi pahoinpitelyksi on luokiteltu sellainen teko, jossa käytetään ”ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä”. Olipa henkilö kehitysvammaisen tai ei, esimerkiksi päähän paukautettu kivi tai metalliputki voi saada aikaan pahaa jälkeä ja olla varsin kohtalokas. Haastateltujen mukaan heitä vastaan on hyökätty tai heitelty vaikka mitä erilaisimmilla tavaroilla.

”[useampi tt]: tuolin, vaatekaapin putkella, kivellä heittää, halolla heittää

tt1: onha niitä vaikka minkälaista välinettä

tt4: pyörätuolilla päälle ajaminen [nauraa]

tt1: tekopeniksellä on heitetty päähän työntekijää, et se on miun mielestä aika... dildo oli lentäny, yhenlainen työtaturma [naurua]”

¹⁶ Ks. luku 4.2.2 vuonna 2016 voimaan tuli Työtaturma- ja ammattitautilaki.

Henkilökunta karsii asiakkaiden tavaroista ja laitoksen tiloista saatavilta kaikki mahdolliset esineet, joilla asiakkaat voivat aiheuttaa vahinkoa itselleen tai muille. Haastateltujen työntekijöiden mukaan asiakkaat ovat kuitenkin varsin kekseliäitä tarpeen vaatiessa ja tämän lisäksi he hoitojaksoille tullessaan tuovat kotoa erilaisia vaarallisiksikin luokiteltavia esineitä kuten esimerkiksi saksia ja muita teräesineitä.

5.5 Henkirikokset

Vaikka henkirikokset ovat kehitysvammaisten tekemien rikosten maailmassa ääriesimerkki, haluan korostaa seuraavilla esimerkeillä, etteivät ne kuitenkaan ole tuntemattomia. Männynsalon (et al. 2009, 284) tutkimusten mukaan Suomessa kehitysvammaisista tuomituista 16 % tuomittiin henkirikoksista. Kansainvälisten vastaavien tutkimusten mukaan prosentit olivat esimerkiksi Japanissa 12.5 % vuonna 1995 ja vuonna 2006 15.5 %. Ensimmäinen esimerkitapauksista ei suuntautunut laitostyöntekijöitä kohtaan mutta kuitenkin kuvauksen perusteella voi päätellä, että tapaus sattui perhekohtaisesti, ja siten murhayritys kohdistui myös toisaalla työskenteleviä alan ammattilaisina toimivia perhetyöntekijöitä vastaan. Männynsalon (et al. 2009) mukaan iso osa (45 %) laitosten ulkopuolisista rikoksista tuomituista kehitysvammaisista oli alkoholin vaikutuksen alaisia ja 68 % oli ylipäänsä jonkin päihteen käyttäjiä tai alaisena (ks. liite 6) rikosten teon aikaan. Samaisen tutkimuksen (ks. liite 5) mukaan kehitysvammaisten kaikista yhteenlasketuista väkivaltarikoksista 41 % oli tuhopolttoja. (Männynsalon et al. 2009, 282.) Vaikka alla olevan ensimmäisen esimerkin rikosnimikkeenä on murha, molemmat murhat toteutettiin tuhopoltolla.

Etelä-Pohjanmaalla vuonna 2011 lievästi kehitysvammaisen telkesi neljä muuta kehitysvammaista henkilöä sisään puurakenteisen talon yläkertaan ja sytytti talon palamaan teljetyn huoneiston lähellä tahallaan muun muassa papereilla. Sytytettyään tulipalon, syytetty oli poistunut talosta kertomatta asiasta toisille muualla talossa vielä nukkuville kolmelle henkilölle. Koska talon toisessa kerroksessa ei ollut muita poistumisteitä ja ainoan ikkunan alla ei ollut tikkaita, kaksi henkilöä kuoli palovammoihin ja häämyrkytykseen ja muihin palokaasuihin ja kaksi pelastui hypättyään ikkunasta mutta toiselle selviytyneistä aiheutui hypystä muun muassa selkänikaman painaumuksia ja toisen alaraajat halvautuivat. Toinen kuolleista oli liikuntarajoitteinen, jonka seikan syytetty tiesi. (Edilex.fi 2012, b.)

Käräjäoikeus määräsi syytetyn mielentilatutkimukseen ja otti huomioon lievän kehitysvammaisuuden. Käräjäoikeus tuomitsi syytetyn käyttäen rikoslain 6 luvun 8.2 §:n lieventämismomenttia, jonka

mukaan alentuneen syyntakeisuuden perusteella tuomiota voidaan antaa kolme neljänestä tavallisesta tuomiosta (RL 1889/39). Käräjäoikeus lievensi tuomiota alentuneen syyntakeisuuden perusteella ja antoi tuomioksi kahdesta murhasta ja kahdesta murhayrityksestä elinkautisen sijaan 15 vuotta vankeutta. Syytetty valitti hovioikeuteen ja vaati tuomiota alennettavaksi lievän kehitysvammaisuuden, todetun harhaisuuden, asosiaalisuuden ja alkoholiongelman takia. Syytetyn ei kuitenkaan todettu olleen tekohetkellä mielisairas. Vaasan hovioikeus vuonna 2012 kuitenkin katsoi rikoksen olleen niin törkeällä tavalla ja tahallisesti tehty tuhotyö, kaksoismurha ja kahden murhan yritys, että päätyi katsomaan tapausta rikoslain 8.3 §:n kantilta, jonka mukaan alentunut syyntakeisuus ei vaikuta annettavaan enimmäisrangaistukseen. Tämä tarkoittaa sitä, että kehitysvammaisellekin voidaan tarvittaessa antaa elinkautinen. Hovioikeus tuomitsikin kehitysvammaisen syytetyn elinkautiseen vankeuteen. (Edilex.fi 2012, b.)

Elinkautista vankeutta perustellaan Piirtolan mukaan alentuneesti syyntakeiselle annettavaksi erityisesti silloin, kun teko on kohdistunut esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan kaltaisessa tapauksessa useisiin puolustuskyvyttömiin henkilöihin ja tekijälle erityisen läheisiin henkilöihin, teko on tehty erityisen harkitusti tai että teko on tehty poikkeuksellisen törkeällä tavalla sekä johon liittyy törkeä tuhotyö (Piirtola 2004, 330).

Toisessa tapauksessa Pirkanmaalla lievästi kehitysvammainen aikuinen mies oli lyönyt toista miestä lähes 14 kilogramman painoisella kivellä päähän useita kertoja. Kehitysvammainen mies oli ensin kaatanut toisen maahan lyömällä jollain esineellä miestä takaraivoon ja oli sen jälkeen hakannut toista miestä kasvoihin kivellä. Poliisin esitutkinnan mukaan syytetty ei ollut lopettanut siinä vaiheessa, kun uhri oli alkanut korista, vaan oli jatkanut lyömistä. Poliisin ja oikeusistuimen mukaan tämä oli osoitus ”sitkeästä surmaamispyrkimyksestä”. (Edilex.fi 2016.)

Erikoista tässä tapauksessa on se, että THL:n ja Tampereen yliopistollisen sairaalan oikeuspsykiatrian vastuuyksikössä mielentilatutkimuksen tehneiden lääkäreiden johtopäätökset syytetyn mielentilasta poikkeavat toisistaan. THL:n lausunnon mukaan syytetyllä oli jo varhaislapsuudessa ollut kehitysviivästymää ja että hänellä on todettu hermoston rappeutuma aivoissa, joka oli huonontanut käytöksen hallintaa merkittävästi. THL:n mukaan syytetyllä oli ennen kouluikää todettu impulsiivisuutta ja kontrolloimattomuutta. Mielentilatutkimuksessa todettiin, että hänellä on aivojen kuoriosan surkastumista ja hänen älyllinen suorituskykynsä on heikkolahjaisen tasoa alempi. Lisäksi hänellä oli ollut tuhoisaa, kontrolloimatonta käytöstä myös päihteettä osasto-olosuhteissa. (Edilex.fi 2016.)

Tampereen yliopistollisen sairaalan oikeuspsykiatrian vastuuyksikkö sen sijaan katsoi arviossaan, että syytetyn pitkäaikainen ja runsas päihteiden käyttö oli heikentänyt hänen heikkolahjaista tilaansa entisestään. Lisäksi päihteiden todettiin pahentaneen persoonallisuushäiriötä ja heikentäneen impulsikontrollia ja alentaneen aggressiivisen käyttäytymisen rajaa. Tämän takia yliopistollisen sairaalan oikeuspsykiatria oli sitä mieltä, että ilman päihteiden pitkäaikaista ja runsasta käyttöä, syytetty ei olisi tehnyt rikosta. Oikeuspsykiatrian yksikkö totesi, että heikkolahjaisuus, päihteet ja persoonallisuushäiriöt ovat voineet jossain määrin alentaa syytetyn kykyä arvioida tekonsa seurauksia mutta eivät niin paljoa, että hänet olisi voitu katsoa alentuneesti syyntakeiseksi. Hovioikeus päätyi käräjäoikeuden tavoin siihen tulokseen, että syytetty oli alentuneesti syyntakeinen, koska tällä oli aikaisemminkin ollut pitkäaikaisesti heikko impulssikontrolli myös päihteettömissä oloissa. Lehtitietojen mukaan käräjäoikeus oli aikaisemmin tuominnut syytetyn kahdeksan vuoden vankeuteen taposta ja maksamaan uhrin omaisille 68 000 euroa korvausta (TS 4.2.2016). Hovioikeus kuitenkin tuomitsi syytetyn murhasta 11 vuodeksi vankeuteen. (Edilex.fi 2016.)

Lisäksi mielentilalausuntoja tutkinut Havula kirjoitti tapauksesta, jossa eräällä kehitysvammaisella miehellä oli pääririkoksenaan henkirikos. Murhan lisäksi häntä syytettiin tuhotyöstä, vahingonteosta sekä seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Henkirikoksen uhrina oli ollut 8-vuotias poika ja teon taustalla olivat olleet vahvat pedofiiliset tuntemukset. Mielentilalausunnon mukaan tutkittava oli suhtautunut tekoihinsa Havulan lainauksen mukaan ”toisaalta kauhistelevasti ja vakavasti, toisaalta oudolla tavalla huvittuneesti”. Häntä oli aikaisemmin syytetty nuorena henkilönä törkeästä rattijuopumuksesta ja liikenne rikkomuksesta sekä kahdesta murhapoltosta, joista kaikista hänet oli syyntakeettomana jätetty tuomitsematta. Sen sijaan hänet oli määrätty tahdonvastaiseen erityishuoltoon. (Havula 2004, 93-94.)

6. VÄKIVALTA KEHITYSVAMMATYÖSSÄ

6.1 Väkivaltaisuuden syyt

Kehitysvammaisten väkivaltaisuudessa ei tule ottaa huomioon vain suoranaista työntekijöitä kohtaan suunnattua väkivaltaa. Huomioon on otettava myös kehitysvammaisten itseä vahingoittavat ja esi-
neitä tuhoava käytös, koska näissä tilanteissa henkilökunnan on mentävä väliin ja estettävä tällainen
käytös. Näissä estämistilanteissa tulevat suurelta osin työntekijöihin kohdistuvista tahattomista ja jos-
kus myös tahallisista työpaikkaväkivaltilanteista. Kyselyyn vastanneista 94.5 % oli ollut itse työ-
paikkaväkivallan kohteena.

Haastateltujen sanoin, syyt kehitysvammaisten väkivaltaisuuksille on ”miljoonia”. Koskentausta on
jaotellut artikkelissaan syyt sosiaalisiin, psykologisiin, perinnöllisiin ja neurobiologisiin sekä so-
maattisiin tekijöihin. Tavallisimmat syyt haastavalle käyttäytymiselle liittyvät tarpeeseen paeta liian
ahdistavaa tai vaativaa sosiaalista tilannetta. (Koskentausta, 2006, 4828.) Henkilökunnan huomion
haku ei-toivotulla käytöksellä ja toivo ja halu päästä tekemästä jotain sellaista, joka olisi ohjelmassa
seuraavaksi, kuten ulkoilu, pesulla käynti, vaipan vaihto tai lähtö jonnekin toimintaan ovat hyvin
yleisiä syyt. Näissä tilanteissa aggressiivisuus on tavallaan tahallista, koska asiakas tietoisesti koettaa
päästä tekemästä jotain tai saada jotain estetyksi. Tahatonta se on siinä mielessä, että kun henkilö-
kunta sitten koettaa saada asiakasta toimimaan sovittujen ohjeiden tai hoitojen mukaisesti, kehitys-
vammaisen vastustelu ilmenee esimerkiksi rimpuiluna, huitomisena tai potkimisena, väkivaltaisuus-
den kohteeksi voi joutua kuka tahansa henkilökunnasta, joka siihen tilanteeseen tulee eli se ei koh-
distunut keneenkään tiettyyn henkilöön. Sosiaaliohjaaja kertoi kehitysvammaisesta naisesta, joka
vain halusi riehumisella kiinnittää samassa huoneessa olleiden miesten huomion.

*”so: ...yks asiakas saatto, niinku riehhaantuu, riehhaantuu esimerkiks siitä, että kun olttiin
vaikka siinä ruokailutilassa, missä oli paljon ääniä ja hän vaikka huomasi, ku oli nuori nainen
kysseessä ni, ni nuoret miehet hän huomasi ja sit hää saatto innostuu siitä ja toki hän halluu
huomijoo ja mennee vähän niinku uhallaan härkkäämmään siihen ni, sit tavallaan, et hää
saatto ruveta potkiutummaan, lautaset lenti ja niinku, kiljailemaan ja vaikka miten otat
kiini, ni hää ku mutkuuntuu ja on pitkin poikin siellä lattioilla...”*

Kommunikaation rajallisuus monen kehitysvammaisen kohdalla ja se, ettei henkilökunta ymmärrä
mitä asiakas tarkoittaa, haluaa tai mikä on vialla, on haasteellista kaikista tukiviittomista ja

kuvakansioista huolimatta ja tämä turhauttaa molempia osapuolia mutta erityisesti kehitysvammaista itseään ja aiheuttaa aggressiota. Koskentaustan mukaan tutkimustuloksia kommunikaation rajallisuuden aiheuttamasta väkivaltaisuudesta on ollut molempiin suuntiin; toisten tutkimusten mukaan kommunikaation rajoittuneisuus aiheuttaisi lisää väkivaltaisuutta ja toisten tutkimusten mukaan sillä ei ole mitään vaikutusta (2006, 4828).

Suomikin on muiden länsivaltojen tavoin kovaa vauhtia muotoutumassa uusliberalistiseksi yhteiskunnaksi. Antikainen-Juntunen kirjoittaa, että uusliberalismissa asiakkaat halutaan nähdä vapaina henkilöinä, jotka kykenevät suunnittelemaan omaa toimintaansa ja ottamaan vastuun siitä. Liittäminen yhteiskuntaan tapahtuu henkilökohtaisten suunnitelmien avulla ja sellaisten, kuten kehitysvammaiset, jotka eivät aina pysty kantamaan vastuutaan ja hoitamaan omaa osuuttaan, kontrollin lisäys lisää myös vastustusta ja tunnetta, että työntekijä on vihollinen. (Antikainen-Juntunen 2009,45.) Kehitysvammaisten oikeuksia laajentava itsemääräämisoikeus on askel siihen suuntaan. Kuitenkin aikaisemmin harjoittelujaksone aikana eräs pienten lasten hoitajista sanoi niin mieleenpainuvasti, että suuri osa heidän asiakkaistaan ei osaa valita kuin maidon ja piimän väliltä. Haastatelluista kehitysvamma-alan työntekijöistä kaikki mainitsivat kommunikaatiovaikeudet yhtenä aggressiivisuutta lisäävänä tekijänä. Haastatellun seksuaaliterapeutin mukaan, jonka myös Koskentausta on artikkelissaan (2006, 4828) vahvistanut, väkivaltaisuutta voitaisiin saada vähennettyä, jos asiakkailta kysyttäisiin enemmän näiden mielipiteitä;

”st: Jotta mitä haluaisit tehdä ja anna ne vaihtoehot, kolme vaihtoehtoa. Eli ne on niinku niin erilaista, sit jos mie tiedän, että minulla on asiakas, joka ei selviä valintatilanteesta, sitten minä luon hänelle kysymyksen: hei, haluaisitko, että lähdetäs ulos kävelemään? Ne osaa sanoa, että haluan, no niin...Jos sanoo, että ei, ni sitten minä kysysin, että no, hei, mitä sinä haluaisit tehdä? Eli niinkun, ei pakoteta, ei työnnetä selkää seinää vasten vaan annetaan häneltä tulla sen asian...se [itsemääräämisoikeus] on myös se hyvin tärkeä asia, jota myö joututaan aina miettimmään.”

*”em: No varmmaan yks semmonen iso asia on, niinku, kehitysvammasilla ihmisillä se, tämä kommunikaatio. Että heilä ei oo sitä ommaa kommunikaatiota silleen, et hyö pystysivät ilma-
semaan tarkkaan, mitä hyö haluaa esimerkiks, ei oo keinoja, varsinkki niinku, aikuisilla. Nythä nuorilla ja lapsilla on aina vaihtoehtosia kommunikaatiomenetelmiä. Siihe aikaan ku mie olin sielä töissä, ni sielä ei välttämättä tämmösillä aikuisilla ja iäkkäämmillä, niillä ei mittään semmosta ommaa kommunikaatiota ollu, piti arvuutella. Ja tottakai siinä tuskastuu ja*

raivostuu jos ei toinen ymmärrä mittään. Mut sitte ku ois se kommunikaatioasia selvä, ni se helpottaa hirmu monen kehitysvammasen elämää. Että tulee, niinku, kuulluksi ja voi ilmasta tahtonsa. Mikä on meile ihan itsestään selvä mut ei se kehitysvammaselle välttämättä oookkaa, ku jos ei oo kieltä mitä puhua”

” st: ...Hän puolustautui, niinkun, kuuluukin mut hänen tapansa puolustaa ni, ku ei ollu muita taitoja ku tulla päälle. Ei ollu sanoja ehkä, ei ollu ku kaikupuhetta, ni hänen täytyy jollakin tavalla tehdä selkeäks, että häntä suututtaa, häntä loukkaa. Ehkä se päälletulo oli se hänen juttu tehä se asia niin selkeäksi”

Itsensä vahingoittamisen estäminen kiinnipitämällä aiheuttaa monet väkivaltaisista tilanteista. Itsensä vahingoittaminen on yleisempää esimerkiksi autisteilla, Prader-Willin ja Cornelia de Langen oireyhtymää sairastavilla (Koskentausta, 2006, 4829). Kehitysvammaiset koettavat hakea erilaisia tunteuksia ja henkilökunnan huomiota vahingoittamalla itseään. Vaikka alun perin huomion hakeminen ei olisikaan ollut kehitysvammaisen tarkoitus, he voivat oppia myös hakemaan henkilökunnan huomiota sen jälkeen, kun henkilökunta toistuvasti keskeyttää itsensä vahingoittamisen. Vaikkei esillä olisikaan mitään teräviä saksia tai muita esineitä, itseä koetetaan vahingoittaa aivan millä esineillä tahansa mitä huoneista löydetään: syömällä esimerkiksi ruuveja, nauvoja tai verhojen pidikkeitä, jonka lisäksi työntekijät ovat todistaneet joukon muita keinoja:

”tt2: nii, tää yks kuristaa itteesä tämmösillä oven tiivistteillä

tt1: eikös joku syöny avvaimien nastoja?

tt3: ja sit yleisempiä on, että purraan ja hakataan päätä lattijjaan tai seinnään, ne on ehkä ne ylleisimmät

tt2: nii, ne muut on tavallaan fiksumpien kehitysvammasten, tämmöset ihan itsetuhoset, viiltelyt ja hirttäytymiset ja ihan laijasta laittaaan, on ollu ihan vaikka minkälaista yritystä, kielet nielassu

tt3: yritetty ainakkii

tt2: nii, yritetty, syöty räsymattoo suu täytteen, nii ettei henki kule, ihan laijasta laittaaan.”

Kaikki tilanteet asiakastyössä ovat vuorovaikutustilanteita. Osapuolia on kaksi tai useampia määrittelemässä, miten tilanne etenee ja sujuu. Väkivaltaisuus ei siis välttämättä ole kiinni vain kehitysvammaisesta, vaan siihen voi vaikuttaa hyvin suurelta osin henkilökunnan suhtautuminen, käytös, eleet, ilmeet, sanat ja äänenpaino (Weizmann-Henelius 1997, 63). Vuorovaikutus sisältää siis sanallista ja sanatonta viestintää, jossa henkilökunnan jäsenen keho ilmaisee mitä hän on oikeasti asiasta mieltä, tulipa suusta mitä sanoja tahansa. Kasvojen mikroilmeet ilmaisevat usein enemmän kuin puhutut sanat ja sellaiset henkilöt, joiden kommunikaatio on syystä tai toisesta erilainen kuin valtaväestön tai selviytyminen riippuu niiden lukutaidosta, ovat taitavia lukemaan näitä mikroilmeitä. Haastateltu seksuaaliterapeutti oli käynyt omissa opinnoissaan asiaa läpi ja huomannut sen myös töissä, miten oleellisen tärkeää on olla mahdollisimman provosoimaton ilmeillä, eleillä tai sanoilla sellaisten asiakkaiden kanssa, joilla tiedetään olevan haastavaa käytöstä. Myös tietynlainen auktoriteettiaseman osoittaminen ja korostaminen voivat nostaa vastarintahalun kehitysvammaisessa hyvin nopeasti esille.

” st: ...semmonen tietotaito ja semmonen tunnemaailman hallitseminen ja tunnemaailmassa näkeminen, asiakkuuden näkeminen on hirvveen tärkeä. Ja se päteminen, minä-kuvio, että minä tiedän, kuinka tämä asia hoidetaan, se on se viimeinen työväline [naurahtaa], että se pitää sitä jättää pois, tuonne takavasemmalle ja kohdata se ihminen ihmisenä ja niine puutteineen ja osata myös hallita oma tunneskaala. Nykysin oon puhunu paljon, että olla tyhjä, niin tyhjä tunteista ku olla ja voi...Tosi viilipyttymäinen, tosi alhaalla kädet, käsi ku nousee, sinä viestität jo jotain. Katse ku muuttuu, sinä viestität jo jotain, ilme ku muuttuu, lihakset ruppee liikehtimään, sinä viestität jo jotain. Mieti. Mie aina joskus, ahh, mitä tuli tehtty [naurahtaa]”

”st: ...opiskelin ratkasukeskeistä neuropsykiatrista valmennusta...nyt oon pystynyt auttamaan paljon ihmisiä, jotka tekee autismikirjon kanssa töitä. Ja miten paljon myö omalla keholla, omalla tunnemaailmalla, omalla ilmeellä, eleillä vaikuttamme vastakkaiseen ihmiseen, miten hää toimii”

6.2 Työyhteisön ja muun ympäristön reagointi väkivaltaan

6.2.1 Ilmoitusten teko ja työyhteisön suhtautuminen

Sosiaalityöntekijät ja kaikki muutkin sosiaali- ja terveysalalla toimijat ovat monesti huolissaan asiakkaiden oikeuksien toteutumisesta ja eivät osittain kehitysvammaisuuden ja oikeuksien polkemisen

pelossa halua tai ilkeä tehdä työsuojelu tai rikosilmoituksia työpaikkaväkivallasta. Eräänä syynä ilmoittamattomuudelle on se, että väkivaltaa on niin paljon, että työntekijät ovat turtuneet siihen ja miettivät vain sitä, että jos he tekisivät jokaisesta mustelmasta tai kuhmusta työsuojelu- tai rikosilmoituksen, he joutuisivat ison osan työajastaan tekemään ilmoituksia ja osallistumaan koko sitä seuraavaan proseduriin.

Kuten kirjoitin jo tutkielman alussa luvussa 2.2, että ollessani harjoittelussa erityishuollossa, havaitsin, ettei sanaa väkivalta käytetä, vaikka sitä esiintyi selvästi. Sen sijaan käytettiin termiä haastava käytös. Tähän käytäntöön sain kyselytuloksissa vastauksen. Erään vastaajan mukaan heitä on kielletty käyttämästä sanaa väkivalta.

”Keh.vammatyössä vähätellään väkivaltatapauksia räikeästi, esimies/johtotasolla vähätellään tapahtuvia tilanteita, syyllistetään henkilökuntaa, kielletään väkivalta tilanteiden tapahtuminen ja kiellettiin väkivalta-sanon käyttö. Jos työntekijä ei hyväksy olla väkivallan kohteena niin työntekijä siirretään pois ennemmin kuin puututtaisiin itse ongelmaan.”

Tutkimuskyselyyn vastanneista 22 % ilmoitti, että kokee työpaikkaväkivallan kuuluvan työn luonteeseen ja se on vain kestävä. Vastaajista 77 % ilmoitti, ettei suvaitse sitä ja tekee ilmoituksen useimmiten tai aina. Joukossa oli myös 2 % vastaajia, jotka sulkevat väkivallalta silmänsä.¹⁷ Seuraavaksi kyselyssä kehoitettiin vastaajia miettimään sellaisia tapauksia, jotka heidän mielestään olisivat vaatineet työsuojelun tai työnantajan taholta jatkotoimenpiteitä. Tällöin työsuojeluilmoituksen ilmoitti tehneensä 42 % vastaajista. Tutkimuskyselyn hoitohenkilöistä, eli lähi-/perus- ja sairaanhoitajat, kaikki vastasivat ilmoittaneensa työpaikalla väkivallasta, koska se on pakollista ja työntekijöitä on ohjeistettu tekemään niin. Kuitenkin kysymykseen ”jos ei ole raportoinut, niin miksi”, syiksi oli laitettu kiire ja raportoinnin vievän liikaa aikaa eli, vaikka jokainen vastasi ilmoittavansa, on tapauksia, joita ei ilmoiteta eteenpäin ainakaan virallisesti. Näitä ilmoittamattomia tapauksia ovat ilmeisesti sellaiset, joista ei jää fyysistä jälkeä. Haastatteluissa työntekijät kommentoivat myös väkivaltaisuuksia olevan niin paljon, että kaikesta raportointi veisi liikaa työaikaa.

”tt4: Nii, jos koskkoo tarppeeks, sanottaan näin, ni sitte, mut ei hipasusta vielä, koska se on aika aikkaa vieppää hommaa eikä kehttaa jäähä ylitöiks näitä värkkäämmään tänne. Sit jos

¹⁷ Ks. liite 8.

joskus muistaa ku o rauhallisempi tilanne, ni voihan niitä tehdä vaikka viis taikka kuus jäläki-kätteen”

”tt: ...Jokaisesta periaatteessa, ei vaan periaatteessa vaan piti tehdä jokaisesta ja se, siihenkii turtu sitte, että jos oli vaan joku, että pikkusen, pikkusen kopsahti jalakkaan, vaikka pikkusen potkasi, ni siitä tuli semmonen [tuhattaa], että pitikö, onko ihan pakko nyt pikkusen potkasta ku pittää HaiPro kirjottaa...Et siinä osas jo huumorin puolella, että rehellisesti en oo ees kirjottanu kaikista noista ihan pienimmistä. Eri assii, jos alakkaa just käit olla ihan verillä, revitynä verillä ja muuta mut sit se, siihe niiku tavallaan turtu, että ku taas.”

Myös muista ammattilaisista, eli ohjaajat ja muut sosionomin ammatikseen ilmoittaneista sekä esimies-tason henkilöt, yhtä lukuun ottamatta kaikki vastasivat kyselyssä ilmoittavansa aina väkivalta, koska se kuuluu työhön. Kielteisesti vastanneella syynä oli, että sääntö minne raportoida, on epäselvä. Kyselyyn vastanneet lisäksi ilmoittivat, että vasta raportoinnin myötä väkivalta tulee ilmi ja sitä kautta mahdollisesti vaikuttaa myönteisesti lisäresursseihin ja auttaa löytämään ratkaisuja tilanteisiin. Haastatteluun osallistuneet puolestaan olivat kyynisempiä ilmoittamisen vaikuttavuuden suhteen ja epäilivät sitä, ettei kaikkia ilmoituksia aina edes lueta. Eräs työntekijä kertoi, että oli jopa kirjoittanut osana ilmoitusta ”tt2: ...huhuu, lukkeeko täällä kukkaan näitä HaiProja?[naurua]”, saamatta siihen mitään vastausta.

Tiedon kyllä tiedettiin menevän lähimmälle esimiehelle mutta resursseihin sillä tai ilmoittamisilla ei huomattu olevan mitään vaikutusta. Kyselyvastausten mukaan suurin osa esimiehistä suhtautui ilmoitusten tekoon kyllä vakavasti ja kannustavasti, koska tietävät itsekin millainen tilanne ja asiakaskunta on, miettivät miten väkivaltaisuudet voitaisiin ehkäistä tulevaisuudessa sekä kertoi ilmoituksia luettavan viikkokokouksissa tai luettavan ääneen joka viikko. Vastanneista puolestaan noin viidesosalla oli esimiehiä, jotka suhtautuvat raportointiin joko välinpitämättömästi, syyllistäen työntekijää, jättäen tämän yksin, eivät suvaitse raporttien tekoa lainkaan tai katsovat väkivallan kuuluvat työhön. Kyselyn viimeisessä kohdassa, jossa vastanneet saivat kirjoittaa vapaasti mitä heille tuli aiheesta mieleen, hyvin monet työntekijät avasivat sanaisen arkkunsa ja silloin ei esimiehille ja johdolle satanut kiitosta väkivaltaan suhtautumisessa.

”Kun astun työpaikkani ovesta sisään, minut saa hakata, vaikka kuinka pahasti. Kun astun työpaikkani ovesta sisään, minua sitoo täys koskemattomuus. Esimiehet eivät käsittele väkivaltaa yksiköissä eikä palavereissa. Jos parissa kuukaudessa tehdään 650 Haipro-

työtapaturmailmoitusta ja mitään ei asialle tehdä niin jossain mättää ja pahasti. Olisi pitänyt tehdä rikosilmoitukset jokaisesta pienestäkin asiasta, mutta mitä se hyödyttää koska kehitysvammaisen ei ymmärrä ja johtoa ei kiinnosta.”

”Hoitajamitoitus liian alhainen, esimiehet vähättelevät asiaa ja pesevät kätensä asiasta. Tukea ei tule, hoitajapuutoksiin kohautetaan olkapäitä. Sysätään vastuu hoitajille.”

Haastatellun seksuaaliterapeutin mukaan edes työsuojeluviranomaiset eivät aikaisemmin uskoneet väkivaltaa olevan niin paljon kuin heiltä ilmoituksia tuli. Sen sijaan työsuojelussa epäiltiin työntekijöiden tekevät jotain väärin:

”st: Käsitys siitä, että tullaan päälle, lyyvvään, revittää, potkitaan...: Ei tää voi olla totta, onko se tämmöstä [sanoo muutetulla äänellä kuvastaen toisen sanomaksi]. Kunnes sille selvis se todellisuus, että on se totta, tätähän pittää ruveta käymmään ja tähän pittää saaha työvälaineitä ja sit pikku hiljaa se on kehittyny.

h: Syylistiks se työsuojelu työntekijöitä silloin?

*st: Nii, no alussa oli, että miten tää on mahdollista, mitä työ siellä teette. Ja niinku tämmönehän se oli, mut aika **pian** se muuttu. Ei tarvinnu kun muutama kerta kun sitä tuli sieltä, missä mejän kaverit oli, sitä läks sielttää tulemaan...Sit, et ei hyvänen aika, että täälähän kaikkialla, missä nää liikkuu ja sitten pikku hiljaa, niinku, heilekkii valkeni se...”*

Eräänä ilmoittamattomuuden syynä on se, että työntekijät miettivät asiaa siltä kantilta, että mitä rikosilmoituksen teko enää auttaa, ettei se kehitysvammaisen siitä paljoa miksikään muutu. Lisäksi haastatellun erityisluokanopettajan kommentissa tuli esille varmasti monien työntekijöiden ilmoittamista ehkäissyt ja monia askarruttanut seikka eli korvausten maksu ja kehitysvammaisten maksukyky. Rikosilmoitusten tekoa on ollut estämässä myös jälleen aikapulan lisäksi väkivaltaisuuksien runsaudenpula, vaikka haastatellulle työntekijälle jopa poliisi oli sanonut, etteivät pahoinpitelyt kuulu työhön.

*”eo: Se on varmaan vähän erilaista kumman näkökulmasta sitä kahtoo; jos on, niinku, **kehitysvammasesen** näkökulmasta, nii tietysti on hyvä, että sielä huomioidaan ne hänen kyyyt sillä tavalla mut sitten taas, jos ajattelee vaikka **uhrin** kannalta, nin sit se, että, että onhan hänellä oikeus sitten saada oikeutta tietyllä tavalla. Et just sitten se, että, että, et jonkinlaiset*

vahingonkorvaukset on uhrinkin, on hyvä saada ja hänellä on miusta, niinku, oikeus sitte siihen, siis just se. Mistä ne vahingonkorvausrahat sitten otetaan, että ei välttämättä, miust se ei oo eettisesti oikein, jos ne otetaan kehitysvamman pussista, jos hän ei sillä tavalla ymmärrä siten sitä asiaa”

”tt1: Ehkä se ite lähinnä aattellee sillee, et ok, jos joku kehitysvammanen minnuu lyö, et en mie varmaan syytteitä nosta, kerran kyllä poliisi sano, et, tai kysy, et halluutko nosttaa syytteen ja mie, et een minä, tämä kuulluu työhön, sit sano, et ei kuulu, et pitäis tehdä rikosilmoitus....Jos mie joka ikisestä lyönnistä tai potkusta mitä mie asiakkaan toimesta [hymähtää] saan, ni aika monta juttuu ois pitäny viijä etteenpäin, et kellä riittää aika semmosseen, ainakkaa tällä [työpaikan] alueella, täällä on tosi paljon aggressiivisia asiakkaita”

Ei kuitenkaan ole uhrin asia miettiä mistä hänelle mahdolliset korvaukset maksetaan, vaan miettiä, että työturvallisuus ja laki toteutuvat nyt ja tulevaisuudessa tai sitä, että korvausten maksun seurauksena tilannetta voitaisiin parantaa. Korvausasioissa kuitenkin, jos työnantajan vakuutus kieltäytyy jostain syystä maksamasta korvauksia, tulee valtio korvausvastuuseen edellä mainitun Valtiokonttorin rikosvahingon muodossa, kun rikos on tapahtunut töissä ja syytetty on monen kehitysvammaisen tavoin vähävarainen tai varaton. Työnantajallekin Valtiokonttorin korvaus on kannattava, koska työnantajalle korvataan työntekijän palkka tai sitä vastaava korvaus, jonka työnantaja on maksanut rikoksen uhriksi joutuneelle työntekijälleen tämän työkyvyttömyyden ajalta (Valtiokonttori.fi, 2017). Jos ilmoituksia ei haluta tehdä syystä tai toisesta, kaikkien kannattaa muistaa seksuaaliterapeutina toimivan työntekijän kommentti asiaan:

” st: ...minun kollega toimii tuola etelä-Suomessa, ja siellä oli lievästi kehitysvammanen nuori mies hyväksikäyttänyt. Poliisi sano, että ku se on kehitysvammanen, nin sitä ei voi syyttää rikoksesta, nin minä kirjoitin hänelle eriävän mielipiteen tueksi sinne, että eihän näin voi tehdä [naurataa], kohta tää mennee ihan pyllylleen tää rikos...niinku, tuomioistuin näissä asioissa, koska sittehä täälä tapahtuu ihan mitä vaan. Että ei voi mennä tällä keinon, että hyö on syyntakeettomia aina...Kyllä mie lähen, että tapauskohtaisesti käyvvään asiat läpi...ja ei tehdä tämmösiä, että kehitysvammaset on aina syyntakeettomia. Ei. Se ei ole se ratkaisu. Päinvastoin, silloin me, niinku, ihmisoikeuksia viedään myös pois. Täähä on kaks suuntanen tää juttu

h: Mmm. Ku on oikeuksia, on myös vastuita

st: On. Ja se on ihan totta. Myö, tai mie ite oon, nii, Paalasen Tommin [Sexpon toiminnanjohtaja] kansa puhunu näistä asioista, ihmisoikeuksista ja oikeuksista yleensä, ni oikeus on saaha myös se rikostuomio. Se on myös oikeus”

Rikosilmoituksen teko esimerkiksi pahoinpitelyyn syylistyneestä kehitysvammaisesta on siis myös kehitysvammaisten oikeus. Heillä on oikeus tulla kohdatuksi täysivaltaisina kansalaisina myös rikosoikeudellisessa mielessä. Heillä on oikeus siihen, ettei heitä aliarvioida kykenemättömäksi tekemään jotain vain kehitysvammaisuuden takia. Sitten on syyttäjän ja oikeusistuimen asia miettiä tapauskohtaisesti, onko kehitysvammaisen syyntakeeton vai ei ja työntekijällä on oikeus tulla kuulluksi ja saada mahdollinen korvauksensa, jos se on jäänyt saamatta.

Lähimmät työkollegat suhtautuivat kyselyyn vastanneiden mukaan väkivallasta raportointiin pääosin myönteisesti, koska ovat itse joutuneet kokemaan samaa. Kollegoiden katsotaan olevan empatiakykyisiä ja heidän kanssaan asiat voidaan puhua selväksi. Tämä kollegiaalinen tuki tuli hyvin vahvasti esille myös haastateltujen työntekijöiden kertomuksissa. Heidän mukaansa työssä jaksamista auttaa juuri se, että työkavereiden kanssa voi puhua asiasta kuin asiasta. Toisten kohdalla kyselytuloksissa puolestaan suhtautuminen on vaihdellut, koska kaikki kollegat eivät itse tee raportteja ja vähättelevät sitä muiden tekemänä tai hymyillen eivätkä ota raportointia vakavasti. Osa katsoo työpaikkaväkivallan kuuluvat osana työnkuvaa. Eräs lähihoitaja kirjoitti, että raportointi tehdään pakosta oman oikeus-suojan ja vakuutusturvan takia.

Yhteistyökumppaneiden ja sukulaisten suhtautumista raportointiin ja väkivaltaisuuksiin kysyttäessä kyselyvastauksissa käy ilmi jälleen se, etteivät kaikki usko vielä nykyisinkään kehitysvammaisten osaavan olla väkivaltaisia. Myös potilaiden omaiset voivat olla hämmästyneitä, vähätellä väkivaltaisuutta ja etsiä syytä väkivaltaisuuksille työntekijöistä. Toiset yhteistyökumppanit ja sukulaiset suhtautuvat raportointiin kauhistellen ja hyvin empaattisesti, kun taas toiset hyvin kielteisesti. Media on tuonut esille kehitysvammaisista vain yhden puolen esimerkiksi Toisenlaiset frendit -ohjelmalla jättäen pois väkivaltaisuudet ja mielialojen ailahtelujen seuraukset. Haastattelussa ollutta työntekijää oli kehoitettu hakemaan töitä Prisman kassalta, jos ei kestä oman työnsä kaikkia puolia.

” tt2: Jos ei ollu alalla päivvääkkää tätä työtä tehny kyl mie ymmärrän, et se on hankala uskkoo, et heleposti tullee semmone mielleen, et nää on tyhjänvalittajia”

Kyselyn avoimissa vastauksissa niiden vastanneiden osalta, jotka olivat koettaneet viedä väkivaltatilanteesta ilmoittamista eteenpäin työsuojeluilmoituksen muodossa, työsuojeluviranomaisten suhtautuminen oli suurimmassa osassa positiivista tai asiallista sekä kummastelevaa, koska ilmoituksia tuli niin paljon. Osa koki, ettei ilmoituksella ollut mitään väliä, koska niistä ei seuraa mitään parannusta työhön tai olosuhteisiin, erästä vastaajaa työsuojelu oli pyytännyt olemaan tekemättä HaiPro -ilmoituksia, ellei veri vuoda. Eräs lähihoitaja/ohjaaja kirjoitti, ettei hän tiedä keinoa ilmoituksen tekemiseen. Monen sellaisen kohdalla, joka oli tehnyt työsuojeluilmoituksen, asiasta ei ole kuulunut minäkäänlaista jatkotietoa.

6.2.2 Oikeudellisista toimenpiteistä luopuminen

Vastauksena STM:n Väkivallan uhka työelämässä -jaoston suositukseen toimenpiteistä luopumisesta sen takia, että väkivallan tekijä on kehitysvammainen, kaikki haastateltavat vastasivat, että se on väärin ja eivät kannata sitä. Jokainen työntekijä ymmärtää mitä kehitysvammaisuus on ja, että asiakkaiden ymmärryskyky ei ole normaalilla tasolla. Kuten yleensäkin tapausta mietittäessä, on otettava huomioon asian ja henkilön kokonaistilanne ja erikseen on mietittävä jokaisen ymmärrystaso ja tilanne mistä väkivalta johtui. Nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaajana aikaisemmin toimineen ja seksuaaliterapeutin kommentteista käy selvästi ilmi, että työntekijät osaavat paitsi erottaa puhtaasti tahattoman vahingon myös sen, että ihmisinä kehitysvammaisillakin on rikosoikeudellinen vastuu.

”tt: No, se siinä mielessä, siinä mielessä ei oo niinkun, se ei oo hyvä, että tuo, ku sitte, ei se, että joku asiakas tai ihminen päässee ku koira veräjämästä, et se ei oo ehkä se juttu...Ett samalla tavalla ku jos asukas ku lyö ihan, niinkun, vaikka turppaan, ni se on pahoinpitely. Se on eri assii ku joku hujauttaa sinua naamaan vaikka kiinipitotilanteessa, ei se sillo lyö sinnuu turppaan vaan se on tullu se, et se on tullu se, niiku asiakas on vaikka satuttanu ihtteesä ja sitä on pitäny ottaa käistä kiini ja se käsi on päässy irti ja sitku se sitä heiluttaa ni se on osunu sinnuu naamaan...Ni, en kyllä, jos nuin sen ajattellee, ni se ei todellakkaa olis hyvä. Ja sitte mitä nohevammasta kaverista puhuttaan, ni se rikos, rikos, se rangaistus ei välttämättä ei välttämättä tarviis olla samanlainen, niiku, niiku tavan kansalaisilla mut jottain sen pitäs joka tapauksessa olla”

”st: Ee, mie en hyväksy sitä, että siitä [oikeudellisista toimenpiteistä] aina luovutetaan, koska sitten se on, se ihminen on kehitysvammanen, sen kehitysvammasuuren sissään mahtuu paljon erilaista kehitysvammaa, paljon erilaista kykyä ymmärtää asioita...Mie halluun, niinku, tietää

minkä tasonen ymmärrystaso, mitä on tapahtunut, mitä hän on tiennyt sitä ennen. Koska sitte jos myö lähettään arvottamaan sitä, ei kehitysvammaanen, niin, se jos tekköö rikoksen, nin ei niistä tarvvi välittee, sillonhan myö myös arvotetaan heijän myös tätä ihmisyyttä. Että hyö voi täälä tehä ihan mitä vaan, vailla, että heitä sanktioitetaan myös rikoksella.”

Ymmärryksen tasoa mietittäessä, kysyin kyselytutkimuksessa arvelevatko työntekijät kehitysvammaisten ymmärtäneen tekonsa olleen väärin, *ennen* kuin hänelle selitettiin miksi teko oli väärin. Vastajista 60 % oli sitä mieltä, että kehitysvammaiset ymmärsivät tehneensä väärin¹⁸. Alla oleva kaavio selittää millaisessa mielentilassa kehitysvammaiset ovat väkivaltaisen tilanteen jälkeen. Osaltaan se ilmaisee heidän käsityskykyään teostaan ja sen seurauksista.

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Lisäksi kyselyssä tiedusteltiin tulisiko heidän mielestään väkivaltaisille kehitysvammaisille olla erilaiset seuraamukset kuin nykyisin on ja millaiset niiden tulisi olla. Avoimissa vastauksissa kymmenen vastaajan mielestä kehitysvammaiset ovat aina syyntakeettomia eivätkä ymmärrä tekojensa seurauksia, joten heitä ei kannata rangaista. Hyvin monien mielestä jokainen tapaus on erilainen ja

¹⁸ Ks. liite 7.

rangaistuksen tulisi riippua itsemääräämislain hengessä kehitysvammaisen älyllisestä tasosta ja oikeuksien vastapainona olla myös vastuuta. Vastaajien joukossa oli myös heitä, joiden mielestä kehitysvammaisia ei rangaista lainkaan: *”Tuntuu, ettei ole mitään kunnon seuraamuksia, kun on kehitysvammainen”*, *”Nykyään kehitysvammaisilla (riippuen tietysti kehitysvamman tasosta) ei oikeastaan ole mitään seurauksia väkivallan teoista, etenkin jos tapahtumat ovat ’vain satunnaisia’”*, *” Ei ole mitään seuraamuksia nykyisin ”*. Toiset vastaajat eivät tienneet, millaisia seuraamuksia kehitysvammaisten on nykyisin mahdollista saada. Erään vastaajan mukaan kehitysvammaisia ei tulisi laittaa vastuuseen mutta työnantaja kylläkin. Toiset vastaajat puolestaan haluaisivat seuraamusten sijaan työntekijöille lisäkoulutusta asian suhteen ja tarpeen mukaisen henkilöstömäärän, lääkehoidon tarkistuksen, sekä vammaispalvelulain että itsemääräämislain *”uudelleentulkinnan rajoittamistoimenpiteiden osalta”*, kuten eräs vastaaja kirjoitti.

Kyselyssä oli myös paljon vastaajia, jotka haluaisivat väkivaltaisille kehitysvammaisille kovemmat sanktiot etenkin sellaisten lievästi kehitysvammaisten kohdalla, joiden ymmärrystaso on riittävä. Erään vastaajan vastaus oli hyvin selkeä avunhuuto sekä työnantajalle että muulle yhteiskunnalle: *”kyllä! Yhtäläinen kohtelu, ei saisi ”piilotella” ja vähätellä tapahtumia. Tarvittaessa useammin poliisi yksiköihin avuksi sen sijaan, että työntekijät ottavat iskuja vastaan”*. Vaikka haastatellut työntekijät eivät olleet valmiita tekemään rikosilmoituksia, he eivät hyväksyneet kehitysvammaisille automaattista ”oikeutta” pahoipidellä työntekijöitä.

”tt1: kyl miun mielestä se, et kehitysvammanen ja se, et se on väkivaltanen ja aggressiivinen, nii se on jotenkkii semmonen asia, mistä ei saa sannaoo äänneen, se on jotenkkii semmonen asia, et sitä ei sais ninku, et sitä ei sais sannaoo, se on jotenkkii tavallaan, et ei ne tahallaan sitä, piittäään niinku lapsena

tt2: kuulluu niille oikeutena hakata ”

Eräs kyselyyn vastannut on samoilla linjoilla oikeuskirjallisuuden sekä monen haastatellun työntekijän kanssa.

”Itsemääräämisoikeudella ei voi mielestäni perustella väkivaltaista käyttäytymistä tai käyttäytymisen hyväksymistä. Osa kehitysvammaisista ymmärtää tekevänsä väärin, tällöin mielestäni seuraamuksen pitäisi olla lähempänä vammattoman ihmisen seuraamuksia.”

Samoin toivottiin edes poliisikuulusteluja tai keskusteluja tapahtuneesta vakavammissa väkivaltatapauksissa ”*ja ulkopuolisen tahon selittämänä tilanteen vakavuus ja mahdolliset seuraukset*”. Voisi olla, että ulkopuolisen puuttuminen esimerkiksi poliisin toimesta herättäisi hieman työntekijöitä, työnantajia ja jopa itse kehitysvammaista huomaamaan tilanteen vakavuuden. Sellainenkin ehdotus tuli, että kiireellisiä rajoittamistoimenpiteitä voisivat myöntää myös yksityisen puolen lääkärit, eivät vain virassa olevat lääkärit.

6.2.3 Väkivallan terveydelliset seuraamukset

Vaikka salassapidon alaisista asioista, saatikka asiakkaiden henkilöllisyyksistä, ei keskustella kotona tai sukulaisten kanssa, kaikki työntekijän omaiset ja lähipiiri ja toisinaan jopa tavan kadulla vastaan tulijat näkevät väkivaltaisuuden fyysiset jäljet. Siinä tilanteessa työntekijällä on usein hankalaa ja ehkäpä jopa kiusallista selitellä kyseleville ja hyvää tarkoittaville sukulaisille tai puolituntemattomille, ettei kyseessä ole esimerkiksi jatkuvan kotiväkivallan seurauksena saatu musta silmä tai katkennut käsi vaan työtaturma erityishuollossa. Haastatellun työntekijän mukaan hänen lähipiirinsä ei enää hämmästy kehitysvammaisten väkivaltaisuutta mutta informaatio siitä ei ole vielä kulkeutunut laajemmalle alan ulkopuolelle.

*”tt: Jos...menisin vaikka viikonloppuna häihin ja kertaisin edellisestä työpaikasta...ai, et sie semmosia, että teettä pullaa ja käytte kylillä ja...No, joo, periaatteessa, tuossa siivosin justtiisa, tuota, ennen ku tulttiin tänne..., ni siivosin justtiisa eritetahroja ku oli maalattu huonneen seinät ulosteella ja...minkäs takkii sulla on nuo käit, et oot sie jonnekkii, lentäny jonnekkii, tuota, ruusupuskkiaan. Et en oo, ihan töissä olin...sit jos ne näkkee jottai konkretijjaa, esimerkiks just ne revityt kädet tai mustan silmän tai...ne, joitten kanssa minä olen jutellu missä minä olen töissä, ni ei ne ennää siitä ylläty. Tai ne uskkoo kaiken, et joku oikeesti on vetäny vessan pöntön seinästä...se kuulosttaa niin absurdilta, että joku...voipi vaikka metallirakenteisen nahkasohvan paljjain käsin, tääkkii on totta, kymmenneen minnuuttiin hajottaa silleen, et pisttää semmosesta pienestä ovesta, mistä sen ei oo ees mahollista, niiku ne palaset ei ees mahu siitä, ni se on saanu hajotettuu semmosen. Jos mie sanon tuon jollekkii ihan, jollekkii kadun tallaajalle, ni eihän se usko...Tai sit jos se uskkoo, ni sen pittää olla vähinttää just kaks metrrii, yli sata killoa ja voi se olla kehitysvammanen mutta sen pittää olla ihan **älyttömän** iso mies. Että se voi olla vaikka pien tyttö, tai nainen. Et sen voi pien nainen tehdä”*

Työntekijän oma perhe näkee kehitysvammatyön negatiivisetkin seuraukset hyvin selvästi ja monet ovat huolissaan työntekijän jaksamisesta ja ihmettelevät miksi tämä jatkaa työssään. Haastattelun erityisluokanopettaja oli satuttanut itsensä muualla kuin töissä mutta työn fyysisten kontaktien takia siellä jatkaminen oli terveydellinen riski.

”eo: No, [erityisluokanopettajan avio] mies oli, tuota, siis sitä mieltä tuossa viime, niinkun, keväänä kun hän näki sen, sen olotilan, että tuota, että silläkin uhalla, vaikka olisin, tuota, työttömänä, niin sinne ei enää. Että hän oli sitä mieltä, että se, ninku, että siinä on tietyllä tavalla, niinku, liian isot riskit minun terveydelle sitten jatkaa...noin, niinku, fyysisessä työssä...Vanhemmat vähän ihmetteli ja kauhisteli [naurahtaa] välillä...Mut...se on vähän semmonen kakspiipunen juttu, toisaalta se on aivan ihana työyhteisö, että oli silleen tosi sääli lähteä sieltä pois mut, että oma terveys ensimmäisenä ”

Haastatelluilta on esimerkiksi jouduttu operoimaan peukalo, joka oli töksähtänyt pahasti asiakkaan hyökättyä hoitajan kimppuun. Toisella peukalo oli vääntynyt pahoin peukalon kääntyttyä kohti kyynärtaivetta. Hänelle traumatologi oli sanonut, että peukalo ei tule enää entiselleen ja siihen tulee vanhempana nivelrikko. Selän venähdykset, käsien raapimiset, verinaarmut, puremiset ja mustelmat ovat melko tavallisia ja hoitohenkilökunta on syönyt niiden sekä ulosteilla sotkemisen seurauksena useampia antibioottikuureja. Turvahanskoista ja polvisuojista on ollut hyötyä mutta ne eivät voi olla koko aikaa käytössä. Kaikki tämä aiheuttaa useimmiten vähintään parin päivän ja osalla kuukausien sairaslomia. Kyselyyn vastanneet hoitoapulainen ja lähihoitaja kertoivat, että heiltä oli lisäksi silmälasit hajonneet ja toiselta oli vaatteet repeytyneet. Seksuaaliterapeutin tapauksessa kaikki vammat olivat sattuneet töissä.

*”st: Kyllähä ne [perhe] oli, ne oli ihan kauhuissaan...etenki lapset sano, et onko tuota työtä pakko tehdä. Et heile kumminnii väkivalta, ja minun perheelle väkivalta, on **hyvin** kaukanen asia. Ja sitte ku ne näki, että [hymähtää] mie tuun revittynä töistä tai sitte mulla on mustana polvet, jalat, kädet auki, haavoja täynä. Ni sitten ne vaan aina sano, et ei tuo oo ihmisen työtä. Et oli heilä niinku aika helpotus, koska hyöki pohti minun, niinku, semmosta, psyykkistä kestävyyttä. Et voiko tuota ihminen mitenkään kestää. Koska se ei ollu heile, niinku se ei ollu heile millään tavalla normaalia, eikä semmosta, että jossain työpaikassa voi näin tapahtua...Monestihan siitä keskusteltiin [perheen kanssa] ja hyöhän oli hirvveen onnellissii ja ilosia, ku minä sitten päätin, että se puolikas siirtyy mulla jonnekin dement...psykiatriseen yksikköön kylläkin, mutta semmosten hitaiden ihmisten joukkoon, missä mie tiedän, että, ja hyö ties, et ne ei tule sinun*

pääle [nauraa hymähtää]. Että sinä tiedät, että sinä saat ne asettummaan jo puheella. Heille se oli helpotus”

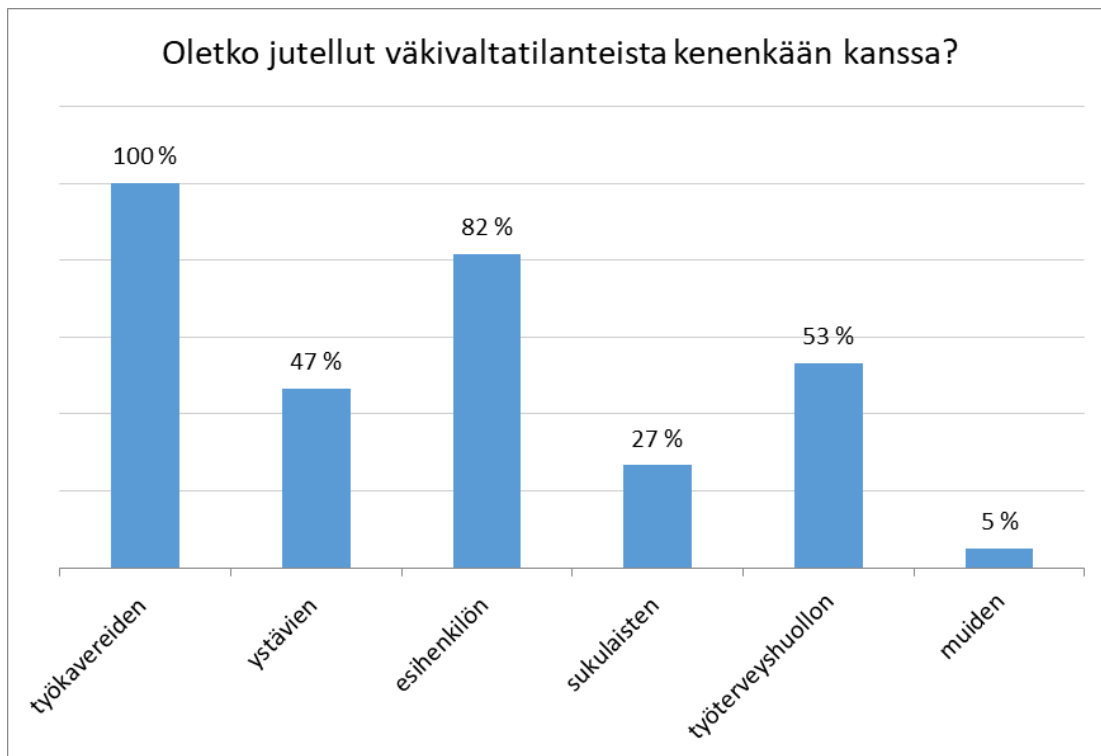
Työn psyykkiset seuraukset eivät näy ulkopuolisille niin helposti kuin fyysiset. Norjalaisen Erik Søndenaan (et al.) tutkimuksen mukaan kehitysvammaisten haastava käytös aiheuttaa työntekijöille, erityisesti hoitohenkilökunnalle, stressiä ja loppuunpalamista (2015, 44). Eräs kyselyyn vastannut kirjoitti avoimessa vastauksessaan *”Työntekijän henkinen ja fyysinen kuormittuminen on toissijainen asia, IMO laki rulettaa.”*

Työyhteisössä käydyt väkivaltatilanteiden jälkeiset keskustelut liittyvät AVEKKI -koulutuksen oppeihin. Haastatellut erityishuollon työntekijät ovat voineet keskustella tilanteista paitsi työyhteisössä työkavereiden ja esimiesten kanssa, myös samassa työpaikassa töissä olevan psykologin kanssa. Tilanne oli sama monilla kyselyyn vastanneilla. Työntekijää ei siis yleensä jätetä yksin kestäämään väkivaltaisuuksia tai niiden seurauksia. Työkavereiden ja lähiesimiesten tuki on niin fyysistä kuin psyykkistäkin: *”jääpussia, kuuntelua, lohduttamista, haavojen puhdistusta”*, kuten eräs perushoitaja kirjoitti kyselyvastauksissa. Tosin tämäkään tuki ei ole aukotonta. Eräs asumisenohjaaja kirjoitti kyselyvastauksessaan, ettei hän saanut etukäteen opastusta pyynnöistä huolimatta siihen, miten toimia yksin ollessaan väkivaltatilanteessa eikä saanut jälkeenpäin tukea.

Myöskin työnantajilla on parannettavaa suhtautumisessaan tilanteiden ja työntekijöiden jaksamisen hoitoon, sillä eräs vastanneista kirjoitti tyhjentävästi tilanteensa: *”Toivottomuus, pelko tulevaisuudesta. Työnantajan uskottavuus on rapissut.”* Haastatteluissa tuli vahvasti esille työkavereiden tuen lisäksi aikaisemmin olleet työpaikan psykologin koulutukset, joissa oli kerrattu tapaukset ja miten ehkäistä tilanteita ja joissa jokainen sai puhua suunsa puhtaaksi. Koulutukset ja niitä seuranneet viikoittaiset kokouksetkin ovat kuitenkin heidän mukaansa kärsineet inflaation. Esimiehenä aikaisemmin toiminut muisteli hyvällä aikaisempaa käytäntöä. Hänen mukaansa asioita tulee käsitellä muidenkin kanssa kuin vain omassa työkaveripiirissä.

” em: Joo, meilä oli, vierihoitaja saattiin ottaa siihen aikaan ja ihan hyvin, meillä oli sitä vahvuutta siinä henkilökunnassa siihen aikaan. Sit just nämä [johtavan psykologin] koulutukset ja työnohjaukset oli kaikki sitä. Et jos me ei puhuttas niitä kellekkään ja myö vaan porukassa niitä möyrittäs, ni eihä siitä mitään tulis”

Haastatellut ainakin sanomiensa mukaan ovat hyvin harvoin, jos koskaan, turvautuneet työterveys- huollon tarjoamiin palveluihin väkivallan osalta ja he suhtautuivat epäillen työterveys- huollon apuun käsitellä näitä asioita. Kuitenkin alla olevan kaavion mukaisesti kyselyyn vastanneista jopa 53 % oli jutellut työterveys- huollon kanssa. Kaikki olivat keskustelleet tilanteista työkollegoidensa kanssa ja ystävien kanssa oli jutellut 47 % vastanneista. Muut keskustelutahot sisälsivät puolisoita ja terapeut- teja. Muutamissa tapauksissa itse väkivaltatilanteisiin on saatu apua poliisilta ja vartijalta.

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Jälkipuinti eli debriefing, johon Saari ja Hedrenius suosittelivat tarvittaessa turvautumaan pääsemään väkivallan aiheuttamista tunteista, hoitui juuri näillä työyhteisön omilla purkukeskusteluilla. Jos tilanteen käsittely kuitenkin jää työyhteisön omien keskusteluiden tasolle, etenkin jos niissä työstedään tunteita ryhmässä tai niihin kuuluu tungettelevia kysymyksiä, ne voivat aiheuttaa lisävahinkoa ja Hedreniuksen mukaan riski saada traumaperäinen stressihäiriö tai muu psyykinen häiriö kasvaa (2013, 294-295). Eräs kyselyyn vastannut ohjaaja kirjoitti saaneensa apua tilanteeseen ja sen käsittelyyn ”mutta apu ei ollu riittävää koska univaikeudet jatkuvat ja on syyllinen olo tapahtuneesta”. Myös kaksi muutakin kertoi uniongelmistaan. Eräs kyselyvastauksissa kirjoitti heräilleensä väkivaltatilanteen jälkeen kahtena yönä ja miettineensä tilannetta sekä eräs haastatelluista kertoi, että pitkään kestänyt asiakkaan ”huonokuntoisuus”, kuten hän sanoi, oli tullut uniin asti. Esimiehenä aikaisemmin toimineella haastatellulla työntekijällä ei ollut suhteellisesti paljoa kokemusta häneen itseensä

kohdistuneesta väkivaltaisista tilanteista mutta kylläkin läheltä piti-tilanteista ja sitäkin enemmän jatkuvasta varuillaan olosta, jotka syövät jaksamista

”em: ...väsy siihen, niinku, just siihen varuillaan oloon [naurahtaa]...mut se jatkuva semmonen, niinku, vähä että tapahttuuko jotaki. Se rupes syömmään sitte sitä jaksamista. Ja sit se kyynisyys rupes pilkistelemään, ni sit jotenki tajusin, etten minä halua olla tälläinen hoitaja [nauraa] minun pitää lähteä täältä pois suojellakseni itseäni. Ihan että, tuota, se on miusta pahinta hoitajalle mitä voi tapahtua, on se, että muuttuu kyyniseks, eikä enää välitä asiakkaasta”

”tt2: ...se on hyvä esimerkki ku siut pistettään tuone kentälle ja sulla on vaikka viis eri puolilla ihmistä ja niillä on kaikilla koko ajan lumipallo, ja sie koko ajan yrität, että kuka heittää lumipallolla ja sie oot kaheksan tuntii siinä keskellä kenttää ja [naurahtaa] et, se on vähän semmosta olla, olemista, pitää koko ajan olla vähän varuillaan, tietysti tauot ja tämmöset”

Erityishuollossa henkistä väkivaltaa siis on monenlaista mutta eniten jatkuva varuillaan olo siis tuntuu ja verottaa työssä jaksamista. Kontion mukaan vanhemmat laitostyöntekijät kokevat muita vähemmän saavutuksia työssään ja enemmän henkistä uupumista (2000, 53). Seurauksena työntekijöiden hoitoasenteet voivat muuttua asiakaskielteisemmiksi ja henkilökunta kyynistyy, aivan kuten haastateltu ennen esimies-asemassa työskennellyt huomautti.

Søndenaan tutkimusten mukaan stressi ja loppuunpalaminen voivat johtaa paitsi henkilökunnan pessimismiin yleisemmin, myös siihen, että työkavereiden kesken puhutaan enää asiakkaiden negatiivisista puolista ja negatiivisessa mielessä. Hänen mukaansa ennakoimattomat väkivaltaisuudet ovat stressaavampia kuin ympäristötekijöiden aiheuttamat. (Søndena et al. 2015, 45.) Myös jos asiakkaan fyysinen haastava käytös jatkuu jatkumistaan ja suuri osa työntekijän ajasta menee kiinnipidoissa ja rauhoittelussa, se verottaa työntekijän henkistä kestävyyttä. Pro gradu -tutkielman tuloksissa oli myös havaittavissa, että väkivaltaisuus ja sen loputtomuus sekä ajoittainen työnantajan vastaamattomuus herättävät kyynisyyttä, joka heijastuu työntekijöiden asenteisiin asiakkaita kohtaan, työhalukkuuteen ja yleiseen mielialaan.

” tt1: ...joskus on ollu semmonen, ei täälä mut toisessa yksikössä, et asiakas riehhuu viikkoja jopa, et se on huonossa kunnossa, kyl siinä itellä meinnaa pinna pallaa, et sit on muutaman kerran on ollu, et nyt muuten kyllä lähen pois tai kohta mie jo annan takasi, alkaa olla jo nii

äärimmilleen, et ei vaan yksinkertaisesti. Onneks on ollu jotakkii tuolla [naurahtaa] päässä, et on lähteny pois, että niinku, jos kolme tai neljä viikkoo puolet työajasta oot siellä lattialla, ni siinä vaihheessa alkaa niinku tuntuu, et eikö tää lopu millään keinolla tai kohta tulee takasin [naurahtaa]”

6.2.4 Työntekijöiden suojautumiskeinot

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista mainitsi jossain vaiheessa käyneensä AVEKKI -koulutuksen. Kuitenkin haastatellun työntekijän mukaan ongelmana on, että vaikka osaisi AVEKIN tekniikat, niitä ei voi käyttää, jos on vuorossa yksin eikä kunnolla kahdestaankaan. Suomessa yleinen koulutus on moninainen kokonaisuus, mutta osana sitä on itsensä suojaamisen- sekä kiinnipitotekniikat, joilla riehaantunut kehitysvammaisen asiakas saadaan rauhoittumaan viimeistään, jos puhe ei ole auttanut. Brittiläinen Shona Daynes (et al. 2011) tutki kehitysvammaisten väkivaltaisuutta työntekijöitä kohtaan kaakkois-Englannissa. Hänen artikkelinsa antaa ymmärtää, että haastatelluilla työntekijöillä ei ollut läheskään niin laajaa tai kunnollista vastaavaa koulutusta kuin haastattelujen perusteella suomalaisilla työntekijöillä on väkivaltilanteiden varalle. Artikkelin mukaan monet työntekijät eivät päässeet irti kehitysvammaisten otteista ja pelkäsivät asiakkaitaan. (Daynes et al. 2011, 10-12.) Haastatteluihini vastanneiden mukaan he eivät ole koskaan pelänneet asiakkaitaan. Jälkikommenttina eräs heistä mainitsi, etteivät ole pelänneet ainakaan itse tilanteissa, eivätkä ole tunnistanee sitä silloin vaan vasta jälkeinpäin, jolloin he ovat voineet kuitata sen jo huumorilla. Vain yksi kyselyyn vastannut mainitsi pelänneensä syntymättömän lapsensa puolesta saatuaan potkun vatsaansa.

”tt3: ja henkilökunta ei oo aina heti kaikki paikalla, jos asiakas tuola hermosttuu yhen hoitajan läsnä ollessa, nii siinä o hyvi rajalliset ne keinot, joila pystyy suojautummaa ja siinä joutuu oottammaa sitä apua, ni...”

Rauhallisesti asioihin suhtautuneilla työntekijöillä henkisenä suojautumiskeinona oli työntekijöiden keskeinen musta huumori asiakastilanteista. ” tt1: Saap sannoo äänneen, että nyt pittää lähtee tai kohta mie latasen tuota takasi, et voi sannoo sen äänneen”. Nauraminen tilanteille jälkeinpäin tauoilla ja työkaverien kanssa puhuminen olivat vahvoja selviytymiskeinoja tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa.

”tt: ...sielä oli tosi hyvä työporukka, niiku motivoitunneita siinä myös siihe toisten tsemppaamisseen, että ku se vaan on tätä. Ja sitte ku pysty luottamaan niihi, niiku, siihe kene kansa,

kaks vuotta ku olin siinä [yksikössä] yhteen putkkeen, ni kahtteen vuoteen tiesi miten ihmiset toimii ja niiku, luotto työkavereihinkkii oli...

Kuitenkin puheesta heijastui tietynlainen väkivallan vähättely tai joillain jopa se, ettei aina tiedostettu tai tunnistettu täysin mikä on väkivaltaa ilmiselvän fyysisen väkivallan lisäksi. Kyynistyminen ja välinpitämättömyys ovat suojakeinoja, joita tulisi välttää väkivaltilanteissa, sillä sekä Saaren että Hedreniuksen mukaan tunteiden ”poissulkeminen” on eräs traumatisoitumisen oire.

Fyysisiä vammoja vastaan suojaamaan erityishuollossa työntekijöillä on käytössä muun muassa pak-sut suojakäsineet raapimista ja puremisia vastaan ja haastatellun seksuaaliterapeutin mukaan heillä on käytössä jopa polvisuojat.

”st: Mie muistan, et jossain vaiheessa ruvettiin pitämmään sitten tuota, niitä valkkeita hanskoja mut ne, ne sitten, mejän kaverit alko reppii niitä kato, valkkeet hanskat ku näky, ni ne ei ollu hyvät. Sitten meille tuli polvisuojat oli ja säärisuojat oli, kato ku ne potki jalkkoin, ku ne potki tähän [näyttää säären etuosaa], ni se on hirvvee tälli”

”st: ...esmerkiks pipo tuli työasuks sillä keinon, etteivät hivukssiin päässeet niin nopeesti kiini ja pitkähihaset tuli mut miten sitä kesällä kuumalla pidät pitkähihasta”

Työskentely suojavälineet päällä ei siis haastatellun mukaan ollut aina mahdollista, joten työtapaturmia sattuu myös sen takia. Turvana on aikojen saatossa ollut erilaisia teknisiä välineitä. Matkapuhelimia ja hälytysnappeja on käytetty yleisesti ja jokaisessa on ollut niin hyvät kuin huonotkin puolensa. Matkapuhelimet ovat voineet lentää taskusta hädän hetkellä ja olleet liian hitaita ja monimutkaisia käyttää hätätilanteessa. Hälytysnappi-järjestelmä taas on ollut työntekijöiden mukaan aika ajoin epäluotettava ja on saattanut alkaa hälyttää vasta seuraavana päivänä sen painamisesta.

” tt4: mie monesti soitan sille yökölle, testtaan hälyn, jota lähen kantamaan mukana ja sanon suurinpiirtein osaston tai paikan, minne kannattaa heti tulla, jos tulee hälytys

tt7: mullaha tippu tuosta hälystä, ni se rupes vasta kaks tuntii myöhemmin hälyttämään

tt3: nii, sehä se on, etä nää hälyttimet ei aina toimi

tt4: testattu laite ei oo toiminu samana päivänä, et ei oo mikkää tae, vaikka siihe vedottaan, että voiijaan yksinnään valavvoo, ku meillä on hälyt

tt3: ja puhelimia käytettää, omatkkii puhelimet o toisinnaa mukana, että tuota se on mahollista jähä tuonne lukkoi taakse tai ei toimi häly”

”tt: ...kerran, se oli näitä uuempia, uuempia, mitkä meni periaatteessa matkapuhelinverkon kautta, ni niihin ei voi niiku luottaa, tuota nii, ei niiku yhttään. Olin semmosessa, no, siinä oli kolome työntekijää valammiiksi jo siinä tilanteessa mut sillon ootettiin appuu varmaan neljä viis minnuuttii, et maattiin tämän kaverin päällä, joka yrittää vaan lyyvä ihttesä päähän ja siinä, siinä tilanteessa sain itse asiassa ensimmäisen kerran, tai just pääs käsi irti ja sit se hujahti minnuu suorraan tuohon päähän. Et sillon ei ollu varmaan mittään lievää aivotärähystä tai mittää muutakkaa mut kyl se ihan tarppeeks mojottaa, ku tuoho silimien yläpuolelle otsalohkkoon nasahttaa käsi mut sillon ootettiin ja se tuntu aika pitkältä. Siinä vaan makkaat ja vähä hengittelit ite siinä ja ootellaan, et...

h: Et pitkiä minuutteja

tt: Nii, ne on pitkiä.”

Vaaratilanteessa ollessa aika tuntuu matelevan mutta jäljestä päin mietittynä ja ajateltuna, väkivalta on voinut kestää vain muutamia sekunteja tai minuutteja, johon apu ei aina kerkeä ajoissa hyvistä aikomuksista huolimatta. Kuinka moni erityishuollon ulkopuolella haluaisi työskennellä paikassa, jossa nyrkin isku naamaan tai potku kurkkuun sivuutetaan olan kohautuksella ja sanomalla, että se nyt vain on tätä ja poliisi- tai työsuojeluviranomaisten tekemättä mitään?

7. POHDINTA

Erityishuollon työntekijät kokevat työssään kaikenlaista fyysistä ja psyykkistä väkivaltaa. Puremiset, potkimiset, eritteillä heittäminen, raapimiset ja lyönnit ovat vain pieni osa fyysisestä väkivallasta. Muun muassa nimittely, huutaminen ja jatkuva varuillaan olo fyysisen väkivallan varalta koettelevat puolestaan henkistä kestävyyttä. Onneksi kuitenkin esimerkkeinä olleet muualla yhteiskunnassa tapahtuneet henkirikokset ja tuhopoltot eivät ole ainakaan tutkimukseen osallistuneiden mukaan vielä ulottuneet laitostyöntekijöihin tai -tiloihin. Siitä, että myös kehitysvammaiset kykenevät tekemään henkirikoksia, ei pääse kuitenkaan mitenkään yli eikä ympäri. Se on todellisuutta ja todellinen huomioon otettava uhka myös laitosoloissa, koska toiset asiakkaat ovat käyttäneet kättä pidempää henkilökuntaa vastaan.

Työntekijät ovat saaneet työtehtäviä tehdessään erilaisia fyysisiä ja psyykkisiä vammoja. Pienet ja syvät naarmut, viillot, mustelmat, erilaiset käsivammat, potkujen aiheuttamat vauriot ja polvivammat eivät ole harvinaisia. Näiden lisäksi henkisellä puolella työntekijät ovat kärsineet uniongelmistä, stressioireista, pelon tunteista, työ- ja toimintakyvyttömyydestä ja masennuksesta. Kaiken tämän voi helposti sanoa olevan jokapäiväistä, päivästä, yksiköstä ja työntekijän ammatista riippuen toisinaan enemmän, toisinaan vähemmän. Mutta millä kaikki tämä väkivaltaisuus saataisiin vähenemään? Ja julkisuuteen, jottei kehitysvammaisten väkivaltaisuus olisi enää niin suuri tabu? En tarkoita tällä välehtien otsikoita vaan viranomaisien ja lainsäätäjien tietoisuuteen, jotta väkivaltaisuuden voitaisiin puuttua ja työntekijöiden työturvallisuuskulttuuria parantaa.

Haastatteluiden jälkeen jäin miettimään työntekijöitä ja en voi kuin toisaalta ihmetellä heitä ja toisaalta nostaa heille hattua. Kaikesta asiakkaiden aggressiivisuudesta huolimatta he jaksavat tehdä työtään huumorintajuun kadottamatta vaikkakin välillä aivan kaikkien muiden tavoin työoloihinsa ja asiakkaisiinsa hermostuen. Mieleen jäi se, miten he jaksavat nauraa väkivallalle ja kuitata asian huumorilla. Mieleen tuli kuitenkin se, koettavatko he peittää väkivaltatilanteiden aiheuttamat säikähdykset ja mielen perukoille hautautuneet mieltä vaivaamaan jääneet asiat naurulla ja huumorilla. Viitteitä tästä tuli muun muassa vastauksissa, joissa työntekijät kertoivat heillä olevan esimerkiksi uni- vaikeuksia ja kyynistymistä sekä asiakkaita että työnantajaa kohtaan. Naurunhan sanotaan olevan hyvin lähellä pelkoa. Nauru myös lievittää stressiä ja vahvistaa sosiaalisia suhteita, joiden tutkielmaan vastanneet sanoivat olevan erittäin hyvät työpaikalla, joten se myös helpottaa työssä jaksamista.

Toisaalta jäin myös ihmettelemään työnantajien toimintaa työsuojelu- ja rikosilmoitusten suhteen. Erityishuollossa on paljon eri alojen ammattilaisia ja jokaisella on oikeus ja velvollisuus tehdä rikosilmoitus törmätessään esimerkiksi kollegan töissä sattuneeseen pahoinpitelyyn, vaikkei asianomainen sitä aina haluaisi. Ovathan töissä kohdatut lievätkin pahoinpitelyt virallisen syytteen alaisia rikoksia. Vastaajien mukaan työntekijöille oli sattunut fyysisesti hyvinkin vakavia vammoja. Toisille ei niin vakavia mutta loppuiän vaikuttavia vammoja. Ja silti vain 8 % oli tehnyt rikosilmoituksen¹⁹. Tästä olisi mielenkiintoista jatkaa tutkimusta, koska haastateltu rikoskomisario ei haastattelun aikana löytänyt poliisin asiakastietojärjestelmästä yhtään kehitysvammaisen työntekijää kohtaan tekemää rikosta ja työsuojelun vastualueen johtaja Itä-Suomen aluehallintovirastosta samoin kirjoitti sähköpostissaan, että heidän tiedoissa 1.1.2016 – 8.8.2017 välillä yksi oli epävarma tapaus ja vain yksi varma tapaus, jossa erityishuollon työntekijä oli tehnyt ilmoituksen kehitysvammaisen väkivaltaisuudesta (Rautio, 10.8.2017). Myös AVI:n ylitarkastaja vastasi, että he ovat tehneet viime vuosina tarkastuksia erityishuoltoa järjestäviin työpaikkoihin, jolloin he ovat käsitelleet muun muassa väkivallan uhkaa ja ennakkoon uhkatilanteisiin varautumista. Kyseisillä tarkastuskerroilla tarkastajan tietoon oli *mahdollisesti* tullut väkivaltatilanteita mutta Oranen-Pyykösen mukaan heille ei ole tehty erillisiä ilmoituksia. (Oranen-Pyykönen, 24.2.2017)

Vain osa kehitysvammaisista on aggressiivisia ja osa näistä on sijoitettu, tai jätetty tänä laitosten purku -trendin aikana asumaan laitoksiin juuri väkivaltaisuutensa takia. Kuten tutkielmasta kävi ilmi, pieni osa kehitysvammaisista asuu tai saa hoitoa hiukankaan pidempiaikaisesti laitoksissa. Tämän takia ei ole tietoa, miten haastavasti käyttäytyviä kehitysvammaiset ovat laitosten ulkopuolella esimerkiksi perhekodeissa, ryhmäkodeissa tai biologisten vanhempinsa luona näitä huolenpitäjiä kohtaan.

Haastattelujen osalta en saanut haastateltavaksi tai vastaajiksi perhetyöntekijöitä, sillä hekin ovat omalla tavallaan ympärivuorokautisesti alan työtä tekeviä ammattilaisia, vaikka heidän virallinen koulutuksensa voikin olla aivan jotain muuta. Se, että asiantuntijapuolen esimerkiksi lääkärit ja sosiaalityöntekijät eivät vastanneet kyselyyn, ei tarkoita sitä, että he olisivat täysin turvassa erityishuollon asiakkaiden suhteen. Molemmat kyseiset ammattiryhmät kokevat työpaikkaväkivaltaa mutta se ei välttämättä ole niin rajua tai jokapäiväistä tai edes joka viikkoista, kuin kyselyyn vastanneilla tai

¹⁹ Ks. liite 8.

haastatelluilla. Erityishuollossa kyseiset ammattilaiset näkevät vain kutakin asiakasta silloin tällöin vähemmän aikaa kuin esimerkiksi sairaanhoitajat.

Laitosten ulkopuolella kehitysvammaiset ovat rikosten teon aikaan yleisimmin alkoholin vaikutuksen alaisia, aivan kuten muunkin väestö. Ja aivan kuten muukin väestö, he tekevät aivan samoja rikoksia niin laitoksissa kuin niiden ulkopuolellakin. Väkivaltaisuuksien syyt vaihtelevat tapauksittain ja ovat erilaisia kuin ei-kehitysvammaisilla. Suurin eroavaisuus kehitysvammaisten ja ei-kehitysvammaisten välillä on kuitenkin väkivallan seurauksissa. Siinä missä ei-kehitysvammaisen joutuu syyntakeisena rikosvastuuseen, kehitysvammaisten tapauksissa rikosvastuu toteutuu hyvin harvoin ja kärsijä on paitsi työntekijä myös työnantajan ja vakuutusyhtiön kautta korvausvastuuseen joutuva yhteiskunta. Lähes jatkuvasti unohdetaan se seikka, minkä haastateltu seksuaaliterapeutti nosti esille, eli että, rikosvastuullisuus on myös ihmisoikeus, joka ilmaisee, että syytetty on täysivaltainen kansalainen ja ettei heitä aliarvioida ihmisenä, vaan heidät otetaan huomioon elämän joka saralla. Ja se toteutuu kehitysvammaisten kohdalla harvoin.

Tutkimuksessa kävi ilmi varsin selvästi se, etteivät erityishuollon työntekijät kannata oikeudellisista toimenpiteistä luopumista vain kehitysvammaan vedoten. Jokainen työntekijä tietää mitä kehitysvammaisuus on ja asiakkaan henkisen tason ja kyvyt. He osaavat arvioida tilanteen tapauskohtaisesti. He osaavat eritellä mikä todella on esimerkiksi vahinkohuitaisu, josta ei jää jälkiä eikä jälkitilanteita ja josta ei välttämättä kannata muuta kuin tehdä HaiPro -ilmoitus ja toisaalta taas mikä on enemmän tai vähemmän tahallista ja vahingollista ja mikä aiheuttaa fyysistä ja psyykkistä vahinkoa enemmän. Heidän on kuitenkin muistettava se, että jokaisella vastaan hangoittelulla ja raivokohtauksella asiakas haluaa saavuttaa jotain ja on siten enemmän tai vähemmän tahallista. Se, että Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö Väkivallan uhka työelämässä-jaoston suulla edes ehdottikaan lievien työpaikkaväkivaltatapusten ilmoittamattomuus-linjaa erityishuollolle, on paitsi askel taaksepäin työsuojelussa, askel taaksepäin tasa-arvossa myös vastoin Suomen lakia.

Mitä hyötyä on kaikista työsuojelulaeista, jos niiden toteutumista ja henkeä ei noudateta, vaan sanotaan, että älkää ilmoitelko, ellei veri vuoda? Mitä niistä on hyötyä, jos asian käsittely jätetään puolitiehen eikä mitään kärsineen osapuolen kannalta parannusehdotuksia tehdä? Mitä hyötyä on työturvallisuuslain raskaana olevan naisen suojelupykälästä, jos häntä ei siirretä raskauden ajaksi muihin töihin, vaan jätetään asemaan, jossa kuka tahansa asiakas voi milloin tahansa vahingoittaa sikiötä?

Parhaimmistakaan laeista ei myöskään ole hyötyä, jos ihmiset eivät itse pidä huolta siitä, että niitä noudatetaan. Työpaikkaväkivaltaa on erityishuollossa niin paljon, ettei työaika riittäisi kaiken kirjaimiseen. Kuten eräs työntekijä sanoikin, jotta kaikki väkivaltatilanteiden ilmoitukset tulisivat kirjatuiksi, heillä tulisi olla yksi työntekijä vain tekemässä ilmoituksia. Hyvin monet työntekijät tekevät pakolliset HaiPro -ilmoitukset, ja nekin vain, jos työpaikkaväkivaltatilanteesta tulee fyysisiä jälkiä. Psykkinen väkivalta unohdetaan tyystin sekä sellainen fyysinen väkivalta, josta ei jää suurempia jälkiä.

HaiPro -ilmoituksia suurempi ongelma lienee se syvään juurtunut mielikuva ja ajatusmalli, että väkivalta kuuluu olennaisena osana erityishuollon työtä ja kehitysvammaisten tekemä työpaikkaväkivalta tulee vain kestää. Hyvin useat työntekijät, ammatista riippumatta, ajattelevat, etteivät kehitysvammaiset voi mitään tekemälleen väkivallalle, hehän ovat kehitysvammaisia. Toisissa tapauksissa tämä pitääkin paikkansa. Mutta kuten tutkielman vastauksissa ilmeni, hyvin monet kehitysvammaiset tietävät tehdessään mikä on väärin ja mikä oikein. Jotkut heistä saavat nautintonsa työntekijöiden vahingoittamisesta. Mutta jokainen tilanne ja asiakas, joka hiemankin vakavamman väkivaltaisen teon tekee, olisi poliisin ja syyttäjän mietittävä erikseen. Oikeuslaitos ei kuitenkaan tee useinkaan mitään, koska hyvin harvat työntekijät tekevät rikosilmoituksia ja työsuojeluilmoituksia. Se on eräänlainen noidankehä: työntekijät eivät tee ilmoituksia, koska ajattelevat, ettei kehitysvammaisten kyseessä ollessa ilmoittelusta ole mitään hyötyä eikä asiakkaille tule mitään seuraamuksia ja toisaalta, kukaan erityishuollon ulkopuolinen ei saa tietää suhteellisesti valtavasta määrästä väkivaltaa, koska siitä ei tehdä ilmoituksia ja siksi oikeuslaitos ja poliisi eivät tee lähestulkoon mitään.

On ymmärrettävää, ettei ilmoitusta halua tehdä kehitysvammaisesta lapsesta tai aikuisesta, jonka ymmärrystaso ei ole normaali. Tällöin tulisi miettiä asiaa paitsi siltä kantilta, että se on kehitysvammaisen oikeus, myös siltä kantilta, että paitsi kyseisellä työntekijällä että myös tulevilla muilla väkivaltaa kohtaavilla työntekijöillä on itsellään oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen sekä turvalliseen työympäristöön. Kukaan ei peräänkuuluta turvallista työympäristöä erityishuollon ammatillisille ja siksi lähes kaikilla kohtaamillani työntekijöillä oli enemmän tai vähemmän mieliala, että väkivalta kuuluu osaksi työtä, vaikkeivat he teoriassa suvaitsekaan työpaikkaväkivaltaa.

Vaikka kehitysvammaisen olisi kuinka selvästi syntyneen tahansa tai olipa tilanne millainen tahansa, jos se aiheuttaa esimerkiksi unettomuutta, henkistä pahaa oloa, tajuttomuutta, aivotärähdyksiä, vaaraa raskaana olevan työntekijän sikiölle, elinikäisen vaurion kurkkuun tai peukaloon tai mitä

muuta tahansa, siitä olisi tehtävä suojeluilmoitus ja rikosilmoitus. Vain virallisten ilmoitusten kautta väkivalta saadaan virallisiin työsuojelu- ja muihin tilastoihin ja niin sanotusti ihmisten ilmoille. Sitä kautta myös tutkijat kuten Wagner-Prenner eivät vetäisi virheellisiä tulkintoja kehitysvammaisten vähentyneestä väkivaltaisuuksista ja rikollisuudesta. Jos taas miettii, että mitä hyötyä ilmoituksesta on tilastoissa, jokainen tilastomerkitä ainakin jossain vaiheessa herättää päättävässä asemassa olevat huomaamaan lisääntyneet väkivaltaisuuksien ja työtapaturmien ja toimimaan sen seurauksena.

Sekä Havula että Wagner-Prenner lienevät omalta osaltaan oikeassa. Asiakkaiden hoito ja kuntoutus on parantunut ja muuttunut paljon vuodesta 1950 mutta kehitysvammaiset on myös siirretty, etenkin ennen laitostamisen purkua, paljolti pois muiden silmistä sisätiloihin. Lisäksi lain muutoksilla kehitysvammaiset on tehty entistä syyntakeettomammiksi, jonka seurauksena työntekijöille on muodostunut ajatusmalli, etteivät kehitysvammaiset mahda vammalleen mitään eikä heistä kannata tehdä ilmoituksia, eihän siitä kuitenkaan mitään seuraa.

Kuten korkeimman oikeuden vuoden 1992 tapauksesta kävi hyvin ilmi, toisinaan työpaikkaväkivalta-tapauksissa tulee omata aimo annos kärsivällisyyttä ja sitkeyttä. Noin 18 vuotta kestänyt tapauksen käsittely toi viimein korkeimman oikeuden kautta korvauksen erityishuollossa työpaikkaväkivaltilanteen seurauksena työkykynsä menettäneelle. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kannattaisi odottaa siihen asti, että menettää työkykynsä, ennen kuin perää oikeuksiaan.

Esimerkiksi seksuaalisen ahdistelun kestäminen ja sen kuitaaminen naurulla harmittomaksi mutta aikaa vieväksi voi johtaa esimerkiksi sellaiseen tapaukseen, johon törmäsin itse. Siinä eräs yhteistyökumppanin naistyöntekijä oli kestänyt kehitysvammaisen seksuaalista häirintää työpaikallaan yli vuoden. Kyseinen kehitysvammainen mies siirsi kaikki nettipornosta katselemansa fantasiat naistyöntekijään ja kertoi kaikki mitä haluaisi tehdä naiselle siinä naisen työpöydällä. Vaikka naisen esimies antoi miehelle varoituksen, se oli lähes turhaa, koska esimies ei selittänyt mistä varoitus oli annettu, miksi fantasioiden siirtäminen työntekijään oli väärin ja jatkoi kyseisten henkilöiden yhteistyötä. Tässä asiassa ainoa kärsijä reilun vuoden ajan oli naistyöntekijä. Asiassa oli paljon muutakin mikä olisi pitänyt hoitaa aivan toisella tavalla niin esimiehen kuin sosiaalitoimen henkilöstönkin osalta.

Suomessa on eräänlainen vaikenemisen ja pärjäämisen kulttuuri vallalla. Se on ollut hyvin vahva aikaisemmin ja vallalla vielä nykyisinkin. Ne aiheuttavat sen, että töitä jatketaan, vaikka olisi juuri

herännyt tajuttomana työpaikan lattialta tai veri vuotaisi työkaverin laittaman sideharson alta. Sellainen kulttuuri aiheuttaa sen, ettei työsuojeluilmoituksia tai rikosilmoituksia tehdä, vaikka syytä olisi. Ajatellaan, että kyllä tämä tästä. Samaisen asenteen sain kyselyvastauksessani, kun eräs vastaaja kirjoitti, ettei tästä kyselyyn vastaamisestakaan ole mitään hyötyä, koska mikään ei tule muuttumaan.

Vaikeneminen, tekojen liiallinen selittely kehitysvammaisuudella, liian äärimmilleen viety sietokyky voivat johtaa lopulta siihen, että asioiden kriisiytyessä, siitä onkin äkkiä vielä hankalampi avautua. Se voi myös johtaa siihen, ettei enää jaksakaan niin sanotusti kääntää toista poskea ja lähteä ajoissa pois tilanteesta vaan ”latassee takasin”, kuten eräs työntekijä sanoi haastattelussa. En tarkoita tällä syyllistää uhria vaan vastuuttaa uhria. Aivan kuten raiskauksen uhria ei pidä syyllistää siitä, että hänellä on ollut minihame päällä tai on kävellyt yksin kotiin myöhään illalla mutta hänetkin tulee vastuuttaa siitä, että menee lääkärintutkimukseen pesemättä ensin todisteita pois ja tekee rikosilmoituksen raiskauksesta.

Se, että tekee kokemastaan työpaikkaväkivallasta työsuojeluilmoituksen tai rikosilmoituksen, ei tee kehitysvammaisesta vielä rikollista rikosrekistereineen. Se ainoastaan varmistaa sen, että väkivalta tulee viralliseksi ja muidenkin viranomaisten tietoisuuteen ja ilmaisee julkisesti, ettei hyväksy työpaikkaväkivaltaa keneltäkään. Ilmoitukset auttavat uhria osaltaan saamaan oikeutta ja mahdollisesti korvauksia, tai ainakin sen tunteen, että jotain on tehnyt asian suhteen, joko suoraan tai vuosien kulluttua muuttuneiden käytäntöjen tai lakien muodossa. Jos väkivalta on jatkunut pitkään tai muuten jatkuvaa ja työntekijä on esimerkiksi liian väsynyt tai voimaton tekemään työsuojelu- tai rikosilmoitusta tai ei tiedä miten ilmoitus tehdään, hän voi mennä esimerkiksi esimiehensä, sosiaalityöntekijän tai työpaikan lääkärin luo ja pyytää tätä tekemään ilmoituksen hänen puolestaan. Viranomaisina näillä on oikeus ja velvollisuus tehdä virallinen ilmoitus tietoonsa tulleesta rikoksesta ja vielä suuremmassa määrin, jos uhri ilmaisee haluavansa sitä. Ja asiansa osaava viranomainen ei ainakaan koeta puhua väkivaltaa kokenutta toisiin ajatuksiin, vaikka selvittäisikin asiaa toisen osapuolen näkökulmasta. Väkevällän vähättely tai kieltäminen voi olla myös merkki rakenteellisesti väkivallasta.

Se, ettei väkivaltaan, olipa se fyysistä tai psyykkistä, puututa, kertyy työntekijän sisälle. Monet haastatellut työntekijät eivät tuntuneet välittävän pahemmin heihin kohdistuneesta henkisestä väkivallasta eikä pahimmistakaan väkivaltatapauksista tehty rikosilmoituksia ja harvoin tehtiin työsuojeluilmoituksia. Kyselyyn osallistuneista reilu 40 % oli tehnyt työsuojeluilmoituksen. Kyselyssä olisi voinut tämän suhteen tehdä alueellista vertailua mutta en kysynyt siinä työntekijän paikkakuntaa. Väkevällän

kuitenkin tiedostamatta jää elämään mielen perukoille ja alkaa vaikuttaa alitajuisesti ja kehittyä aina näkyviin sairauksiin ja mielentilamuutoksiin asti. Tämän lisäksi, kuten Antikainen-Juntunen kirjoitti, väkivalta ei kohenna sosiaali- ja terveydenhuollon alan eikä työpaikan julkisuuskuvaa, ei nosta työn arvostusta ammattina, eikä houkuttele lisää työntekijöitä alalle.

Kenties keinona herättää erityishuollon työntekijöitä huomaamaan se, miten väkivaltaiset välikoh-
tauokset oikeasti vaikuttavat heihin psyykkisesti, vaikutusten kieltämisestä huolimatta, olisi ottaa tes-
tikäyttöön esimerkiksi kaupan alalla testatut firstbeat-sykemittarit. Tulokset ovat yllättäneet aikai-
semmin laitetta testanneet.

Kaikesta väkivallasta ja haastavasta käytöksestä huolimatta työntekijät pitävät kehitysvammaisten
parissa työskentelystä ja ryhmähaastateltavat sanoivatkin, että sinne valikoituu sellaisia henkilöitä,
jotka kestävät haastavaa käytöstä normaalia enemmän. Työyhteisön henki kokonaisuudessaan on saa-
nut etenkin haastatelluilta paljon kiitosta. Yhteiskunnassa ja työpaikoilla on tehty paljon 2000-luvulla
työsuojelun edistämiseksi mutta jotta työntekijät eivät kuitenkaan näyttäisi tai tuntisi itseään eläke-
ikää lähestyessään raskaansarjan nyrkkeilyottelun kymmenen erää otelleilta, on vielä edettävä pitkä
matka turvalliseen työpaikkaan.

LÄHTEET

Antikainen-Juntunen Eija, 2007: Työturvallisuus sosiaalialalla -raportti: http://www.sosiaalitalo.fi/ep/tiedostot/Tyoturvallisuus_sosiaalialalla_raportti.pdf, luettu 3.6.2017

Antikainen-Juntunen Eija, 2009: Työturvallisuus. Julkaisussa Yliruka Laura, Juha Koivisto, Synnöve Karvinen-Niirikoski (toim.): *Sosiaalialan työolojen hyvä kehittäminen*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2009:6, s. 40-58. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/112301/URN%3aNB%3afi-fe201504227328.pdf?sequence=1>, luettu 6.8.2017

Arrigo Bruce ja Stacey Shipley, 2005: Introduction to forensic psychology: issues and controversies in crime and justice. Elsevier academic press. <https://ebookcentral-proquest-com.ezproxy.uef.fi:2443/lib/uef-ebooks/reader.action?docID=286704>, luettu 2.1.2018

Bernstein Norman, 1990: Sexuality in adolescent retardates. Teoksessa Sugar Max (ed.): *Atypical adolescence and sexuality*. s. 44-56. W.W. Norton & company, New York

Daynes Shona, Sarah Wills ja Peter Baker, 2011: Experiences of violence at work in community intellectual disability teams. Julkaisussa: *Advances in mental health and intellectual disabilities*. Vol. 5, nro 3, s. 6-14. <https://search-proquest-com.ezproxy.uef.fi:2443/docview/1013609667/fulltextPDF/69339ED539294AAEPQ/1?accountid=11739>, luettu 14.12.2017

Duodecim.fi: <http://www.duodecimlehti.fi/lehti///duo95398>, luettu 2.1.2018

Edilex.fi, 2012: [https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/33240?allWords=kehitysvamma&classIds\[\]=495&classIds\[\]=496&classIds\[\]=497&classIds\[\]=498&classIds\[\]=499&classIds\[\]=500&classIds\[\]=501&classIds\[\]=502&classIds\[\]=503&classIds\[\]=504&classIds\[\]=505&classIds\[\]=506&classIds\[\]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years\[\]=2000&years\[\]=2000-2009&years\[\]=2001&years\[\]=2002&years\[\]=2003&years\[\]=2004&years\[\]=2005&years\[\]=2006&years\[\]=2007&years\[\]=2008&years\[\]=2009&years\[\]=2010&years\[\]=2011&years\[\]=2012&years\[\]=2013&years\[\]=2014&years\[\]=2015&years\[\]=2016&years\[\]=2017&searchSrc=1&advancedSearchKey=543228](https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/33240?allWords=kehitysvamma&classIds[]=495&classIds[]=496&classIds[]=497&classIds[]=498&classIds[]=499&classIds[]=500&classIds[]=501&classIds[]=502&classIds[]=503&classIds[]=504&classIds[]=505&classIds[]=506&classIds[]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years[]=2000&years[]=2000-2009&years[]=2001&years[]=2002&years[]=2003&years[]=2004&years[]=2005&years[]=2006&years[]=2007&years[]=2008&years[]=2009&years[]=2010&years[]=2011&years[]=2012&years[]=2013&years[]=2014&years[]=2015&years[]=2016&years[]=2017&searchSrc=1&advancedSearchKey=543228), luettu 27.5.2017

Edilex.fi, 2012 b: [https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/34419?allWords=kehitysvamma+syntakeisuus&classIds\[\]=495&classIds\[\]=496&classIds\[\]=497&classIds\[\]=498&classIds\[\]=499&classIds\[\]=500&classIds\[\]=501&classIds\[\]=502&classIds\[\]=503&classIds\[\]=504&classIds\[\]=505&classIds\[\]=506&classIds\[\]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years\[\]=2000&years\[\]=2000-2009&years\[\]=2001&years\[\]=2002&years\[\]=2003&years\[\]=2004&years\[\]=2005&years\[\]=2006&years\[\]=2007&years\[\]=2008&years\[\]=2009&years\[\]=2010&years\[\]=2011&years\[\]=2012&years\[\]=2013&years\[\]=2014&years\[\]=2015&years\[\]=2016&years\[\]=2017&searchSrc=1&advancedSearchKey=548052](https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/34419?allWords=kehitysvamma+syntakeisuus&classIds[]=495&classIds[]=496&classIds[]=497&classIds[]=498&classIds[]=499&classIds[]=500&classIds[]=501&classIds[]=502&classIds[]=503&classIds[]=504&classIds[]=505&classIds[]=506&classIds[]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years[]=2000&years[]=2000-2009&years[]=2001&years[]=2002&years[]=2003&years[]=2004&years[]=2005&years[]=2006&years[]=2007&years[]=2008&years[]=2009&years[]=2010&years[]=2011&years[]=2012&years[]=2013&years[]=2014&years[]=2015&years[]=2016&years[]=2017&searchSrc=1&advancedSearchKey=548052), luettu 31.5.2017

Edilex.fi, 2015: [https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/43184?allWords=kehitysvamma&classIds\[\]=495&classIds\[\]=496&classIds\[\]=497&classIds\[\]=498&classIds\[\]=499&classIds\[\]=500&classIds\[\]=501&classIds\[\]=502&classIds\[\]=503&classIds\[\]=504&classIds\[\]=505&classIds\[\]=506&classIds\[\]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years\[\]=2015&years\[\]=2016&searchSrc=1&advancedSearchKey=636551](https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/43184?allWords=kehitysvamma&classIds[]=495&classIds[]=496&classIds[]=497&classIds[]=498&classIds[]=499&classIds[]=500&classIds[]=501&classIds[]=502&classIds[]=503&classIds[]=504&classIds[]=505&classIds[]=506&classIds[]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&years[]=2015&years[]=2016&searchSrc=1&advancedSearchKey=636551), luettu 28.5.2017

Edilex.fi, 2016: [https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/49893?allWords=oikeuspsykiatria&classIds\[\]=495&classIds\[\]=496&classIds\[\]=497&classIds\[\]=498&classIds\[\]=499&classIds\[\]=500&classIds\[\]=501&classIds\[\]=502&classIds\[\]=503&classIds\[\]=504&classIds\[\]=505&classIds\[\]=506&classIds\[\]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=662034](https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/uutiset/49893?allWords=oikeuspsykiatria&classIds[]=495&classIds[]=496&classIds[]=497&classIds[]=498&classIds[]=499&classIds[]=500&classIds[]=501&classIds[]=502&classIds[]=503&classIds[]=504&classIds[]=505&classIds[]=506&classIds[]=507&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=662034), luettu 7.6.2017

Edu.krs.fi: <http://edu.krs.fi/tervahovi/kehitysvammaisuus.htm>, luettu 16.5.2017

Ellis James, Ruth Luckasson, 1985: Mentally Retarded Criminal Defendants. Julkaisussa: *The George Washington law review*, vol. 53, s. 414-493, <http://web.b.ebsco-host.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=13&sid=ed7d2387-6c9d-4029-ad25-0430a9d16d12%40sessionmgr101>, luettu 29.11.2017

Emerson Eric, 2001: Challenging Behaviour: Analysis and Intervention in People with Severe Intellectual Disabilities. Cambridge University Press, <http://web.b.ebsco-host.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/ebookviewer/ebook/bmx-1YmtfXzE0MjY4MI9fQU41?sid=0978507d-6e07-4a3c-bcfb-12b505c647a3@sessionmgr104&vid=0&format=EB&rid=1>, luettu 24.11.2017

Eur-lex.europa.eu, 2006: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/54/EY, Euroopan unionin virallinen lehti, 26.7.2006, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:204:0023:0036:fi:PDF>, luettu 2.7.2017

Green Rosemary, Raeleene Gregory & Robyn Mason, 2003: It's no picnic: personal and family safety for rural social workers. Julkaisussa: *Australian Social Work*, June 2003, Vol. 56, No. 2

Hahto Vilja, 2004: Uhrin myötävaikutus ja rikoksenteijän vastuu - Rikos- ja vahingonkorvausoidellinen tutkimus tekoa edeltävästä uhrikäyttäytymisestä fyysisistä koskemattomuutta loukkaavissa rikoksissa. Edita Publishing Oy, Helsinki

Havula Johanna, 2004: Kehitysvammaisten syyntakeisuus ja tahdonvastainen erityishuolto. Helsingin yliopisto/oikeustieteellinen tiedekunta, pro gradu-tutkielma

Hedrenius Sara & Sara Johansson, 2013: Kriisituki. Ensiapua onnettomuuksien, katastrofien ja järkyttävien tapahtumien käsittelyyn. Ruotsinkielisestä alkuteoksesta suomentanut Urpu Snellman. Tietosanoma, Helsinki

Heiskanen Markku, 2002: Väkivalta, pelko, turvattomuus. Surveytutkimusten näkökulmia suomalaisten turvallisuuteen. Tutkimuksia-raportti nro 236, Helsinki, Tilastokeskus

Hensel Jennifer M., Yona Lunskey, Carolyn S. Dewa, 2014: Staff Perception of Aggressive Behaviour in Community Services for Adults with Intellectual Disabilities. Julkaisussa: *Community Mental Health Journal*, August 2014, Vol. 50, Issue 6, s. 743-751 [https://link.springer-com.ezproxy.uef.fi:2443/content/pdf/10.1007%2Fs10597-013-9636-0.pdf](https://link.springer.com.ezproxy.uef.fi:2443/content/pdf/10.1007%2Fs10597-013-9636-0.pdf), luettu 17.12.2017

Hirvonen Ari, 2006: Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa: Hallama Jaana, Veikko Launis, Salla Lötjönen ja Irma Sorvali (toim.): *Etiikkaa ihmistieteille*, s. 31- 49, SKS Tietolipas 211, Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja, Helsinki

Ho Taiping, 1999: Examination of Racial Disparity in Competency to Stand Trial between White and African American Retarded Defendants. Julkaisussa: *Journal of Black Studies*, Vol. 29, No. 6

(July, 1999), s. 771–789 <http://www.jstor.org.ezproxy.uef.fi:2048/stable/pdf/2645884.pdf?reqid=excelsior%3A5acc12755d8630abd6aa67b6fd6a22e2>, luettu 2.6.2017

hrw.org, 2012: Human rights watch: <https://www.hrw.org/news/2012/08/07/us/texas-halt-execution-man-intellectual-disabilities>, luettu 27.5.2017

Husso Marita, Maija Mänttari-van der Kuip, Mikko Mäntysaari, Tuija Kotiranta, 2015: Väkivalta-työ Itä-Suomessa Väistö-hankkeen arviointi http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/127151/URN_ISBN_978-952-302-554-7.pdf?sequence=1

Isotalus Nina, Kaija Leena Saarela, 2007: Vältä työväkivalta. Työterveyslaitoksen julkaisu, Helsinki

Kontio Marja-Liisa, 2000: Laitoksessa asuvan kehitysvammaisen vanhuksen haastava käyttäytyminen ja hoitajan käyttämiä vaikuttamiskeinoja. Jyväskylä

Koppa.fi, 2015: Jyväskylän yliopiston internet -sivusto <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tieteenfilosofiset-suuntaukset>, luettu 5.2.2017

Korhonen Paula, 2006: https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/kirjoituksiatordistusoikeudesta2006/IpJ8DYB6l/08_Syytetyn_mielentilan_tutkiminen_Paula_Korhonen.pdf, luettu 1.4.2017 (ei muita tietoja saatavilla)

Koskentausta Terhi, 2006: Kehitysvammaisten henkilöiden aggressiivisuus ja itsensä vahingoittaminen. Suomen Lääkärilehti 46/2006 vsk 61, <http://www.eteva.fi/Global/Tiedostot/Eteva/Kehitysvammapsykiatria/Kehitysvammaisen%20aggressiivisuus%20Koskentausta%20SL%202006.pdf>, luettu 29.9.2017

Koskentausta Terhi, 2006 b: Kehitysvammaisten mielenterveyshäiriöt-mitä etsitään ja miten hoidaan? Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim, 2006;122(15):1927-35, <http://duodecimlehti.fi/duo95909>, luettu 19.1.2018 (lähteessä ei sivunumerointia)

Kotilainen Irma, 2006: Syntakeisuus ja mielentilatutkimus. <http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/medibio/Luentosarja%20sl%202006/Kotilainen06.pdf>, luettu 17.5.2017

Krug Etienne G., Linda L. Dahlberg, James A. Mercy, Anthony B. Zwi ja Rafael Lozano, 2005: Väkivalta ja terveys maailmassa. WHO:n raportti. Alkuteos: World Report on Violence and Health. Jyväskylä. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/6/9529608993_fin.pdf, luettu 15.11.2017

Kuronen Marjo, 2014: Perheen ideologinen tuottaminen. Teoksessa: Jallinoja Riitta, Helena Hurma & Kimmo Jokinen (toim.): *Perhetutkimuksen suuntauksia*, s. 81-98, Gaudeamus Oy, Helsinki

kvtl.fi: Kehitysvammaisten tukiliitto ry. <http://www.kvtl.fi/fi/ammattisivut/paattyneet-projektit/enemman-otetta-omaan-elamaan/kehitysvammaisuus-ja-seksuaalisuus/oikeus-seksuaalisuuteen/>, luettu 20.7.2017

Lappalainen Juha, 2004: Rikoksen rakenne prosessioikeuden näkökulmasta. Helsingin yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta, julkaistu Edilexissä 2006 <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/3220.pdf>, luettu 28.6.2017

Liebkind Karmela & Liisa Eränen, 2001: Attitudes of Future Human Service Professionals: The Effects of Victim and Helper Qualities. Julkaisussa: *The Journal of Social Psychology*, 141(4), s. 457–475,

<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=b8804c49-2df3-40c1-b63b-49e90de9d014%40sessionmgr4008>, luettu 15.11.2017

Lindstedt Salli, 2013: Vainoamisen kriminalisointi- kriminalisoinnin välttämättömyydestä ja täsmällisyydestä. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan pro gradu -tutkielma. <https://www.edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/opinnaytetyot/10754.pdf>, luettu 27.11.2017

Luoma-Aho Kirsimaria ja Satu Lekola, 2011: Seksuaalineuvonta kehitysvammaisten ihmisten parissa. Julkaisussa: Ritamo Maija, Katri Ryttyläinen-Korhonen ja Saana Saarinen (toim.): *Seksuaalineuvonnan tueksi*. s. 130-138, THL:n Raportti 27/2011. <https://www.thl.fi/documents/10531/95613/Raportti%202011%2027.pdf>, luettu 28.12.2017

Löppönen Paavo, 1991: Tiede, tiedepolitiikka ja tutkimusetiikan ongelmat. Teoksessa: Löppönen Paavo, Mäkelä Pirjo H. ja Paunio Keijo (toim.): *Tiede ja etiikka*. s. 17-37, WSOY, Helsinki

Malm Marita, 2004: Käytöshäiriöt. Teoksessa: Malm Marita, Marja Matero, Marjo Repo & Eeva-Liisa Talvela (toim.): *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. s. 360-367, WSOY/Oppimateriaalit, Helsinki

Markkanen Kirsi, 2000: Nimittely, uhkailu, potkiminen - hoitajan työarkea. Selvitys hoitohenkilökunnan työpaikallaan kokemasta väkivallasta ja sen uhasta. Julkaisusarja B: selvityksiä 3/2000. Helsinki, Tehy ry

Matero Marja, 2004: Kehitysvammaisuus. Teoksessa: Malm Marita, Marja Matero, Marjo Repo & Eeva-Liisa Talvela (toim.): *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. s. 165-203 WSOY/Oppimateriaalit, Helsinki

Matikka Leena, Markku Ojanen ja Hannu Vesala, 2003: KETO -toimintakyvyn arviointiasteikko. Käyttöopas. Kehitysvammaliiton tutkimusyksikkö, KOTU, Helsinki

Mattila Terhi, 2013: Huoltoriidat ja perheväkivalta. Helsingin hovioikeuden julkaisut. http://www.oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/lapsenasemakansainvalistyvassamaailmassa2013/LVGjp7ZxX/06_Huoltoriidat_ja_perhevakivalta_Terhi_Mattila.pdf

Melander Sakari, 2010: Rikosoikeus 2010-luvulla. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu, Helsinki

Melander Sakari, 2016: Rikosvastuun yleiset edellytykset. Tietosanoma Oy, Helsinki

Männynsalon Laura, H. Putkonen, N. Lindberg & I. Kotilainen, 2009: Forensic psychiatric perspective on criminality associated with intellectual disability: a nationwide register-based study. Julkaisussa: *Journal of Intellectual Disability Research*, vol. 53, osa 3, maaliskuu, s. 279-288 <http://onlinelibrary.wiley.com.ezproxy.uef.fi:2048/doi/10.1111/j.1365-2788.2008.01125.x/epdf>, luettu 4.9.2017

Nyqvist Leo, 2006: Lähisuhdeväkivalta -rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen. Teoksessa: Hokkanen Liisa, Maritta Sauvola (toim.): *Puhumattomat paikat. Puheenvuoroja perheestä*. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22, Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, s. 142-170, Oulu

OM: <http://www.vakivallanvahentaminen.fi/fi/index/vakivallanmuotoja/tyopaikkavakivalta.html>, Oikeusministeriön rikosentorjuntaneuvosto, julkaistu 4.8.2014, luettu 5.2.2017

- Oranen-Pyykönen Auli, 2017: Itä-Suomen aluehallintovirasto, Työsuojelun vastuualue, yksikön päällikkö, ylitarkastaja. Sähköpostivastaus, lähetetty 24.2.2017. Sähköpostivastaus tekijän hallussa.
- Pajuoja Jussi, 1995: Väkivalta ja mielentila. Oikeussosiologinen tutkimus syyntakeisuussäännöksistä ja mielentilatutkimuksista. Helsingin yliopiston väitöskirja. Helsinki, Suomalainen Lakimiesyhdistyksen julkaisu, A-sarja, nro 201
- Pelka Fred, 1997: Unequal justice; Preserving the rights of the mentally retarded in the criminal justice system. Julkaisussa: *Humanist*. Nov/Dec 97, Vol. 57 Issue 6, s. 28–32, <http://web.a.ebsco-host.com.ezproxy.uef.fi:2048/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=7b412053-e961-44a1-a78e-903b84f5642c%40sessionmgr4010>, luettu 1.10.2017
- Piirtola Hilppa, 2004 (ei muita tietoja saatavilla): Alentunut syyntakeisuus ja enimmäisrangaistusten käyttö. https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/rikosoikeudenuudistuneetyleisetopit2004/NzTMYB4yl/22_Alentunut_syyntakeisuus_ja_enimmaisrangaistuksen_kaytto_Hilppa_Piirtola.pdf, luettu 6.6.2017
- Rantaeskola Satu, Jari Hyyti, Jaakko Kauppila & Mari Koskelainen, 2015: Haastavat asiakastilan- teet - väkivalta työssä. Talentum, Viro
- Rautio Jaakko, 2004: Erittäin tärkeä yleinen etu syyttäjän syyteoikeuden perustana. Defensor Legis: Suomen asianajajaliiton äänenkannattaja. Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu, Helsingin yliopisto, <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10224/3700/rautio422-444.pdf?sequence=1>, luettu 18.1.2018 (lähteessä ei sivunumerointia)
- Rautio Markku, 2017: Itä-Suomen aluehallintovirasto, Työsuojelun vastuualue, johtaja. Sähköposti- vastaus, lähetetty 10.8.2017. Sähköpostivastaus tekijän hallussa.
- Repo Marjo, 2004: Työntekijänä vammaistyössä. Teoksessa: Malm Marita, Marja Matero, Marjo Repo & Eeva-Liisa Talvela (toim.): *Esteistä mahdollisuuksiin. Vammaistyön perusteet*. s. 412-423 WSOY/Oppimateriaalit, Helsinki
- Saari Salli, 2000: Kuin salama kirkaalta taivaalta; Kriisit ja niistä selviytyminen. Otava
- Salminen Marjo, 2017: Valtiokonttorin lakimiehen sähköpostivastaus, sähköpostivastaus tekijän hallussa, lähetetty 22.5.2017. Sähköpostivastaus tekijän hallussa.
- Savolainen Elina, 2010: Pahoinpitelyrikokset ja parisuhdeväkivalta. Turun yliopiston oikeustieteel- lisen tiedekunnan pro gradu -tutkielma, <https://www-edilex-fi.ezproxy.uef.fi:2443/opinnayte- tyot/7082.pdf>, luettu 5.6.2017
- Soisalo Raul, 2011: Väkivallan preventio sosiaali- ja terveysalalla. Suomen psykologinen instituut- tiyhdistys ry
- Stm.fi, 2014: VÄKIVALLAN UHKA TYÖELÄMÄSSÄ. Työturvallisuussäännöksiä valmisteleva neuvottelukunta Väkivallan uhka- jaoston raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:17. https://julkari.fi/bitstream/handle/10024/126756/RAP2014_17_v%C3%A4kivallan_uhka.pdf?sequence=1, luettu 31.7.2017
- Sundell Lauri, 2014: Työkaverina pelko. Väkivaltariskien ennakointi ja hallinta. PS-Kustannus, Jyväskylä

Søndena Erik, Richard Whittington, Christian Lauvrud ja Kåre Nonstad, 2015: Job stress, burnout and job satisfaction in staff working with people with intellectual disabilities: community and criminal justice care. Julkaisussa: *Journal of intellectual disabilities and offending behaviour*, Vol. 6 nro. 1, 2015, s. 44-52, <https://search-proquest-com.ezproxy.uef.fi:2443/docview/1709711122/fulltextPDF/60735C9B1D5A436DPQ/3?accountid=11739>, luettu 15.12.2017

Tazzari Eeva-Liisa, 1999: Emotionaalinen kasvatus. Teoksessa: Ikonen Oiva (toim.): *Kehitysvammaisten opetus. Mitä ja miten?*, s. 363-383, Kehitysvammaliitto ry, Helsinki

thl.fi: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, <https://www.thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyspalvelut/oikeuspsykiatria/mielentilatutkimukset>, luettu 18.5.2017

thl.fi,b, 2017: Sosiaalihuollon laitos- ja asumispalvelut 2015. Tilastoraportti 2/2017. Terveiden- ja hyvinvoinnin laitos, https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131931/Tr02_17.pdf?sequence=5, luettu 20.12.2017

Therborn Göran, 2013: Eriarvoisuus tappaa. Polity Press Ltd, Cambridge. Suomentanut Osuuskunta Vastapaino, Tampere

TS 4.2.2016: Turun Sanomien sanomalehtiartikkeli: Kivellä surmannut sai tuomion taposta, <http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/846131/Kivella+surmannut+sai+tuomion+taposta>, luettu 7.6.2017

Työturvallisuuskeskus, 2010: Työväkivallan riskiammatit: http://ttk.fi/files/1660/Tyovakivallan_riskiammatit.pdf

Wagner-Prenner Marianne, 2000: Syyntakeisuus ja mielentila; Rikosoikeudellinen ja empiirinen tutkimus syyntakeisuuden määräytymisessä. Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki

Valtiokonttori 2013: Valtion varoista maksettava korvaus rikoksen uhrille. Korvaus rikoksen uhrille. Rikoksella aiheutetut vahingot alkaen 1.1.2006. <http://docplayer.fi/17262379-Valtion-varoista-maksettava-korvaus-rikoksen-uhriille-korvaus-rikoksen-uhriille-rikoksella-aiheutetut-vahingot-1-1-2006-alkaen.html>, luettu 5.12.2017

Valtiokonttori.fi, 2017: http://www.valtiokonttori.fi/fi-FI/Kansalaisille_ja_yhteisoille/Korvaukset_ja_etuisuudet/Rikosvahingot, luettu 19.5.2017

Vernerinet.net, 2017: Kehitysvamma-alan verkkopalvelu, <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus>, luettu 16.5.2017

Vilkkä Hanna, 2011: Seksuaalinen häirintä. PS-Kustannus, Jyväskylä

Weizmann-Henelius Ghitta, 1997: Väkivaltaisen ihmisen kohtaaminen. Kirjayhtymä Oy, Helsinki

Wiberg Matti, 1991: Mitä etiikka yhteiskuntatieteilijöille kuuluu?. Teoksessa: Löppönen Paavo, Mäkelä Pirjo H. ja Paunio Keijo (toim.): *Tiede ja etiikka*. s. 202-226, WSOY, Helsinki

yle.fi, 2014: <http://yle.fi/uutiset/3-7132194>. Silminnäkijä -ohjelman tekstiversio, 13.3.2014. Luettu 5.2.2017

Finlex.fi -lähteet:

ETL 2011/805: Esitutkintalaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805#L4P9>

KKO 1995:125: Korkeimman oikeuden päätös 1995. <http://www.finlex.fi/fi/oi-keus/kko/kko/1995/19950125?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=KKO%201995%3A125>, luettu 30.12.2017

KKO 2010:15: Korkeimman oikeuden päätös 2010. <https://www.finlex.fi/fi/oi-keus/kko/kko/2010/20100015?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=vajaamiel%2A>, luettu 2.1.2018

OK 1734/4: Oikeudenkäymiskaari <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000#L17P45>

RL 39/1889: Rikoslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L24>

RiVL 2005/1204: Rikosvahinkolaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20051204?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikosvahinkolaki#L4>

ROL 1997/689: Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689#L2P1>

Tasa-arvoL 986/609: Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609#P6c>

TSVall 2006/44: Laki työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojeluyhteistoinnasta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060044#O3>

TtaL 2015/459: Työtapaturma- ja ammattitautilaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150459#L7P34>

TTL 2002/738: Työturvallisuuslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738>

VahKL 1974/412: Vahingonkorvauslaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1974/19740412>

LIITTEET

Liite 1:

Kyselylomake:

Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin kohdistama työpaikkaväkivalta.

Itä-Suomen yliopiston sosiaalityön pro gradu -tutkielman kyselytutkimus

1. Minkä ikäinen olet?

1. 20–30 vuotta

2. 31–41 vuotta

3. 42–52 vuotta

4. 53–63 tai yli vuotta

2. Ammattisi?

3. Oletko itse kokenut henkilökohtaisesti työpaikkaväkivaltaa missään muodossa? Kyllä Ei

4. Oletko ollut henkilökohtaisesti työpaikkaväkivallan kohteena? Kyllä Ei

5. Oletko ollut työpaikkaväkivaltatilanteessa osallisena mukana? Kyllä Ei

6. Miten usein olet kohdannut väkivaltaisia tilanteita?

1. useita kertoja päivässä

2. päivittäin

3. viikoittain

4. kuukausittain joitakin kertoja

5. silloin tällöin vuodessa

7. Millaista työpaikkaväkivaltaa olet itse kokenut? (voi valita molemmat)

1. henkistä väkivaltaa (nimittelyä, arvostelua, haukkumista, huutamista, seksuaalista ahdistelua, häiriösoitot yms.)
2. fyysistä väkivaltaa (potkimista, sylkemistä, puremista, hakkaamista/lyöntejä, hiuksista vetämistä, nipistelyä yms.)

8. Onko väkivallan tekijöitä työpaikalla useita? Kyllä Ei

9. Oliko yksittäisessä tilanteessa väkivallan tekijänä

1. yksittäinen henkilö?
2. ryhmä/useampi henkilö?
3. vaihtelevasti?

10. Onko väkivallan tekijä / tekijät

1. alaikäisiä?
2. täysi-ikäisiä?

11. Luuletko, että kehitysvammainen ymmärsi tekonsa olevan väärin ennen kuin se selostettiin hänelle? Kyllä Ei

12. Miten väkivallan tekijä suhtautui tekoonsa jälkeenpäin?

1. ilmaisi olevansa pahoillaan
2. oli edelleen vihainen/tuohtunut
3. oli hämmentynyt
4. oli iloinen/innoissaan

13. Jos olet saanut väkivaltatilanteesta fyysisiä vammoja, niin millaisia? (voi valita useamman)

1. naarmuja
2. haavoja

3. silmävaurioita
4. raajavaurioita
5. hiusten irtoamista
6. mustelmia
7. luunmurtumia
8. puremajälkiä
9. muuta, mitä? _____

14. Mikäli vastasit muuta, mitä seurauksia tuli? _____

15. Jos olet saanut väkivaltatilanteesta psyykkisiä vammoja, niin millaisia? (voi valita useamman)

1. univaikeuksia
1. masennusta
2. pelkotiiloja
3. työhaluttomuutta
4. paniikkikohtauksia
5. työ- / toimintakyvyttömyyttä
6. persoonallisuuden muutoksia
7. fyysisiä oireita (päänsärky, painonvaihtelu ym.)
8. stressioireita
9. muuta, mitä? _____

16. Mikäli vastasit muuta, mitä seurauksia tuli? _____

17. Miten suhtaudut työpaikkaväkivaltaan?

1. Koen, että se kuuluu työni luonteeseen ja se on vain kestettävä
2. En suvaitse sitä ja teen ilmoituksen useimmiten / aina
3. En välitä kyseisistä tilanteista, vaan ”suljen silmäni”

18. Oletko jutellut väkivaltatilanteista kenenkään kanssa? (voi valita useamman)

1. työkavereiden
2. ystävien

3. esihenkilön
4. sukulaisten
5. työterveyshuollon
6. muiden, kenen? _____
7. en ole jutellut kenenkään kanssa, koska _____

19. Oletko raportoinut väkivaltaisista tilanteista työpaikalla? Kyllä Ei

20. Jos et ole raportoinut, niin miksi? _____

21. Miten esihenkilö suhtautuu raportointiin? _____

22. Miten lähimmät työkaverit suhtautuivat raportointiin? _____

23. Miten muut sidosryhmät (yhteistyökumppanit, sukulaiset) suhtautuivat raportointiin? _____

24. Saitko / tarvitsitko työpaikalla apua väkivaltaisen tilanteen sattuessa? Kyllä Ei

25. Jos sait apua, niin kuka tai mikä taho auttoi ja miten? _____

26. Tehtiinkö väkivaltatilanteesta työsuojeluilmoitus? Kyllä Ei

27. Miten työsuojelu suhtautui ilmoitukseen? _____

28. Tehtiinkö väkivaltatilanteesta rikosilmoitus? Kyllä Ei

29. Jos tehtiin, niin tukivatko esihenkilö ja/tai työkaverit rikosilmoituksen teossa? Kyllä Ei

30. Saitko apua tai neuvoja rikosilmoituksen teossa? Kyllä Ei

31. Miten poliisi ja oikeuslaitos suhtautuivat rikosilmoitukseen? _____

32. Mikä oli rikosilmoituksen lopputulos? _____

33. Etenikö asian käsittely oikeuteen? Kyllä Ei

34. Miten suhtauduit rikosilmoituksen / oikeusistuimen päätökseen? _____

35. Tekisitkö jotain toisin missään tapahtumaketjun vaiheessa? _____
36. Oliko väkivaltatilanne ennakoitavissa? Kyllä Ei
37. Tuliko sinulle jotain muita tässä lomakkeessa aikaisemmin mainitsemattomia seuraamuksia väkivaltatilanteesta? _____
38. Tulisiko sinun mielestäsi kehitysvammaisille väkivallan tekijöille olla erilaiset seuraamukset kuin nykyisin on? Millaiset? _____
39. Tähän voit kirjoittaa mitä muuta kerrottavaa sinulla on aiheesta ja mitä tunteita kysely aiheutti: _____

Palauta lomake 1.10.2017 mennessä

Kiitokset Sinulle ajastasi ja vastauksistasi ja tsemppiä työssä jaksamiseen.

Liite 2: Kaikille haastatelluille tehtyjä kysymyksiä

Millaista väkivaltaa esiintyy (henkistä/fyysistä)?

Millaisia väkivalta-tapauksia on sattunut?

Miten usein väkivaltaisuuksia sattui?

Mitä mieltä olet työpaikkaväkivallasta yleisesti?

Syitä väkivaltaisuuksille?

Onko ollut havaittavissa väkivaltaisuuksien tarkoituksellisuutta (ei tahatonta)?

Oliko väkivalta ennakoitavissa?

Kehitysvammaisten asiakkaiden rikostausta työntekijöiden mukaan?

Kehitysvammaisten seksuaalisuus ja siihen suhtautuminen?

Millaisia terveydellisiä yms. seuraamuksia työntekijöille tullut?

Miten muuten väkivalta on vaikuttanut työntekijään?

Miten ympäröivä yhteisö (työnantaja/esimies/perhe) suhtautunut väkivaltaan? Huomaako perhe?

Tekevätkö työntekijät (rikos- työsuojelu-/Haipro-) ilmoituksia väkivallasta?

Miten ko. tahot suhtautuneet ilmoituksiin?

Miksi rikosilmoituksia ei ole tehty?

Millaisia työsuojelukeinoja on ollut käytössä?

Onko työntekijöiden tarvinnut kutsua poliisia apuun?

Olivatko haastatellut tietoisia Valtiokonttorin rikosvahinkokorvaus -mahdollisuudesta? (asia selitetty kaikille lyhyesti)

Mitä mieltä työntekijät toimenpiteistä luopumisesta?

Onko kehitysvammaisten väkivaltaisuus tabu?

Ovatko työntekijät harkinneet alan vaihtoa/lähteneet uuteen työpaikkaan väkivallan takia?

Kuuluuko väkivalta ottaa olennaisena osana kehitysvamma-alan työtä?

Työntekijöiden selviytymiskeinot työssä?

Ovatko työntekijät puhuneet kenenkään kanssa väkivallasta? Onko koettu hyödylliseksi?

Eroja väkivallassa ja sen esiintyvyydessä nais- ja miestyöntekijöiden välillä?

Onko apua ollut saatavilla väkivaltatilanteen sattuessa?

Kehitysvammaisten ymmärrys väkivallan vääryydestä ja tekojen seurauksista työntekijöiden mukaan?

Käydäänkö sote-alan opinnoissa tarpeeksi läpi asiakkaiden ja erityisesti kehitysvammaisten mahdollista väkivaltaisuutta?

Liite 3:

TIEDOTE TUTKITTAVILLE JA SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISESTA

Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin kohdistama työpaikkaväkivalta.

Teen Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa sosiaalityön pro gradu -tutkielmaa aiheesta Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin kohdistama työväkivalta. Tutkimukselle on saatu tutkimuslupa.

Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja merkitys

Pro gradu -tutkielmassa on tarkoitus tutkia ammattilaisiin kohdistuvaa työpaikkaväkivaltaa työsuojellisuudesta näkökulmasta. Millaista väkivaltaa työntekijät ovat kokeneet, miten he itse ja muu työyhteisö sekä heidän sukulaisensa ovat reagoineet väkivaltaan ja mahdollisiin rikosilmoituksiin, miten eri osapuolet ovat toimineet tilanteessa ja sen jälkeen, miten pitkään työpaikkaväkivalta on jatkunut, onko väkivalta yksittäisiä kertoja silloin tällöin vai jokapäiväistä ja/tai jatkuvaa sekä miten usein väkivallasta tehdään rikosilmoituksia ja miten ne ovat edenneet. Lisäksi tarkoituksena on selvittää mitä seurauksia kehitysvammaisille sekä työntekijöille väkivallasta on tullut sekä kokevatko työntekijät kehitysvammaisten päässeen liian helpolla vammaisuutensa takia, ymmärtävätkö he väkivallan syyn tunnetasolla vai jääkö etenkin henkinen väkivalta kaivertamaan työntekijöiden mieltä ja mikä olisi voinut estää kehitysvammaisia tekemästä väkivaltaa, jos mikään.

Työpaikkaväkivallan ja siihen liittyvän rikostapaukseksi kehittyneiden osalta haastattelen Pohjois-Karjalan poliisilaitoksen edustajaa/edustajia siitä miten he ovat kokeneet ja käsitelleet omalta osaltaan kehitysvammaisten rikostapaukset sekä sitä, miten kehitysvammaisten rikostapauksissa yleensä käy.

Kehitysvammaisten tekemästä alan työntekijöihin kohdistuvasta väkivallasta ei ole tehty Suomessa paljoa tutkimusta etenkin virallisella tasolla. Tämä auttaa tuomaan ihmisten tietoisuuteen työssä jaksamisen kannalta oleellisen arjen jokapäiväisen ongelman.

Tutkimusaineiston käyttötarkoitus, käsittely ja säilyttäminen

Aineistoa käytetään vain tutkimustarkoitukseen

Tutkimusaineisto pysyy tutkijan hallussa.

Henkilöiden, paikkojen, yksityisten yritysten ja muiden työnantajien nimet muutetaan tai poistetaan tutkimuksessa anonyymiteetin varmistamiseksi.

Haastattelut ja kysymyslomakkeet

Tiedote lähetetään esimiehille jaettavaksi näiden alaisuudessa työskenteleville työntekijöille. Haastattelut perustuvat vapaaehtoisuuteen ja niihin toivotaan tulevan sellaisia henkilöitä, jotka paitsi työskentelevät päivittäin kehitysvammaisten parissa myös joilla on omakokemusta työpaikkaväkivaltaisuuksista sen jossain muodossa.

Haastattelujen on tarkoitus tapahtua työpaikalla mahdollisesti työaikana. Haastattelut tapahtuvat ryhmähaastatteluna ja haastateltavan niin halutessa se voidaan toteuttaa myös yksilöhaastatteluna. Haastattelukerta kestää noin yhden tai maksimissaan kaksi tuntia. Jos halukkaita haastateltavia tulee paljon, heitä on mahdollista jakaa useampaan ryhmään eri kerroille. Haastatteluihin voivat osallistua vain Pohjois-Karjalassa asuvat ja työskentelevät. Muualla Suomessa asuville lähetetään kyselylomake.

Muualla Suomessa asuville ja heille, jotka eivät voi tai halua osallistua haastatteluihin, olen valmisteellut kysymyslomakkeen, jonka myöhemmin lähetän esimiesten välityksellä sähköpostitse. Myös haastatteluun osallistuneiden toivotaan täyttävän kyseisen kysymyslomakkeen.

Tutkimustulosten käyttö

Tutkimus on tarkoitus julkaista Itä-Suomen yliopiston pro gradu -tutkielmana. Tutkielma julkaistaan internetissä tutkimuskäyttöä varten.

Tutkittavien oikeudet

Osallistuminen tutkimukseen on täysin vapaaehtoista. Tutkittavilla on tutkimuksen aikana oikeus kieltäytyä tutkimuksesta ja keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa ilman, että siitä aiheutuu heille mitään seuraamuksia. Tutkimuksen järjestelyt ja tulosten raportointi ovat luottamuksellisia. Tutkimuksesta saatavat tutkittavien henkilökohtaiset tiedot tulevat ainoastaan

tutkittavan ja tutkijan käyttöön ja tulokset julkaistaan tutkimusraporteissa siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa. Haastateltava voi niin halutessaan kertoa myös omalla nimellään. Asiakkaiden tunnistettavuus poistetaan aina tutkimuksesta. Tutkittavilla on oikeus saada lisätietoa tutkimuksesta tutkijalta missä vaiheessa tahansa.

Tutkittavan suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Olen perehtynyt tämän tutkimuksen tarkoitukseen ja sisältöön, kerättävän tutkimusaineiston käyttöön sekä tutkittavien oikeuksiin. Suostun osallistumaan tutkimukseen annettujen ohjeiden mukaisesti. Voin halutessani peruuttaa tai keskeyttää osallistumiseni tai kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta missä vaiheessa tahansa. Tutkimustuloksiani ja kerättyä aineistoa saa käyttää ja hyödyntää sellaisessa muodossa, jossa yksittäistä tutkittavaa ei voi tunnistaa.

Haluan, että haastatteluni julkaistaan omalla nimelläni.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 4:

Saatekirje

Hei,

Teen sosiaalityön pro gradua aiheesta ”Haastavasti käyttäytyvien kehitysvammaisten ammattilaisiin kohdistama työpaikkaväkivalta”. Tarkoituksena on tutkia aihetta kehitysvamma-alalla työskentelevien kautta näiden ammatista tai koulutuksesta riippumatta. Jokaisen vastaus on arvokas lisä. Kysely toteutetaan eri puolilla Suomea niin yksityisellä kuin julkisellakin sektorilla alalla työskenteleville. Linkki kyselyyn on viestin alaosassa. Tutkimuksesta on kerrottu alla tarkemmin:

Vastuullinen ohjaaja:

Heli Tirola, YTT yliopistolehtori, Itä-Suomen yliopisto, heli.tirola@uef.fi, p. xxx xxx

Tutkija:

Sari Matikainen, opiskelija, Itä-Suomen yliopisto, sarmat@uef.fi, p. xxx xxx

Tutkimuksen tarkoitus, tavoite ja merkitys

Pro gradu -tutkielmassa on tarkoitus tutkia ammattilaisiin kohdistuvaa työpaikkaväkivaltaa työsuojellisuudesta näkökulmasta. Millaista väkivaltaa työntekijät ovat kokeneet, miten he itse ja muu työyhteisö sekä heidän sukulaisensa ovat reagoineet väkivaltaan ja mahdollisiin rikosilmoituksiin, miten eri osapuolet ovat toimineet tilanteessa ja sen jälkeen, miten pitkään työpaikkaväkivalta on jatkunut, onko väkivalta yksittäisiä kertoja silloin tällöin vai jokapäiväistä ja/tai jatkuvaa sekä miten usein väkivallasta tehdään rikosilmoituksia ja miten ne ovat edenneet. Lisäksi tarkoituksena on selvittää mitä seurauksia kehitysvammaisille sekä työntekijöille väkivallasta on tullut sekä kokevatko työntekijät kehitysvammaisten päässeen liian helpolla vammaisuutensa takia, ymmärtävätkö he väkivallan syyn tunnetasolla vai jääkö etenkin henkinen väkivalta kaivertamaan työntekijöiden mieltä ja mikä olisi voinut estää kehitysvammaisia tekemästä väkivaltaa, jos mikään.

Työpaikkaväkivallan ja siihen liittyvän rikostapaukseksi kehittyneiden osalta haastattelen myös Pohjois-Karjalan poliisilaitoksen edustajaa/edustajia siitä miten he ovat kokeneet ja käsitelleet omalta

osaltaan kehitysvammaisten rikostapaukset sekä sitä, miten vammaisten rikostapauksissa yleensä käy.

Kehitysvammaisten tekemästä alan työntekijöihin kohdistuvasta väkivallasta ei ole tehty Suomessa paljoa tutkimusta etenkin virallisella tasolla. Tämä auttaa osaltaan tuomaan ihmisten tietoisuuteen työssä jaksamisen kannalta oleellisen arjen jokapäiväisen ongelman.

Tutkimusaineiston käyttötarkoitus, käsittely ja säilyttäminen

Aineistoa käytetään vain tutkimustarkoitukseen

Tutkimusaineisto pysyy tutkijan hallussa.

Henkilöiden, paikkojen, yksityisten yritysten ja muiden työnantajien nimet muutetaan tai poistetaan tutkimuksessa anonyymiteetin varmistamiseksi.

Tutkimus julkaistaan Itä-Suomen yliopiston pro gradu -tutkielmana. Tutkielma julkaistaan internetissä tutkimuskäyttöä varten.

Kysely on tarkoitettu kaikille työntekijöille ja esihenkilöille.

Linkki kyselylomakkeeseen: <https://elomake.uef.fi/lomakkeet/17002/lomake.html>

Jos linkki ei toimi klikkaamalla siitä, kopioi se osoiteriville.

Terveisin,

Sari Matikainen

Liite 5: Suomalaisten vuosina 1996-2006 tuomittujen kehitysvammaisten rikollisten rikoshistoria

Table 2 Criminal history of Finnish offenders with intellectual disability ($n = 44$)

	<i>n</i>	%
Previous offending		
None	22	50
Two or more previous offences	19	43
One previous offence	3	7
Primary previous offence		
Arson	7	16
Violent crime	6	14
Property offence	5	11
Sex offence	1	2
Other	3	7
Index crime*		
Arson	12	27
Property offence	8	18
Homicide	7	16
Attempted homicide	6	14
Sex offence	6	14
Assault	3	7
Involuntary homicide	2	4

* Primary offence.

Lähde: Männynsalo (et al., 2009): Forensic psychiatric perspective on criminality associated with intellectual disability, s. 283

Liite 6: Suomalaisien kehitysvammaisten vuosien 1996-2006 rikollisten rikospsykiatrisen tutkimuksen raportin tulokset

Table 3 Findings of the forensic psychiatric examination reports of Finnish offenders with intellectual disability (ID) ($n = 44$)

	<i>n</i>	%
Degree of ID*		
Mild	37	84
Moderate	6	14
Severe	1	2
ID first diagnosed		
Before school age	23	52
During school age	19	43
During adulthood	2	5
Diagnoses		
None	5	11
Depressive disorder	1	2
Obsessive–compulsive disorder	2	5
Psychotic disorder [†]	2	5
Alcohol abuse/dependence	20	45
Any substance abuse/dependence	30	68
Antisocial personality disorder	11	25
Borderline personality disorder	5	11
Any personality disorder	16	36
Substance and psychiatric diagnosis	16	36
Criminal responsibility		
Reduced criminal responsibility	26	59
No criminal responsibility	18	41
Court decision		
Prison sentence	24	54
Involuntary special care for ID	20	46

* Mild ID: IQ score 51–75; moderate ID: IQ score 36–50; severe ID: IQ score 21–35.

[†] one schizophrenia, one paranoid psychosis.

Lähde: Männynsalu (et al., 2009): Forensic psychiatric perspective on criminality associated with intellectual disability, s. 283

Liite 7: Työpaikkaväkivalta-kokemukset ja -tekijät

Työpaikkaväkivalta-kokemukset ja -tekijät	Kyllä -vastanneiden osuus
Millaista työpaikkaväkivaltaa olet itse kokenut? <ul style="list-style-type: none"> • henkistä väkivaltaa • fyysistä väkivaltaa 	83% 97%
Onko väkivallan tekijöitä työpaikalla useita?	87%
Oliko yksittäisessä tilanteessa väkivallan tekijänä? <ul style="list-style-type: none"> • yksittäinen henkilö • ryhmä / useampi henkilö • vaihtelevasti 	91,7% 1,7% 6,7%
Onko väkivallan tekijä / tekijät alaikäinen?	18%
Luuletko, että kehitysvammainen ymmärsi tekonsa olevan väärin ennen kuin sitä selostettiin hänelle?	60%
Oliko väkivaltilanne ennakoitavissa?	22%

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017

Liite 8: Väkivalta-tilanteisiin ja niiden selvittelyyn reagointi työpaikalla

Väkivalta-tilanteisiin ja niiden selvittelyyn reagointi työpaikalla	Kyllä -vastanneiden osuus
Miten suhtaudut työpaikkaväkivaltaan? <ul style="list-style-type: none"> • Koen, että se kuuluu työni luonteeseen ja se on vain kestävä • En suvaitse sitä ja teen ilmoituksen useimmiten / aina • En välitä kyseisistä tilanteista, vaan ”suljen silmäni” 	22% 77% 2%
Tehtiinkö väkivaltilanteesta työsuojeluilmoitus?	42%
Oletko raportoinut väkivaltaisista tilanteista työpaikalla?	98%
Saitko / tarvitsitko työpaikalla apua väkivaltaisen tilanteen sattuessa?	85%

Tehtiinkö väkivaltatilanteesta rikosilmoitus?	8%
Jos tehtiin, niin tukivatko esihenkilö / työkaverit rikosilmoituksen teossa?	15%
Saitko apua tai neuvoja rikosilmoituksen teossa?	13%

Lähde: Sari Matikainen, erityishuollon ammattilaisille tehty tutkimuskysely, 2017